

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СЕМЕНЮК ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.121.5:343.137.5

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ
ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. А. Семенюк**

Науковий керівник **Юсупов Володимир Васильович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

У дисертаційному дослідженні на монографічному рівні розроблено наукові засади та криміналістичні методичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Здійснено узагальнення наукових досліджень з питань використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виокремлено групи наукових пошуків, що сформовані відповідно до етапності дослідницьких розвідок учених. Встановлено, що в Україні з 1991 року відповідну тематику висвітлювали в загальних питаннях методики розслідування розкрадань, окремо – розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; під час розслідування розкрадань у таких сферах господарювання та видах фінансово-економічної діяльності як паливно-енергетичний комплекс; вугільна промисловість; лісове господарство; у сфері житлово-комунального господарства; у банківській системі.

Проаналізовано види спеціальних знань, які використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, запропоновано їх багаторівневу класифікацію залежно від видів судових експертиз і відповідно до галузі вчинення кримінального правопорушення – на спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань у бюджетній сфері; у торгівлі; у галузі будівництва; у лісовому господарстві; у сфері банківської діяльності; в оборонно-промисловому комплексі.

Доведено, що під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем використання спеціальних знань відбувається в процесуальній, організаційній (непроцесуальній) та змішаній формах. Встановлено, що за процесуальної форми відбувається залучення експерта для проведення експертизи, а спеціаліста – до участі в слідчих (розшукових) діях; спеціаліст надає офіційні консультації, пояснення, довідки, письмові роз'яснення; експерта й обізнаного свідка можуть допитувати в суді. Організаційна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 Кримінального кодексу України, передбачає такі види: усні поради й консультації; взаємообмін інформацією; діяльність із перевірки державних реєстрів тощо. За змішаної форми використання спеціальних знань витребовують висновки ревізій та акти перевірок; проводять відомчі службові розслідування, відомчі товарознавчі експертні дослідження; відбувається обстеження (огляд) великогабаритних об'єктів експертизи у фактичному місці їх розміщення.

Встановлено, що ревізор й аудитор, які проводять перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства, володіють спеціальними економічними, товарознавчими знаннями, спеціальними знаннями в галузі фінансової та бюджетної звітності, знаннями та навичками в галузі криміналістичного документознавства. Ці суб'єкти є спеціалістами в кримінальному процесуальному значенні, у випадку виявлення підроблених документів, фактів службових розкрадань або інших ознак кримінально караних діянь, що належно зафіксовані та повідомлені правоохоронним органам. Рекомендовано до позапланової виїзної ревізії щодо службових розкрадань додатково залучати спеціалістів для здійснення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини й матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції.

Визначено, що в кримінальному провадженні за ст. 191 Кримінального кодексу України проводять огляд документів, зокрема комп'ютерних даних, огляд приміщень і місцевості, огляд місця події, огляд речей, обов'язковими учасниками

цих слідчих дій є спеціаліст-криміналіст Національної поліції, економіст, комп'ютерник. Під час огляду документів залучений спеціаліст систематизує документи, що підлягають вивченню, виявляє ті з них, що містять інформацію про посадові порушення, мають ознаки підробки, здійснює попереднє дослідження документів, готує їх до вилучення, проводить вилучення та пакування, надає консультаційно-довідкову допомогу слідчому щодо вилучених документів.

Запропоновано під час проведення обшуків у кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем залучати певних спеціалістів з визначенням виду їх допомоги слідчому: комп'ютерників – щодо використання спеціального технічного та програмного забезпечення для дослідження комп'ютерної техніки; економістів, бухгалтерів – з метою використання їх консультаційної допомоги, вилучення бухгалтерських документів; технологів, інженерів, лісників – для здійснення організаційно-технічних заходів і надання консультаційної допомоги.

Визначено особливості призначення судових експертиз у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 Кримінального кодексу України: комплексний характер проведення судових експертиз; процесуальний порядок підготовчого етапу проведення експертиз, а саме щодо використання висновків ревізій, актів перевірок, тимчасового доступу до вилучення документів про певний товар, огляд об'єкта будівництва в межах виконання відповідної інженерно-технічної експертизи.

Узагальнено найпоширеніший об'єкт судових експертиз, які призначають під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, яким є документ як носій інформації про порушення посадовою особою службових повноважень. Уперше запропоновано комплексну класифікацію документів, які надсилають на економічні, товарознавчі й інженерно-технічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Систематизовано види судових інженерно-технічних експертиз, які проводять у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 Кримінального

кодексу України: дорожньо-технічні; дослідження в галузі будівництва (будівельно-технічна, оціночно-будівельна); експертизи, що стосуються земельних відносин (земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза з питань землеустрою); інженерно-екологічна; комп'ютерно-технічні експертизи. Виокремлено судові експертизи, які доцільно призначати комплексно із залученням обізнаних осіб різних експертних спеціальностей, для ефективного судово-експертного забезпечення розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Ключові слова: спеціальні знання, службові розкрадання, судовий експерт, спеціаліст, ревізія, документ, судова економічна експертиза, товарознавча експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза.

SUMMARY

Semenyuk O. Use of special knowledge during the investigation of appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position. – Qualification research paper in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation study at the monographic level developed scientific principles and forensic methodical recommendations for the use of special knowledge during the investigation of embezzlement, embezzlement of property or taking possession of it by abuse of official position.

A generalization of scientific research on the use of special knowledge during the investigation of appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position has been carried out, groups of scientific searches formed in accordance with the phasing of research investigations of scientists have been singled out. It was established that in Ukraine, starting from 1991, the relevant topic was covered in the general issues of the methodology of embezzlement investigation and separately – investigation of

appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position; as well as during the investigation of embezzlement in such areas of management and types of financial and economic activity as the fuel and energy complex; coal industry; forestry; in the field of housing and communal services; in the banking system.

The types of special knowledge used during the investigation of embezzlement, embezzlement or possession of property by abuse of official position were analyzed, their multi-level classification was proposed depending on the types of forensic examinations and according to the field of criminal offense – into special knowledge used during the investigation of embezzlement in budgetary sphere; in trade; in the field of construction; in forestry; in the field of banking activity; in the defense-industrial complex.

It has been proven that during the investigation of appropriation, waste of property or possession of it through abuse of official position, the use of special knowledge takes place in a procedural, organizational (non-procedural) and mixed form. It has been established that with the procedural form, an expert is involved in carrying out an examination, and a specialist is involved in investigative (search) actions; the specialist provides official consultations, explanations, certificates, written clarifications; an expert and a knowledgeable witness may be questioned in court. Organizational form of using special knowledge in criminal proceedings initiated under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine, characterized by the following types: oral advice and consultations; mutual exchange of information; activity of checking state registers, etc. And with a mixed form of use of special knowledge, audit conclusions and inspection reports are required; departmental official investigations, departmental commodity expert studies are conducted; there is an examination (survey) of large objects of examination in the actual place of their placement.

It has been established that the auditor and the auditor, who conduct an audit of the financial and economic activity of the enterprise, have special economic and commodity knowledge, special knowledge in the field of financial and budget reporting, knowledge and skills in the field of forensic document science. Accordingly, these subjects are specialists in the criminal procedural sense, in case of detection of forged documents,

facts of official embezzlement or other signs of criminally punishable acts, which are properly recorded and reported to law enforcement agencies. It is recommended that, in addition to unscheduled on-site audits of official embezzlement, specialists should be involved in carrying out control measurements of construction, assembly, repair and other works, control launches of raw materials and materials into production, control analyzes of raw materials, materials and finished products.

It was determined that in the criminal proceedings under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine, a review of documents, including computer data, a review of the premises and the area, a review of the scene, a review of things, mandatory participants in these investigative actions are a forensic specialist of the National Police, an economist, and a computer scientist. During the review of documents, a specialist is involved: systematizes the documents to be examined, identifies those that contain information about official violations, has signs of forgery, conducts a preliminary study of documents, prepares them for seizure, conducts seizure and packaging, provides consulting and reference assistance to the investigator regarding the seized documents.

It is proposed to involve certain specialists during searches in criminal proceedings on appropriation, embezzlement of property or taking possession of it by abuse of official position, with the determination of the type of their assistance to the investigator: computer specialists - regarding the use of special technical and software for researching computer equipment; economists, accountants – for the purpose of using their consulting assistance, extracting accounting documents; technologists, engineers, foresters – to implement organizational and technical measures and provide consulting assistance.

Specific features of appointment of forensic experts in criminal proceedings initiated under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine: the complex nature of forensic examinations; the procedural order of the preparatory stage of conducting examinations, namely regarding the use of audit conclusions, inspection reports, temporary access to the withdrawal of documents about a certain product, inspection of the construction site within the scope of the relevant engineering and technical examination.

In general, the most common object of forensic examinations, which are appointed during the investigation of appropriation, waste of property or taking possession of it

through abuse of official position, which is a document as a carrier of information about a violation of official powers by an official. For the first time, a comprehensive classification of documents that are sent for economic, commodity and engineering and technical examinations during the investigation of appropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position is proposed.

Systematized types of forensic engineering and technical examinations, which are conducted in criminal proceedings initiated under Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine: road and technical; research in the field of construction (construction and technical, evaluation and construction); expertise related to land relations (land-technical, evaluation-land, expertise on land management issues); engineering and environmental; computer and technical examinations. Forensic examinations have been determined, which should be assigned comprehensively with the involvement of knowledgeable persons of various expert specialties, for effective forensic expert support of the investigation of appropriation, embezzlement of property or possession of it through abuse of official position.

Key words: special knowledge, official embezzlement, forensic expert, specialist, audit, document, forensic economic examination, commodity examination, computer and technical examination.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Semeniyuk O. A. Conducting an audit as a type of use of special knowledge in the investigation of misappropriation, embezzlement of property, or taking possession of it by abuse of official position. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 26 (3). P. 35–47. doi: 10.33270/01211203.35.

2. Семенюк О. А. Форми і види використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 297–301.

3. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 639–643. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.112.

4. Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Семенюк О. А. Залучення спеціаліста до проведення огляду під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 333–336.

6. Семенюк О. А. Розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України: види спеціальних знань і окремі елементи криміналістичної характеристики. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. доп. наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 207–209.

7. Семенюк О. А. Актуальні питання проведення товарознавчих експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 373–376.

8. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗЛОВЖИВАННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	24
1.1. Стан наукових досліджень використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	24
1.2. Форми використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	40
1.3. Види та характеристика спеціальних знань, що використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	60
Висновки до розділу 1.....	79
 РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	81
2.1. Залучення спеціаліста до ревізій та інших перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	81
2.2. Участь спеціаліста в проведенні огляду під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	95

2.3. Участь спеціаліста в проведенні обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....113

Висновки до розділу 2.....133

РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....137

3.1. Економічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....137

3.2. Товарознавчі експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....151

3.3. Інженерно-технічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....171

Висновки до розділу 3.....189

ВИСНОВКИ.....192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....199

ДОДАТКИ.....227

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Політична й економічна трансформація в Україні, що відбувається через повномасштабне військове вторгнення РФ, створює нестабільне середовище, що є чинником детермінації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Стрімкі й непослідовні реформи і, як наслідок, прогалини в національному законодавстві створили сприятливі умови для вчинення посадовцями різного рівня службових розкрадань.

В умовах воєнного стану вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу (далі – КК) України, становить підвищену суспільну небезпеку, зокрема йдеться про службові розкрадання посадовцями підрозділів логістики Збройних сил. Коли на обороноздатність держави й забезпечення Збройних сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань витрачають значні кошти, нагальними є питання, які постають перед правоохоронними органами щодо захисту фінансово-економічних інтересів держави та збереження військового майна, предметів озброєння тощо.

Дані офіційної статистики засвідчують, що в державі зберігається тенденція до низької якості розслідування службових розкрадань. Зокрема, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо діянь, передбачених ст. 191 КК України: 2018 року обліковано 10 713 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 5953, що становить 55,6 %, закрито – 1420 (23,8 %); 2019 року – 9074 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 3937, що становить 43,4 %, закрито – 1258 (31,9 %); 2020 року – обліковано 11 160 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 5676, що становить 50,8 %, закрито – 1402 (24,7 %); 2021 року – 10 531 кримінальне правопорушення (з них повідомлено про підозру – 5946 (56,5 %), закрито – 1264 (21,3 %); 2022 року – 6284 кримінальні правопорушення (з них повідомлено про підозру – 3017 (48,0 %), закрито – 541 (17,9 %); 2023 року – 9222 кримінальні

правопорушення (з них повідомлено про підозру – 4171 (45,2 %), закрито – 696 (7,5 %); за січень–лютий 2024 року – 1945 кримінальні правопорушення (з них повідомлено про підозру – 770 (39,6 %), закрито – лише 5 (0,3 %) [148].

У таких умовах, з огляду на потужний рівень протидії розслідуванню службових розкрадань, вчинених посадовцями, важливого значення набуває своєчасне виявлення злочинної події, кваліфіковані її документування та реалізація оперативних матеріалів, швидке й об'єктивне розслідування. Для забезпечення доказування винуватості запідозрених осіб слугує надійний процесуальний інструментарій – використання в розслідуванні спеціальних знань обізнаних осіб, серед яких чільне місце посідають залучення спеціалістів і судових експертів. Для забезпечення результативності проведення судової експертизи слідчий користується допомогою спеціаліста, якого залучає до складу слідчо-оперативної групи, доручає йому відібрання порівняльних зразків, техніко-криміналістичне супроводження кримінального провадження за ст. 191 КК України.

Проведене нами анкетування практичних працівників засвідчує, що під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем залучають: спеціалістів-криміналістів Національної поліції (51,7 %); судових експертів (30,2 %); економістів (29,3 %); бухгалтерів (24,1 %); ревізорів (20,7 %); програмістів (комп'ютерників) (13,8 %) та ін. У цих кримінальних провадженнях типовими є: судово-економічні експертизи (89,6 %), будівельно-технічні й оціночно-будівельні (87,9 %) товарознавчі експертизи (78,4 %), земельно-технічні, оціночно-земельні та експертизи з питань землеустрою (32,7 %), комп'ютерно-технічні (26,7 %).

Відповідно до статистичних даних Експертної служби МВС України, було проведено: економічних експертиз (2022 року – 1638, 2023 року – 2337); будівельно-технічних (2022 року – 1404, 2023 року – 2066); оціночно-будівельних (2022 року – 176, 2023 року – 282); оціночно-земельних (2022 року – 357, 2023 року – 318); земельно-технічних (2022 року – 111, 2023 року – 162); досліджень з питань землеустрою (2022 року – 51, 2023 року – 54); комп'ютерно-технічних (2022 року – 4547, 2023 року – 5278). Статистичні дані засвідчують

збільшення кількості проведених судових експертиз, зокрема тих, що пов'язані зі збільшенням кількості вчинених привласнень, розтрат майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Отже, питання комплексного використання спеціальних знань у формі залучення спеціалістів і судових експертів для дослідження механізму вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, нині потребує детального дослідження та розроблення криміналістичних рекомендацій.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних учених: Л. І. Аркуші, Л. Ю. Ароцкера, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, М. В. Даньшина, С. В. Євдокіменко, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, В. А. Колесника, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, А. В. Мовчана, В. Т. Нора, В. Л. Ортинського, І. А. Петрової, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, О. С. Саїнчина, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, Е. Б. Сімакової-Єфремян, В. М. Стратонова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька М. Г. Щербаковського та ін.

Проте нині в науковій криміналістичній доктрині питання використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем не було ґрунтовно й детально досліджено. Зокрема, українські вчені аналізували питання методики розслідування розкрадань (В. З. Багинський, 1999), криміналістичного забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів (І. І. Попович, 2007), методики розслідування викрадень бюджетних коштів (Г. В. Мудрецька, 2011), розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (С. С. Кулик, 2015), розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості (О. Ю. Камишанський, 2018), розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом

зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства (С. О. Журба, 2020), розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі (Ю. О. Ліпін, 2021), розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини (Р. Р. Романенко, 2021). Лише О. М. Шрамко 2021 року підготував дисертацію на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень», у якій розглянув окремі питання призначення судових експертиз під час розслідування такого виду корупційного злочину, як привласнення, розтрата майна або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Загальні аспекти використання спеціальних знань під час розслідування різних економічних злочинів, зокрема тих, які вчиняють службові особи, розглядали у своїх монографічних працях Ю. П. Аленін, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, А. П. Запотоцький, В. П. Корж, В. В. Лисенко, О. В. Одерій, О. В. Пчеліна, В. Д. Пчолкін, Р. Л. Степанюк, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський, В. В. Федчишина та інші науковці.

Водночас потребують глибшого вивчення та формування криміналістичних рекомендацій щодо таких аспектів використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як види відповідних спеціальних знань, участь ревізорів й аудиторів у документуванні службових розкрадань, залучення спеціалістів до проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях цієї категорії, а також визначення типових судових експертиз, їх можливостей та особливостей підготовки до проведення цих досліджень у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», введеного в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, а також відповідає Тематиці наукових досліджень

і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454). Дисертація виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 року (протокол № 22), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук, розглянутих і схвалених координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (реєстр. № 715, 2020 рік).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в розробленні наукових засад і криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Поставлена мета зумовила необхідність реалізації таких *завдань*:

- проаналізувати стан наукових досліджень питань використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- схарактеризувати форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України;

- висвітлити види спеціальних знань, які використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, здійснити їх характеристику;

- розглянути процедуру залучення спеціаліста до ревізій та перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- дослідити участь спеціаліста під час проведення огляду в межах розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– з’ясувати зміст участі спеціаліста в проведенні обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– встановити можливості економічних експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– вивчити процес призначення та проведення товарознавчих експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– виокремити види інженерно-технічних експертиз та їх можливості під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Предметом дослідження є використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Методи дослідження обрано відповідно до специфіки об’єкта, предмета, мети й завдань дослідження, а саме: *загальнонаукові методи (спостереження, порівняння, опису, класифікації)* – для визначення та систематизації правових категорій, що характеризують злочинну діяльність і слідчу практику, а також спеціальні методи: *історико-правовий* – для висвітлення етапів розвитку законодавства з протидії службовим розкраданням, практики використання спеціальних знань органами досудового розслідування і судом (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – для розгляду класифікації видів спеціальних знань, які використовують у протидії цим злочинам (підрозділи 1.3); *догматичний* – з метою тлумачення понять і категорій судової експертології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, що сприяло уточненню

понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *формально-логічний* – під час розгляду сутності участі спеціаліста в огляді й обшуку в кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, проведення спеціалістами ревізій і перевірок, призначення та проведення судових експертиз (розділи 2, 3); *соціологічні* – для з’ясування позиції працівників правоохоронних органів щодо сучасного стану використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, експертних висновків, архівних кримінальних справ (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення та узагальнення 142 кримінальних проваджень за ст. 191 КК України за період 2016–2023 років; зведені дані анкетування 216 слідчих, 130 судових експертів з Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей та м. Києва; слідча й експертна практика (зокрема досвід роботи автора в слідчих підрозділах Національної поліції України); статистичні й аналітичні матеріали Експертної служби МВС України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2018–2024 роки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень, у якому розроблено наукові засади й удосконалено криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Сформульовано й обґрунтовано низку нових положень і висновків, зокрема:

вперше:

узагальнено напрями участі залучених спеціалістів під час огляду документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, види їх допомоги: а) систематизація документів, що підлягають вивченню; б) виявлення документів з інформацією про

посадові порушення з ознаками підробки; в) попередній аналіз та дослідження документів; г) підготовка до вилучення; д) безпосереднє вилучення та пакування; е) консультативно-довідкова діяльність щодо подальшого дослідження вилучених документів і використання висновків експертиз у кримінальному провадженні;

запропоновано класифікацію документів, які надсилають на економічні, товарознавчі й інженерно-технічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: а) документи, що посвідчують право власності на майно; б) документи, у яких визначено кількісно-якісні характеристики, стан, товарні операції з майном, товаром, які можуть його супроводжувати; в) документи, що відображають фінансово-господарські операції підприємства, установи, організації; г) документи щодо виконаних робіт на об'єктах будівництва, роботи з реконструкції тощо; д) документи щодо характеристик майна, товару, устаткування, речей, інших предметів, які отримані слідчим під час процесуальної діяльності зі збирання доказів; е) матеріали кримінального провадження, які надсилають на відповідну судову експертизу;

доведено перевагу комбінованого використання спеціальних знань у виді призначення комплексних судових експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а саме: будівельно-технічних і дорожньо-технічних, оціночно-будівельних і товарознавчих, судово-економічних і товарознавчих;

удосконалено:

класифікацію видів спеціальних знань, які застосовують у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, що відповідають видам судових експертиз у цих провадженнях у галузях економіки, у яких вчинено кримінальне правопорушення;

обґрунтування щодо віднесення ревізорів й аудиторів до кримінальної процесуальної категорії спеціалістів, чийі спеціальні економічні, товарознавчі знання, спеціальні знання у сфері фінансової та бюджетної звітності, знання та навички в галузі криміналістичного документознавства використовують під час

розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

класифікацію огляду, що проводять під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, з визначенням видів діяльності залучених спеціалістів під час огляду документів, комп'ютерних даних; огляду приміщень і місцевості; огляду місця події; огляду речей, а також визначення процесуальних особливостей проведення огляду в приміщеннях юридичних осіб під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України;

систематизацію видів судових інженерно-технічних експертиз, які проводять під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: дорожньо-технічні (пов'язані з визначенням відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам); дослідження в галузі будівництва (будівельно-технічна, оціночно-будівельна); експертизи, що стосуються земельних відносин (земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза з питань землеустрою); інженерно-екологічна; комп'ютерно-технічні експертизи;

дістало подальший розвиток:

узагальнення напрямів здійснених в Україні досліджень питань використання спеціальних знань у кримінальному провадженні про привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем з виокремленням наукових робіт загальної тематики про розслідування службових розкрадань, у яких висвітлено окремі питання участі спеціаліста та призначення експертиз; тих, у яких висвітлювали аспекти використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, у різних галузях фінансово-господарської діяльності;

підходи до класифікації форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі шляхом узагальнення конкретних форм і видів використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата

майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а саме розкриття процесуальної, організаційної і змішаної форм;

класифікація видів обшуку, які проводять у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України, шляхом визначення такого виду, як одночасний обшук за місцем служби, у житлі або іншому володінні службової особи (у межах тактичної операції із затримання посадової особи – розкрадача) з виокремленням допомоги спеціалістів: програмістів (комп'ютерників) (щодо використання ними спеціального технічного й програмного забезпечення), економістів, бухгалтерів (щодо використання їх консультаційної допомоги, а також для вилучення необхідних бухгалтерських документів), технологів, інженерів, лісників (для здійснення організаційно-технічних заходів і надання консультаційної допомоги відповідно до виду вчиненого службового розкрадання);

криміналістичні рекомендації щодо можливостей судово-економічних, товарознавчих, інженерно-технічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України шляхом визначення завдань експертиз, переліків типових питань, які вони вирішують, особливостей підготовки об'єктів дослідження та відібрання порівняльних зразків, що сприятиме вдосконаленню розслідування службових розкрадань.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

– *правозастосовній діяльності* – під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 191 КК України, шляхом урахування рекомендацій про залучення спеціалістів і призначення судових експертиз (акти впровадження Головного слідчого управління НПУ від 13 лютого 2024 року № 24058, слідчого управління ГУНП у Вінницькій області від 2 лютого 2024 року; Хмельницького і Тернопільського НДЕКЦ МВС України від 15 березня 2024 року та від 12 лютого 2024 року відповідно);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних

правопорушень», «Участь спеціаліста під час слідчих (розшукових) дій», для підвищення кваліфікації слідчих, спеціалістів-криміналістів та інших категорій практичних працівників, підготовки лекцій, планів-конспектів семінарських і практичних занять (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 12 лютого 2024 року № 1-оп; Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 12 лютого 2024 року № 0163/24).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана авторкою самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень здобувачки. У тезах доповіді «Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні», опублікованих у співавторстві, частка дисертантки становить 50 %. Ідеї та розробки, що належать співавтору, у дисертації не використано.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, обговорено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики» (м. Харків, 29 жовтня 2021 року), «Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри» (м. Вінниця, 12 квітня 2023 року), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 30 листопада 2023 року), «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 7–8 грудня 2023 року).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, і чотири тези доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що мають дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (243 найменування на 28 сторінках) і 9 додатків на 27 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 186 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗЛОВЖИВАННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

1.1. Стан наукових досліджень використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Як самостійний склад привласнення розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем уперше було передбачено в Статуті про покарання кримінальні та виправні 1845 року, де привласнення було відокремлено від крадіжки, його розглядали як викрадення предметів, що надані або ввірені для певного використання. Статут про покарання кримінальні та виправні розмежовував присвоєння і розтрату чужого рухомого майна, ввіреного винуватому для зберігання, перевезення, перенесення або іншого використання (ст. 177) [52, с. 125].

Другий параграф глави 2 «Привласнення чужого рухомого майна» Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 року розрізняв два види привласнення: привласнення ввіреного майна і привласнення знахідки.

Як окремий злочин привласнення чужого майна, що було ввірено особі, закріплено в Кримінальному уложенні 1903 року.

Отже, на початку ХХ ст. привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відокремлено від інших видів крадіжок і було регламентовано окремою нормою в законі про кримінальну відповідальність.

Згодом у КК Української СРР [79] привласнення передбачало дві форми – утримання і розтрату. Водночас цей злочин не належав до розкрадань. У коментарях до Кодексу було зазначено, що, на відміну від викрадення, присвоєння

передбачає вилучення майна з володіння іншої особи, оскільки майно, знаходячись у володінні особи, що його привласнила, на певній законній підставі тільки самовільно утримується нею [20, с. 353].

У період приналежності України до СРСР склад досліджуваного кримінального правопорушення періодично змінювали шляхом прийняття численних нормативних актів. Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності», було передбачено відповідальність за посягання на соціалістичну власність. Ця постанова діяла як самостійний кримінальний закон загальносоюзного значення поряд з КК УРСР. Злочин, передбачений у цій постанові (в її частинах 1 і 2) полягав у розкраданні соціалістичного майна, що вчиняють у будь-якому виді – крадіжки, посадового присвоєння, розтрата тощо [175]. У цьому нормативному документі вперше запроваджено відповідальність за такі злочинні дії посадовців, як розкрадання, а присвоєння і розтрату розглянуто як один із видів розкрадання.

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 року «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і колективного майна» встановив норми, за якими притягували до кримінальної відповідальності за розкрадання, які могли вчиняти в трьох формах: крадіжка, привласнення, розтрата (ст. 1, 3 Указу) [87, с. 127].

У ст. 84 КК УРСР 1960 року передбачено кримінальну відповідальність за розкрадання державного або колективного майна шляхом привласнення, розтрата або зловживання посадовим становищем. Частина 1 ст. 84 КК криміналізувала привласнення чи розтрату державного або колективного майна, яке було ввірено винному чи перебувало в його віданні. У ч. 2 цієї статті йшлося про розкрадання державного або колективного майна шляхом зловживання посадовою особою своїм посадовим становищем; дії, передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, у разі їх вчинення повторно або за попередньою змовою групою осіб, обумовлювали відповідальність, яку встановлювала ч. 3 ст. 84 цього Кодексу. У ч. 4 передбачено

дії, зазначені в ч. 1, 2 або 3 цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах [112, с. 254–255].

Ця стаття КК передбачала відповідальність за три форми розкрадання державного або колективного майна – привласнення, розтрату та їх розкрадання шляхом зловживання службовим становищем.

Питання застосування судами норм КК і Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) у справах про ст. 84 детально висвітлено в постанові Пленуму Верховного Суду від 25 вересня 1981 року № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна» (нині постанова втратила чинність) [159].

Згодом Пленум Верховного Суду прийняв іншу постанову «Про судову практику у справах про злочини проти власності» 6 листопада 2009 року № 10 [164], у якій детально розглядали питання застосування норм матеріального і процесуального права під час розслідування розкрадання державного або колективного майна шляхом привласнення, розтрата або зловживання посадовим становищем.

Нині за чинним КК України, у якому міститься ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», цей склад кримінального правопорушення є самостійним видом суспільно небезпечних діянь проти власності.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року, у ч. 4 ст. 191 було внесено зміни, а саме доповнено її словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану» [145].

Стаття 191 КК України має п'ять частин, які послідовно встановлюють відповідальність за: привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи знаходилося в її віданні (ч. 1); привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2); дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3); дії, передбачені

частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 4); дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 5) [78].

Суспільно небезпечні дії, передбачені ч. 1 і 2 ст. 191 КК України, є нетяжким злочином, ч. 3 – тяжким злочином, ч. 4 – особливо тяжким злочином [69].

Отже, у ст. 191 КК України передбачено відповідальність за три форми вчинення злочину – привласнення, розтрату або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Вони характеризуються умисним протиправним і безоплатним обертанням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи [133, с. 134].

Предметом привласнення та розтрати є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи знаходилося в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо. У разі привласнення ці повноваження використовують для обертання винною особою майна на свою користь, а за умов розтрати – на користь інших осіб [133, с. 134]. Зокрема, це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо. Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в незаконному обертанні чужого майна на свою користь або на користь інших осіб із використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби [133, с. 134].

Слід зазначити, що привласнення, розтрата чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) є корупційним кримінальним правопорушенням. Зокрема, О. А. Тимошенко та П. Ю. Кравчук за формою вчинення розрізняють такі види корупції, як хабарництво, шахрайство, вимагання, розтрата (привласнення) публічних коштів, клієнтизм, лобізм, фаворизм, кумівство (непотизм), захоплення держави (state capture) [200, с. 47].

Для дослідження стану розроблення проблем використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем слід проаналізувати наукові дослідження, які виконували в різні історичні періоди, з цієї тематики.

У Радянському Союзі значну увагу вчені зосереджували на науковому опрацюванні проблем службових розкрадань у різних галузях господарства, культури, науки тощо. З 1950-х років було захищено низку дисертаційних робіт на відповідну тематику.

Щодо загальних питань розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема з висвітленням аспектів використання спеціальних знань, захищено дисертації: «Боротьба з розкраданнями соціалістичного майна, що вчиняється шляхом присвоєння, розтрата та зловживання службовим становищем» (С. А. Тарарухін, Київ, 1965); «Непрямі докази при розслідуванні розкрадань державного та громадського майна (кримінально-процесуальне та криміналістичне дослідження)» (О. О. Хмиров, 1965); «Особливості методики розслідування та попередження розкрадань неврахованої продукції» (І. В. Попов, Харків, 1970); «Організаційні та тактичні основи відшкодування збитків при розслідуванні розкрадань державного та громадського майна» (В. М. Глібоко, Харків, 1972); «Розслідування та попередження розкрадань грошових коштів (за матеріалами Литовської РСР)» (С. С. Куклянскіс, 1972); «Розслідування розкрадань, пов'язаних із злочинним використанням методів обліку» (Н. С. Євдокімова, 1973); «Організовані групи розкрадачів соціалістичного майна» (К. Т. Чернова, 1974); «Наслідки розкрадань соціалістичного майна та методи їх встановлення» (Н. М. Іваніцька, 1975); «Розслідування та розгляд справ про розкрадання, що вчиняються з використанням службового становища» (Я. М. Козицин, 1965); «Застосування слідчим бухгалтерських знань під час розслідування розкрадань соціалістичної власності» (Г. А. Шумак, 1980); «Слідча практика як сфера застосування та джерело вдосконалення криміналістичної методики розслідування розкрадань (кваліфікованих за ст. 84 КК УРСР)» (Л. М. Черновецький, Харків, 1986);

«Проблема встановлення способу злочину в методиці розслідування розкрадань, які здійснюються шляхом присвоєння, розтрата чи зловживання службовим становищем» (С. В. Парфенков, Харків, 1986).

З тематики проведення слідчих дій під час розслідування службових розкрадань виконано дисертації: «Основні питання теорії та практики координації слідчих дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні розкрадань, вчинених посадовими особами» (О. Г. Птіцин, Харків, 1969); «Слідчий огляд при розслідуванні розкрадань, які здійснюються шляхом присвоєння, розтрата чи зловживання службовим становищем» (О. А. Зуєв, Харків, 1986).

Окремо вивчали питання використання спеціальних знань під час дослідження документів у межах розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: «Виявлення, збирання та криміналістичне дослідження документів у справах про розкрадання грошей у ощадних касах» (Є. П. Коновалов, Харків, 1953); «Документи як докази під час розслідування розкрадань соціалістичної власності» (І. Г. Маландін, 1955); «Облікові документи як докази під час розслідування розкрадань державного та громадського майна» (С. П. Голубятніков, 1965); «Використання документів обліку та матеріалів документальних ревізій під час розслідування розкрадань грошових коштів, вчинених з використанням касових операцій» (В. В. Пацевич, 1969); «Документи обліку як засіб доказування під час розслідування розкрадань державного та громадського майна» (І. Д. Гамолін, 1971).

Значну кількість дисертацій присвячено проблематиці розслідування та використання спеціальних знань під час розслідування службових розкрадань у різних сферах господарювання, культури, науки. Зокрема, щодо розслідування розкрадань у сфері торгівлі: «Розслідування розкрадань у торгуючих організаціях» (В. В. Братковська, 1958); «Методика розслідування розкрадань у радянській торгівлі» (О. Є. Трусов, 1965); «Розслідування та попередження розкрадань державного та громадського майна у сфері торгівлі (за матеріалами Народної Демократичної Республіки Ємен)» (О. А. Абдо, Київ, 1985); «Криміналістична характеристика та її використання у розслідуванні групових організованих

розкрадань державного та громадського майна в торгуючих організаціях» (І. Р. Морозов, 1986).

Щодо розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у споживкооперації здійснено дослідження: «Розслідування справ про розкрадання громадського майна у кооперативній торгівлі» (І. Г. Індуленс, 1956); «Розслідування розкрадань у різних торгових підприємствах споживчих кооперативів» (Л. Н. Мороз, Харків, 1956); «Діяльність органів розслідування, прокурора та суду щодо попередження розкрадань у споживчій кооперації (за матеріалами Грузинської РСР)» (І. Ф. Хіоніді, 1969); «Розслідування та попередження розкрадань у споживчій кооперації, вчинених з використанням службового становища» (Ш. Г. Адзінов, 1972); «Особливості розслідування та попередження розкрадань у споживчій кооперації» (М. С. Уткін, 1975).

Також аналізували проблематику розслідування службових розкрадань у рибній промисловості: «Розслідування розкрадань у рибній промисловості» (Н. І. Лепьошкін, 1974); «Основи розслідування розкрадань у рибній промисловості» (Г. А. Дворак, 1982); «Розслідування у проблемних ситуаціях, що виникають у справах про розкрадання рибопродуктів» (Ю. П. Алєнін, Київ, 1984).

Питання привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем під час заготівлі сільгосппродукції, вторинної сировини проаналізовано в таких працях: «Злочини, пов'язані з виробництвом бавовни, та їх розслідування» (Г. А. Абдумаджидов, 1961); «Розслідування розкрадань під час заготівлі сільськогосподарських продуктів» (Е. Д. Куранова, 1962); «Розслідування розкрадань зернових та інших продуктів полів в колгоспах» (Р. С. Чогошвілі, 1965); «Розслідування та попередження розкрадань хлібопродуктів при заготівлі та переробці» (Г. А. Густов, 1965); «Розслідування та попередження розкрадань під час заготівлі та переробки вторинної сировини (за матеріалами Української РСР)» (М. В. Володько, Київ, 1966); «Розслідування та попередження розкрадань вовни та шкіряної сировини у заготівельних організаціях споживчої кооперації» (Є. Г. Джакішев, 1971);

«Боротьба з розкраданнями при заготівлі та переробці фруктів та овочів (за матеріалами Узбецької РСР)» (К. Х. Ахмеджанов, 1975); «Розслідування розкрадань овочів та фруктів при їх заготівлі та зберіганні» (С. І. Коновалов, Харків, 1985).

Питання розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у системі громадського харчування досліджували: К. К. Фахрутдінов у дисертації «Методика розслідування розкрадань у системі громадського харчування» (1972) і Л. В. Кочнєва – «Виявлення та розслідування розкрадань у системі громадського харчування з використанням документальних даних» (1975).

Службові розкрадання в харчовій промисловості досліджено в дисертаціях: «Розслідування та попередження розкрадань на підприємствах виноробної промисловості» (Л. А. Кушнір, 1968); «Розслідування та попередження розкрадань на підприємствах молочної промисловості, вчинених посадовими особами» (В. К. Гавло, 1969); «Питання боротьби із розкраданнями у плодоконсервній промисловості (за матеріалами Молдавської РСР)» (І. М. Макар, Київ, 1969); «Методика розслідування розкрадань у плодоовочевій та консервній промисловості» (В. П. Суєтнов, Харків, 1971); «Боротьба з розкраданнями готової продукції, сировини, напівфабрикатів та відходів на підприємствах цукрової промисловості» (А. І. Мазуркевич, 1973); «Розслідування та попередження розкрадань у цукровій промисловості (за матеріалами УРСР)» (Я. П. Нагнойний, Київ, 1973); «Проблеми методики розслідування розкрадань у кондитерській промисловості» (В. Д. Пчолкін, Харків, 1986).

Протидію службовим розкраданням у легкій промисловості розглянуто в дисертаціях: «Розслідування та попередження розкрадань у шкіряній та взуттєвій промисловості» (В. Г. Безчастнов, 1968); «Розслідування та попередження розкрадань у текстильній промисловості» (З. Г. Цулая, 1971); «Криміналістичні основи розслідування та попередження розкрадань на підприємствах легкої промисловості» (М. А. Іоффе, 1974). В. Є. Гордєєв 1970 року дослідив питання розслідування службових розкрадань на підприємствах побутового

обслуговування в дисертації на тему: «Розслідування та попередження розкрадань на підприємствах побутового обслуговування населення»; щодо відповідних злочинів на будівництві: «Розслідування розкрадань грошових коштів у будівельних організаціях» (Ф. Т. Селюков, 1964); «Розслідування та попередження розкрадань, що здійснюються під час виконання будівельних робіт» (Л. А. Сергєєв, 1966); «Розслідування та попередження розкрадання матеріалів у будівельних організаціях» (М. С. Чугунов, 1966); «Виявлення розкрадань у будівництві з використанням аналізу економічної інформації» (П. В. Гончаров, 1978); «Проблеми розслідування та попередження розкрадань у промисловому будівництві» (В. П. Корж, 1985).

Питання розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у вугільній промисловості досліджували в дисертації: «Розслідування та попередження розкрадань державного майна у вугільній промисловості (на матеріалах Української РСР)» (Б. Г. Розовський, Київ, 1968); службових зловживань у лісозаготівельній та лісодобувній промисловості – «Боротьба з розкраданнями у лісозаготівельних організаціях» (Н. І. Хлюпін, 1969); «Методика розслідування розкрадань лісоматеріалів та грошових коштів у системі лісозаготівельних, сплавних, деревообробних підприємств та організацій збуту» (М. І. Сидоров, 1970); «Розслідування розкрадань у лісозаготівельній промисловості» (І. Я. Моїсеєнко, 1973); в алмазодобувній промисловості – «Боротьба з розкраданнями в алмазодобувній промисловості» (В. М. Починкін, 1966); під час видобування промислового золота – Ф. В. Глазирін «Розслідування розкрадань, скуповування та перепродажу промислового золота» (1963).

Питання розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у системі матеріально-технічного постачання дослідив у своїй дисертації «Розслідування розкрадань у системі матеріально-технічного постачання (за матеріалами Української РСР)» А. О. Єрохін, яку він успішно захистив 1983 року [53].

Щодо службових розкрадань на підприємствах зв'язку та в банківських установах дисертаційні дослідження виконували: В. І. Теремілов «Розслідування розкрадань в установах банку» (1953); Я. М. Козицин «Розслідування розкрадань державного та громадського майна, вчинених з використанням банківських операцій» (1965); В. І. Федулов «Розслідування та попередження розкрадань поштових відправлень, які здійснюють працівники підприємств зв'язку» (1970).

Проблеми розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у колективних господарствах досліджували: Ш. Мажитов у дисертації на тему «Розслідування розкрадання худоби в колгоспах (за матеріалами прокуратури Казахської РСР)» (1956); А. П. Фокін «Запобігання та розслідування крадіжок худоби (за матеріалами Азербайджанської РСР)» (1969); В. А. Зотов «Розслідування та попередження розкрадань у колгоспах (за матеріалами Узбецької РСР)» (1970); В. Є. Корноухов «Розслідування та попередження розкрадань колгоспного майна, що здійснюються шляхом присвоєння, розтрата або шляхом зловживання службовим становищем» (1970); В. В. Тищенко «Розслідування розкрадань продукції рільництва в колгоспах та радгоспах (за матеріалами південних областей УРСР)» (Одеса, 1973).

Розслідування службових розкрадань на транспорті були предметом таких дисертаційних досліджень: «Методика розслідування розкрадання вантажів на залізничному транспорті» (В. А. Князєв, Харків, 1972); «Боротьба з розкраданнями вантажів на залізничному транспорті (кримінологічне та криміналістичне дослідження)» (В. П. Рябцев, 1972); «Розслідування та попередження викрадень на вантажному автомобільному транспорті» (А. М. Езерська, 1976); «Розслідування розкрадань, що вчиняються під час автомобільних перевезень» (В. М. Осипов, 1978); «Початкові слідчі дії під час розслідування розкрадань пального на нафтозбутових та автотранспортних підприємствах» (А. А. Проткін, 1984); «Методика розслідування посадових розкрадань на підприємствах транспорту загального користування (за матеріалами МВС Народної Республіки Болгарія)» (А. В. Нешков, 1986).

Окрему групу становлять дисертації, у яких досліджували питання розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у системі культури, науки і спорту: «Теоретичні основи та практика розслідування розкрадань на підприємствах, в установах та організаціях культури та мистецтва» (К. Т. Мирза, Харків, 1982); «Проблеми розслідування та попередження розкрадань у спортивних організаціях» (А. Л. Скачков, 1982); «Криміналістична характеристика у методиці розслідування розкрадань та зловживань у системі культури» (В. П. Анциферов, 1983); «Методика розслідування розкрадань, що здійснюються у науково-дослідних та проектних організаціях (за матеріалами Української РСР)» (О. Б. Камоцький, Київ, 1988).

Отже, дисертаційні дослідження радянського періоду, предметом аналізу яких були питання використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, можна класифікувати за такими напрямками:

I. Роботи із загальної тематики використання спеціальних знань під час розслідування службових розкрадань, де окремо вивчено особливості проведення слідчих дій (призначення експертиз) і дослідження документів.

II. Використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань у галузях народного господарства (у сфері торгівлі; споживкооперації; рибній промисловості; під час заготівлі сільгосппродукції; вторинної сировини; у системі громадського харчування; харчовій промисловості; легкій промисловості; на підприємствах побутового обслуговування; на будівництві; у вугільній, лісозаготівельній та лісодобувній, алмазодобувній промисловості; під час видобування промислового золота; у системі матеріально-технічного постачання; на підприємствах зв'язку й у банківських установах; у колективних господарствах; на транспорті).

III. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у системі культури, науки і спорту.

У незалежній Україні дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем виконували переважно в наукових роботах із тематики, що мали обмежений доступ з грифами секретності.

Водночас цим питанням присвячували й окремі відкриті дисертаційні та монографічні праці. Зокрема, В. З. Багинський у роботі «Основні питання методики розслідування розкрадань (ст. ст. 84, 86-1 КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень» (1999) дослідив відносини, які виникають під час здійснення економічної діяльності суб'єктів господарювання, перерозподілу власності, а також діяльності правоохоронних і судово-експертних органів у розслідуванні таких злочинів проти власності, як посадові розкрадання. Певні рекомендації дисертації впроваджено в судово-експертну практику [9].

2014 року О. А. Слабченко захистила дисертацію на кримінально-правову тематику щодо злочину, передбаченого ст. 191 КК України. У дисертаційній роботі на тему «Кримінально-правова характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» схарактеризовано об'єктивні, суб'єктивні ознаки основного та кваліфікованих складів злочинів, передбачених ст. 191 КК України. Досліджено особливості кваліфікації незакінченого привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також за співучасті та відмежування від суміжних складів злочинів [192].

Наступного року С. С. Кулик підготував дисертацію на тему «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», у якій розроблено рекомендації щодо методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Висвітлено зміст і зв'язки елементів криміналістичної характеристики цього злочину. Виокремлено особливості виявлення злочинів та організації початкового етапу їх розслідування. Окреслено порядок взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів, експертної служби та контролюючих органів. Запропоновано рекомендації щодо проведення

слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання (перевірку) доказів з матеріальних та особистісних джерел, призначення та проведення судових експертиз. Сформульовано пропозиції з удосконалення норм КПК України в аспекті предмета дослідження [85].

2018 року О. Ю. Камишанський захистив дисертацію «Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості». Роботу присвячено вивченню закономірностей вчинення розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості та діяльності з їх розслідування. Класифіковано способи вчинення таких розкрадань, а саме: 1) розкрадання фонду заробітної платні; 2) розкрадання коштів державної підтримки, які виділяють на часткове покриття витрат із собівартості вугільної продукції; 3) розкрадання коштів, які виділяють на закупівлю товарів, робіт і послуг для технічного переоснащення шахт або поточних виробничих потреб, зокрема на нове будівництво, капітальний та поточний ремонт, проведення екологічних заходів під час реструктуризації підприємств вугільної промисловості; 4) розкрадання бюджетних коштів, що пов'язані з відрядженнями працівників підприємства. Висвітлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, специфіку організації й тактики проведення слідчих оглядів та обшуків, зокрема: 1) на основі вивчення чинних законних і підзаконних нормативно-правових актів визначено перелік внутрішньогосподарських та інших документів, а також їх місцезнаходження відповідно до кожного способу вчинення розкрадань бюджетних коштів на вугледобувному підприємстві; 2) обґрунтовано участь спеціалістів під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій; 3) сформовано перелік предметів і документів, які є носіями слідової інформації та найчастіше вилучаються під час проведення зазначених дій; 4) складено перелік державних і приватних підприємств, установ та організацій, де буде доцільним проведення оглядів й обшуків, а також тимчасового доступу до речей та документів [54].

Автор встановив, що використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості

здійснюють у вигляді: 1) використання спеціальних знань особи (спеціаліста), зокрема маркшейдера, енергетика, гірничого майстра, економіста, бухгалтера, аудитора, програміста, техника-криміналіста, товаровознавця, біолога та ін.; 2) використання спеціальних знань особи, яку залучають як експерта для проведення експертизи, зокрема почеркознавчої експертизи; технічної експертизи документів; експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності; експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій; експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Під час розслідування цих злочинів в окремих випадках призначають товаровознавчу експертизу; експертиза рельєфних знаків; будівельно-технічна експертиза; гірничотехнічна експертиза; біологічна експертиза; інженерно-екологічна експертиза [54].

2020 року С. О. Журба здійснив дослідження «Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства». Автор дослідив правові, теоретичні та організаційно-тактичні засади криміналістичного забезпечення розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства, з огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства. У роботі надано характеристику розкраданню у сфері житлово-комунального господарства, розроблено структуру криміналістичної характеристики, зокрема окреслено предмет злочинного посягання та способи, обстановку, слідову картину й типологію осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення. Досліджено проблемні аспекти виявлення та початку досудового розслідування кримінальних проваджень про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. Виокремлено типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування. Досліджено особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій та

негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування розкрадань у цій сфері; проаналізовано форми використання спеціальних знань за таких умов [43].

Ю. О. Ліпін у дисертації вивчав питання розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України (Київ, 2021). Зокрема, встановлено особливості проведення обшуків, оглядів, допитів потерпілих, свідків і підозрюваних під час розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі. Автор виокремив типові експертизи: криміналістичні (почеркознавча, техніко-криміналістичне дослідження документів); судово-економічні; експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів; товарознавча (оціночна) експертизи [91].

2021 року Р. Р. Романенко захистив дисертацію на тему «Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодревини». У ній встановлено, якими способами можуть здійснювати розкрадання лісодревини, лісоматеріалів і грошових коштів посадові та матеріально відповідальні особи органів Державного агентства лісових ресурсів. Проаналізовано дії слідчого на різних етапах проведення огляду місця події, типові тактичні помилки під час проведення обшуків, а також запропоновано найпоширеніші види судових експертиз під час розслідування розкрадання лісодревини, а саме трасологічні (дактилоскопічна, слідів взуття, шин, цілого за частинами), ґрунтознавча, біологічна, економічна, екологічна, земельно-технічна експертизи [176].

І. І. Попович розглядала окремі питання використання спеціальних знань під час розслідування привласнення грошових коштів посадовими особами банківських установ у дисертації «Криміналістичне забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів» (2007). Авторка досліджувала проведення документальної ревізії в банках, що дає змогу задокументувати дії працівників-правопорушників. У роботі увагу зосереджено на технічній експертизі розрахункових документів банківської системи [238].

Основи методики розслідування викрадень бюджетних коштів у дисертаційному дослідженні розробила Г. В. Мудрецька 2011 року. Зокрема, авторка встановила, що під час розслідування викрадень бюджетних коштів найчастіше виникає потреба в призначенні судових експертиз, основними з яких є судово-економічні, техніко-криміналістична експертиза документів, почеркознавча, товарознавча експертизи [109].

Питання використання спеціальних знань окремих спеціалістів під час розслідування службових розкрадань також розглянуто в дисертаційній роботі «Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні» (2018). Її автор В. В. Неганов висвітлив питання участі такого спеціаліста, як ревізор, у кримінальному провадженні. Автор описав форми використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні, зокрема під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, призначення та проведення ревізії; особливості використання стороною обвинувачення і стороною захисту результатів ревізії у відповідних кримінальних провадженнях [113].

2023 року О. І. Цивінський дослідив відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України. Розглянуто особливості кваліфікації заволодіння чужим майном за кримінальним правом України, вчиненого службовою особою з використанням службового становища; напрями вдосконалення регламентації кримінальної відповідальності за вчинення відповідних кримінальних правопорушень [213].

Питання використання спеціальних знань під час розслідування різних економічних злочинів, зокрема привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем розглядали в докторських дисертаціях і монографіях: В. І. Василичук [21], А. Ф. Волобуєв [26; 27], А. П. Запотоцький [49], В. П. Корж [62], В. В. Лисенко [89]; О. В. Пчеліна [173]; Р. Л. Степанюк [196]; В. В. Федчишина [207]; П. В. Цимбал [215]; С. С. Чернявський [217] та інші науковці.

1.2. Форми використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Використання спеціальних знань у кримінальному процесі передбачає форми, види, рівні та суб'єкти. У наукових джерелах і в правозастосовній практиці немає єдиного підходу до форм використання спеціальних знань, уніфікованого переліку видів цих форм.

Форму використання спеціальних знань у кримінальному процесі слід тлумачити як зовнішній вияв їх суті, що обумовлена змістом цих знань і знаходить своє практичне втілення під час розслідування кримінальних правопорушень.

Відповідно до визначення, яке містить Великий тлумачний словник сучасної української мови, слово «форма» означає образ, вигляд будь-якого предмета, спосіб його існування та його організацію [23]. У Словнику української мови форму визначено як «спосіб організації чого-небудь, зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом» [193, с. 328]. У загальному значенні формою вважають зовнішній вияв певного явища, предмета, процесу.

Під час розслідування кримінальних правопорушень використання спеціальних знань здійснюють шляхом: залучення спеціалістів для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; проведення різних перевірок, обстежень; одержання довідок і консультацій в обізнаних осіб; витребування та використання документів, які складають такі особи, у процесі їх службової діяльності; допиту спеціалістів як експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз [67, с. 542].

Від розгляду однієї широкої форми у вигляді судової експертизи [237] прийшли до диференціації форм на ті, які передбачені або не передбачені у КПК, результати яких мають або не мають доказового значення, за суб'єктом їх використання тощо [95].

Кримінально-процесуальна форма застосування спеціальних знань – це закріплена в кримінально-процесуальному законі система правил застосування в попередньому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ спеціальних знань обізнаних осіб [227, с. 86].

Відповідно до ст. 1 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України охоплює відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України [80]. Тому форми використання спеціальних знань у процесуальному значенні виявляються (реалізуються) через систему правил залучення в процес розслідування кримінальних правопорушень знань фахівців, що передбачені нормативними актами законодавчого рівня.

Наприклад, відповідно до ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», під час виконання прокурором покладених на нього функцій він має повноваження для визначення вартості активів з ознаками необґрунтованості в межах своєї компетенції залучати на добровільних засадах, зокрема договірних, кваліфікованих *спеціалістів й експертів*, серед них іноземців, з будь-яких установ, організацій, *контрольних і фінансових органів* [160]. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», СБУ має повноваження залучати спеціалістів у разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності, зокрема: залучати в установленому законодавством порядку до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів (ст. 25) [161]. Стаття 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» надає право уповноваженим його посадовим особам з метою виконання покладених на них завдань: залучати в межах компетенції на добровільних засадах, зокрема договірних, кваліфікованих *спеціалістів та експертів*, серед них іноземців, з будь-яких установ, організацій, *контрольних і фінансових органів* з метою визначення вартості активів з ознаками необґрунтованості [146].

Митні органи України в разі потреби для участі в здійсненні митного контролю можуть залучати спеціалістів й експертів. Залучення спеціалістів та

експертів здійснює керівник митного органу або його заступник за погодженням з керівником підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст чи експерт (ст. 327) [107]. Крім цього, питання використання митниками фахових знань певних спеціалістів визначено в ст. 23-1 Митного кодексу України «Дослідження проб та зразків товарів під час прийняття рішень щодо зобов'язуючої інформації»: «Дослідження (аналіз, експертиза) проб (зразків) товарів для прийняття рішення щодо зобов'язуючої інформації проводиться за рахунок підприємства спеціалізованим органом з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, або іншою експертною установою (організацією)»; ст. 53 «Документи, що подаються декларантом для підтвердження заявленої митної вартості» (висновки про якісні та вартісні характеристики товарів, підготовлені спеціалізованими експертними організаціями, та/або інформація біржових організацій про вартість товару або сировини) та ін. [107].

Використання кваліфікованих спеціалістів й експертів з контрольних і фінансових органів є важливою складовою збирання доказів у кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Також КПК України в низці статей щодо проведення слідчих (розшукових) дій (пред'явлення особи для впізнання (ст. 228), обшук (ст. 234), огляд (ст. 237), огляд трупа (ст. 238), слідчий експеримент (ст. 240), освідчування особи (ст. 241), отримання зразків для експертизи (ст. 245)) закріплює такі види участі спеціаліста в кримінальному провадженні: надання допомоги у виявленні та встановленні доказового значення визначених фактів; оформлення процесуальних дій; надання консультацій, пояснень, довідок і висновків під час досудового розслідування та судового розгляду [80].

За межами форми, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, знаходиться використання спеціальних знань, умінь, навичок у виді «проведення спеціальних досліджень предметів і документів під час огляду місця події; навчання спеціалістом слідчих сучасним прийомам і методам

дослідження слідів, роботи з новими науково-технічними засобами, а також їх впровадження спеціалістом у слідчу діяльність; участь спеціаліста в розробці профілактичних пропозицій» [242, с. 36].

Форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві визначають: а) процесуальним положенням обізнаної особи (експерт, спеціаліст); б) метою залучення (пошук, виявлення, фіксація, вилучення, дослідження слідів злочину); в) значенням одержаних результатів (доказовим або орієнтуючим) [106, с. 20]. Наприклад, у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України уповноважена особа: призначає експертизи; залучає спеціаліста в кримінальне провадження; допитує експерта в суді (59,5 %); витребує та отримує висновки ревізій та акти перевірок; перевіряє інформацію за державними реєстрами, інформаційно-пошуковими системами правоохоронних органів, криміналістичними обліками (52,6 %); отримує консультації, обмінюється інформацією з питань кримінального провадження, організовує надання технічної допомоги (17,2 %); залучає ревізора (спеціаліста) Держаудитслужби для проведення ревізії з одночасною зустрічною звіркою суб'єкта господарювання, який є іншою стороною фінансово-господарської операції, яку досліджують (61,2 %); отримує інформацію після дослідження спеціалістом документів, які відображають сумнівні операції (17,7 %), тощо (додаток А).

Про використання спеціальних знань зазначено в КПК України. Зокрема, у Кодексі передбачено положення щодо спеціаліста й можливість його залучення сторонами кримінального провадження (ст. 71), процедури призначення і проведення експертизи (ст. 242–244) як найпоширеніші конкретні види використання спеціальних знань у кримінальному процесі. У ст. 93 КПК України йдеться і про витребування та отримання сторонами кримінального провадження висновків ревізій та актів перевірок [80]. Зазначення в КПК України про можливість двох сторін кримінального провадження (обвинувачення та захисту) використовувати спеціальні знання є прогресивним положенням, таким, що відповідає сучасним демократичним засадам юриспруденції, адже одним із завдань кримінального судочинства є забезпечення змагальності сторін у поданні ними

доказів і доведенні їх переконливості як одного з принципів кримінального процесу [118, с. 302].

Уповноважений суб'єкт перед призначенням експертизи комунікує з експертом, консультується з ним, тобто використовує його знання в непроцесуальній (організаційній) формі, а під час проведення судової експертизи – у процесуальній. Слід зауважити, що консультації може надавати й спеціаліст, який брав участь у слідчій (розшуковій) дії, під час якої вилучено відповідні об'єкти. Тому в процесуальній формі використання спеціальних знань у виді призначення та проведення експертиз можливі певні організаційні або непроцесуальні напрями – отримання усних консультацій, роз'яснень, довідкової інформації, порад.

Призначення судової експертизи є самостійною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Проведення судової експертизи має відмінності від інших форм, оскільки експертизу проводить експерт як дослідження представлених йому слідчим або іншим уповноваженим суб'єктом об'єктів і матеріалів (речових доказів), що вже зібрані та долучені до матеріалів кримінального провадження, які необхідно дослідити з використанням відповідних спеціальних знань з метою з'ясування питань, що мають значення для правильного з'ясування обставин справи. Ця форма використання спеціальних знань має відмінності від залучення спеціаліста за такими ознаками:

1. За змістом дій експерта вона є самостійним дослідженням об'єктів і вихідних даних, які надав уповноважений суб'єкт кримінального провадження.

2. Призначення та проведення експертизи здійснюють відповідно до постанови слідчого (дознавача, детектива), ухвали суду, доручення слідчого судді.

3. Результати дослідження оформлюють висновком експерта, який складають відповідно до вимог закону (ст. 101, 102 КПК України).

4. Висновок експерта ґрунтується на особисто ним проведеному дослідженні в межах спеціальних знань, якими він володіє. Якщо проводиться комплексна або комісійна експертиза – застосовують спеціальні знання декількох експертів, які мають дійти до спільної відповіді на поставлені органом досудового розслідування

питання, а в разі незгоди окремого експерта він має право викласти у висновку такої експертизи власну позицію [191].

Водночас експерт, окрім процесуальної форми, може залучатися й до непроцесуальної (організаційної) форми використання спеціальних знань. Ідеться про його консультаційну діяльність, взаємообмін інформацією, діяльність із перевірки криміналістичних обліків [219, с. 90] тощо.

Як пишуть В. І. Дячук, М. П. Климчук, О. А. Губська, разом із процесуальними формами використання спеціальних знань розвиваються і непроцесуальні форми: попередні дослідження, що виконують під час слідчих (розшукових) дій; консультаційно-довідкова діяльність компетентних осіб; дослідження, що проводять під час перевірок за криміналістичними обліками; використання спеціальних знань спеціаліста за нерозкритими провадженнями минулих років тощо [41, с. 54].

До непроцесуальних форм використання спеціальних знань належить криміналістично-допоміжна діяльність обізнаних осіб під час розслідування кримінальних правопорушень.

Загалом поняття непроцесуальних (або організаційних) форм використання спеціальних знань можна тлумачити як випадки їх використання, що безпосередньо не передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві України. Встановлення обставин розслідуваної злочинної події забезпечують не лише під час доказування як окремого виду пізнання, що має чітко визначену процесуальну форму, а й шляхом проведення широким колом обізнаних осіб різноманітних дій, результати яких, з погляду кримінального судочинства, не мають доказового значення [32, с. 105].

Організаційна форма розроблена практикою, проте вона не суперечить положенням нормативно-правових актів. Організаційна форма взаємодії є продовженням процесуальних форм і за своїм призначенням сприяє раціональнішому й ефективнішому використанню останніх. Як процесуальні, так і організаційні форми можуть виявлятися на всіх етапах кримінального провадження [219, с. 81].

Під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, використовують такі форми спеціальних знань:

- а) процесуальна форма – 59,5 %;
- б) непроцесуальна форма – 17,2 %;
- в) змішана форма – 52,6 % (додаток А).

О. О. Садченко пропонує такі форми використання спеціальних знань:

- а) безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом; б) участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; в) призначення та проведення судових експертиз [198, с. 28–29].

Водночас участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях і судові експертизи є процесуальною формою використання спеціальних знань, а те, що уповноважені суб'єкти застосовують свої спеціальні знання в процесуальній діяльності, стосується раціональної організації розслідування злочинів, а не будь-якої форми використання спеціальних знань. Тому допускаємо, що залучення спеціаліста до процесуальних дій, призначення судової експертизи є видами використання спеціальних знань у процесуальній формі.

І. В. Пиріг і Г. С. Бідняк зауважують, що доцільно розрізняти процесуальні й непроцесуальні форми використання спеціальних знань. Процесуальними слід вважати такі форми, що безпосередньо передбачені законом, а саме: а) участь спеціаліста в кримінальному провадженні; б) проведення судових експертиз. Непроцесуальними слід вважати спеціальні знання не за межами кримінального процесу, а ті, що прямо не передбачені законом. Такими формами є: а) відомчі розслідування, перевірки технічного стану; б) проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події; в) консультаційно-довідкова допомога; г) надання технічної допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт; д) використання допомоги обізнаних осіб під час проведення оперативно-розшукових заходів [128, с. 15].

В. П. Бахін і О. О. Волобуєва зазначають, що стосунки, які виникають між слідчим і спеціалістом, мають процесуальний і позапроцесуальний характер

залежно від форм їхньої спільної діяльності, які можуть бути визначені КПК України або сформовані практикою [12, с. 5].

Має йтися про певні критерії класифікації форм використання спеціальних знань – передбачені законом, підвідомчими нормативними актами або такі, що традиційно склалися в кримінальному провадженні (тобто є усталеними).

О. М. Шрамко зазначає про такі форми використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень (*до яких належать і привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем*): процесуальні (залучення та участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій; залучення експерта і призначення судових експертиз; допит експерта); непроцесуальні (ревізії та перевірки; попередні дослідження слідів, речових доказів і перевірка за криміналістичними обліками); змішана форма (довідково-консультаційна діяльність) [227, с. 218].

Ю. М. Чорноус й А. В. Лісіцький так класифікували форми спеціальних знань залежно від використання в доказуванні їх результатів під час кримінального провадження [222]:

1) процесуальна форма: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання письмового пояснення спеціаліста як додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії; надання висновку спеціаліста в кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; залучення експерта та проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду;

2) змішана форма, яка має довідково-консультаційний характер, відображається в документах, а результати її підлягають додатковій оцінці за критеріями належності й допустимості щодо можливості визнання наданих документів як джерела доказів (ст. 93, 99 КПК України): висновки ревізій, акти перевірок тощо;

3) непроцесуальна форма використання спеціальних знань: попередні експрес-дослідження слідів кримінального правопорушення; перевірка за криміналістичними обліками й інформаційно-довідковими базами; усні

консультації спеціаліста; використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником [222].

Ми поділяємо такий підхід до класифікації форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

За процесуальної форми участь обізнаної особи та результати її діяльності фіксують у відповідному документі. Наявність правової основи використання спеціальних знань передбачає забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених до сфери кримінального судочинства. Спеціальні знання обізнаних осіб використовують передусім з метою доказування, тобто в процесі збирання (формування), дослідження, оцінки та перевірки доказів [68, с. 49]. Видами процесуальної форми, слушно зазначає авторський колектив Харківського національного університету внутрішніх справ, є залучення експерта для проведення експертизи та спеціаліста для: надання безпосередньої технічної допомоги в збиранні слідів правопорушень, відібранні зразків порівняння від об'єктів, які перевіряють; консультування, надання довідок з різних питань, пов'язаних із використанням виявлених слідів, зокрема з можливостями перевірки за криміналістичними обліками, видом і характеристиками зразків порівняння, видом відповідних експертиз і питань експерту [68, с. 52–53].

Поряд із процесуальною автори виокремлюють організаційну (непроцесуальну) форму використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень. До неї належать: проведення попередніх досліджень матеріальних слідів правопорушень під час або після закінчення процесуальних дій; надання консультаційно-довідкової допомоги обізнаними особами; дослідження фахівців під час перевірки за криміналістичними обліками [68, с. 55–57].

Ю. М. Мірошніченко вважає, що процесуальними формами використання спеціальних знань у судовому провадженні є: 1) проведення судових експертиз; 2) надання технічної, офіційної консультаційно-довідкової та іншої допомоги особам, які ведуть кримінальне провадження. Носіями спеціальних знань у цих випадках є обізнані особи відповідної галузі – експерт і спеціаліст. До

непроцесуальних форм застосування спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ можна віднести отримання сторонами фахових порад з проблемних питань правозастосування, позасудове консультування сторін і суду зі спеціалістами щодо виду експертизи та її можливостей, формулювання експертних завдань, підготовки об'єктів дослідження тощо [106, с. 21].

Процесуальна та непроцесуальна форми характеризують процедуру отримання інформації. За своїм значенням у доказуванні її поділяють на доказову й орієнтуючу (організаційно-тактичну) інформацію. Доказова інформація охоплює відомості про обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, тобто обставини, які належать до предмета доказування (ст. 91 КПК України). Орієнтуюча інформація може бути отримана як процесуальним, так і непроцесуальним способом. Її використовують для організаційно-тактичних завдань у процесі розслідування (висування версій, визначення напрямів розслідування, планування слідчих дій, прогнозування можливої лінії поведінки учасників розслідування тощо), а також під час дослідження доказів [229, с. 82].

Отже, доцільно називати організаційною форму використання спеціальних знань, під час якої слідчий отримує усну довідкову допомогу, рекомендації щодо застосування певної криміналістичної техніки, відомості з інформаційно-комунікативних систем тощо.

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном службовими особами, у переважній більшості випадків потребують проведення ревізій та перевірок на відповідних підприємствах, закладах й установах, а також у випадках розслідування зловживання правом під час використання конструкції юридичної особи з боку осіб, що контролюють її [6].

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення наділена повноваженнями витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо [80].

Водночас витребування речей чи документів, окрім зазначеного вище положення, закріпленого в ст. 93 КПК України, яке є загальним для всіх способів збирання доказів, не має окремої регламентації в спеціальних нормах КПК України [2, с. 136], а також механізм призначення ревізії або документальної перевірки слідчим у кримінальному провадженні не регламентовано КПК України. Не надано таке право суб'єкту розслідування нормами Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». У ч. 2 ст. 12 цього Закону лише передбачено обов'язок працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізій [158]. Також Закон зобов'язує цих осіб під час вилучення документів у зв'язку з їх підrobкою або виявленими зловживаннями негайно повідомити про це в правоохоронні органи. Фактично йдеться про спеціалістів контролюючого органу, які виявили під час ревізії або перевірки підrobлені документи, службові розкрадання або інші порушення законодавства [242, с. 38].

Аналіз чинного законодавства та різних думок науковців дає змогу дійти висновку, що ревізії та перевірки належать до змішаної форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, оскільки проводять під час кримінального провадження на основі підзаконних відомчих нормативних актів, а документи, складені за результатами їх проведення, долучають до справи, у сукупності з іншими зібраними об'єктами надсилають на судову експертизу.

Слідчий у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України позбавлений можливості призначати ревізію або перевірку підприємства, установи, організації (процесуальна форма використання спеціальних знань), щодо яких є інформація про ознаки кримінального правопорушення. Уповноважений суб'єкт лише наділений процесуальним механізмом отримувати відповідні документи за результатами проведених ревізій та перевірок. В окремих випадках такі документи можуть набувати процесуального статусу «документів» (п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України), які визнають доказами у провадженні (ч. 2 ст. 84 КПК України).

Водночас є процесуальна можливість допиту ревізорів, аудиторів та інших спеціалістів у суді. У такому випадку суд може визнати їх показання допустимими доказами й використовувати в процесі доказування.

На питання «Які форми спеціальних знань Ви використовуєте під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України?» опитані респонденти деталізували відповіді так:

а) щодо процесуальної форми: проведення експертизи; участь спеціаліста в кримінальному провадженні; допит експерта в суді (59,5 %);

б) щодо непроцесуальної форми: консультаційна діяльність; взаємообмін інформацією з питань кримінального провадження; технічна допомога тощо (17,2 %);

в) щодо змішаної форми: витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок; перевірка інформації за державними реєстрами, інформаційно-пошуковими системами правоохоронних органів, криміналістичними обліками) (52,6 %) (додаток А).

Проведене анкетування практичних працівників і власний досвід авторки засвідчують, що в правозастосовній діяльності є певне різноманіття напрямів і форм використання спеціальних знань, зокрема в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом використання службового становища. Слідчий, який спеціалізується на розслідуванні злочинів у сфері господарської та службової діяльності, крім залучення спеціалістів і судових експертів під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, застосовує і свої спеціальні (криміналістичні) знання у випадках:

здійснення слідчим самостійно порівняльного аналізу (огляду) документів, що вилучені з різних підприємств, установ та організацій, – 11,2 %;

опитування осіб підприємства, зокрема матеріально відповідальних осіб, – 10,3 %;

опитування ревізорів, які проводили попередню перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства, – 8,6 % тощо (додаток А).

Отже, узагальнимо форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі, зокрема під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

До **першої групи** належать форми, прямо зазначені в кримінальному процесуальному законодавстві України та регламентовані ним. За такого використання спеціальних знань уповноваженим суб'єктом чітко визначено нормативну процедуру, оформлення у відповідних документах, а результати їх застосування мають доказове значення. До видів першої процесуальної форми використання спеціальних знань слід віднести призначення судових експертиз, залучення спеціалістів до участі в слідчих (розшукових) діях, допит експерта в суді.

Друга форма використання спеціальних знань – непроцесуальна, або організаційна. За цієї форми отримані результати не мають доказового значення. Вони переважно є орієнтуючою інформацією. Про такі види діяльності спеціаліста й експерта, які відбуваються в кримінальному провадженні, не зазначено в КПК України, вони сформовані практикою протидії злочинності, їх постійно використовують під час розслідування кримінальних проваджень.

Третя форма використання спеціальних знань – змішана. Використання спеціальних знань обізнаних осіб за цієї форми хоча й мають непряме згадування в законах, водночас процес їх залучення в кримінальне провадження не регламентований КПК України. У кримінальних провадженнях про привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем найпоширенішими видами цієї форми є проведення ревізій та різних перевірок.

Отже, до зазначеної форми використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем належать: документальні перевірки; витребування висновків ревізій; відомчі розслідування; відомчі товарознавчі експертні дослідження; обстеження (огляд) великогабаритних об'єктів експертизи на фактичному місці їх розміщення тощо. За їх результатами готують документи, які надалі можуть використовувати під час розслідування.

Цю форму можуть регулювати відомчі нормативні акти: інструкції, положення, накази тощо. За певних умов результати використання спеціальних знань змішаної форми можуть мати доказове значення (наприклад, призначають судову економічну експертизу, на яку надсилають висновок ревізії).

Виникають певні дискусійні моменти з питань застосування уповноваженою особою (слідчим, дізнавачем, детективом та ін.) їхніх спеціальних знань [198]. З цього приводу триває наукова полеміка про відмінність понять «застосування» і «використання». Зокрема, ми не поділяємо наукову позицію О. О. Садченко про те, що «суб'єкти, які *використовують* спеціальні знання, у процесуальному законодавстві чітко визначені, а саме: слідчий, експерт, спеціаліст» [198, с. 28]. Вважаємо, що експерт і спеціаліст застосовують свої спеціальні знання. Крім цього, використання слідчим, прокурором, суддею спеціальних знань науковці відносять до процесуальних форм [198, с. 27]. Під час використання спеціальних знань (це саме спеціальні знання, а не знання в галузі права), які можуть бути в цих уповноважених осіб, вони не мають повноважень змінити свій процесуальний статус у кримінальному провадженні, наприклад, слідчого на спеціаліста.

Слідчі застосовують власні спеціальні знання і не мають права поєднувати власні функції та функції інших учасників провадження – спеціаліста, експерта, ревізора. Водночас В. Г. Гончаренко слушно зазначає про те, що слідчий без обмежень може використовувати свої спеціальні знання для правильного вирішення організаційних питань збору доказів у кримінальному провадженні [32], тобто виконання дій непроцесуального характеру, організаційно-тактичного спрямування.

Наприклад, слідчий застосовує спеціальні знання: а) у реалізації логічних функцій в процесі мислення щодо прийняття певних рішень, проведення слідчих (розшукових) дій та оцінки доказів; б) під час безпосереднього застосування спеціальних знань у процесі практичної діяльності під час прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій; в) для попереднього дослідження виявлених фактів, поєднаного з кримінальним процесуальним доказуванням.

Вважаємо, що коли йдеться про застосування власних спеціальних знань слідчим (дознавачем, детективом), прокурором, адвокатом, суддею, то їх слід відносити до непроцесуальних (непередбачених і нерегламентованих) форм використання спеціальних знань.

Головною загальною метою, визначеною кримінальним процесуальним законом, діяльності спеціаліста є надання безпосередньої технічної допомоги стороні обвинувачення, а в передбачених законом випадках – й іншим учасникам кримінального провадження у формі фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертиз тощо [206, с. 8]. Тобто має йтися про види допомоги, яку надає спеціаліст, – фотографування, складання схем тощо. Про це зазначали й автори посібника «Криміналістика: криміналістична техніка» (Харків, 2023) [68].

З огляду на ту обставину, що під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем постає необхідність застосування широкого спектру спеціальних знань, законодавець, відповідно, не обмежує слідчого у виборі спеціалістів і праві залучати їх до проведення слідчих (розшукових) дій, процесуальних заходів тощо.

Крім цього, законодавець не пов'язує момент появи спеціаліста з конкретною слідчою (розшуковою) дією, а зазначає про можливість звернення до нього з питань, які потребують спеціальних знань протягом усього кримінального провадження.

Відповідно до норм КПК України, спеціаліста залучають для вирішення таких завдань, як надання: а) безпосередньої технічної допомоги під час досудового розслідування та судового розгляду; б) консультацій, пояснень, довідок і висновків під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України); в) письмових роз'яснень під час дослідження доказів у суді (ч. 1 ст. 360 КПК України). Крім цього, спеціаліста залучають для спільної роботи в складі слідчо-оперативної групи на місці події, під час підготовки до проведення окремих слідчих (розшукових) дій [219, с. 77]. Спеціаліст на основі своїх спеціальних знань

може проводити посереднє дослідження предметів і документів з метою виявлення ознак і властивостей, які мають доказове значення, проте такі предмети й документи можуть надалі бути направлені на експертизу, тому їх оберігають від пошкодження.

Розглядаючи таку процесуальну форму використання спеціальних знань, як залучення спеціаліста в кримінальне провадження за ст. 191 КК України, слід акцентувати на особливостях його відводу. У ст. 79 КПК України зазначено про підстави для відводу спеціаліста. Зокрема, *спеціаліст*, представник персоналу органу пробації, перекладач, *експерт*, секретар судового засідання не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами, передбаченими частиною першою ст. 77 КПК України, з тим обмеженням, що *їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта й секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу* (ч. 1 ст. 79) [80]. *Спеціаліст, експерт не має права брати участі в кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовують у цьому провадженні* (ч. 2 ст. 79 КПК України) [80]. Це положення безпосередньо стосується розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Ревізор (або перевіряючий) – це службова особа, яка уповноважена органом управління виконувати контрольні функції з перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства незалежно від форми власності. Тобто в разі участі особи як ревізора в проведенні інвентаризації фінансово-господарської діяльності певного підприємства вона не може брати участі в цьому самому провадженні, залучатися як спеціаліст до проведення слідчих (розшукових) дій, давати усні консультації та письмові роз'яснення в суді, а також проводити експертизи в цій справі.

Аналіз норм КПК України, які регламентують залучення спеціаліста в кримінальне провадження, засвідчує, що використання спеціальних знань у формі консультацій від осіб, обізнаних у відповідних галузях знань, набуло

законодавчого закріплення. Консультації в кримінальному провадженні розглядають як ґрунтовані на спеціальних знаннях умовиводи спеціаліста, які надають слідчому, прокурору, суду з питань, вирішення яких потребує спеціальних знань без проведення експертизи [94, с. 66]. Є. Д. Лук'янчиков вважає, що з позицій чинного КПК консультаційну форму використання спеціальних знань слід віднести до процесуальної форми. «За таких обставин, – стверджує науковець, – незрозумілі підстави діяльності суб'єктів їх використання та ставиться під сумнів доказове значення інформації, отриманої непроцесуальним шляхом, тобто в такому разі вони будуть незаконними» [95, с. 206].

Консультаційний вид використання спеціальних знань спеціаліста відображено в його усних роз'ясненнях, порадах, а консультаційно-довідковий – у письмових довідках, висновках спеціаліста [24, с. 130–131].

Питання про консультаційну діяльність обізнаних осіб у кримінальному провадженні є предметом наукових дискусій. Деякі автори обстоюють позицію, що такі консультації можна практикувати [28; 37; 56, 81, с. 9]. Інші науковці вважають, що сутність цього питання полягає не в тому, як надають консультації, а у формі їхньої процесуальної фіксації [219, с. 82].

У разі виявлення документів під час проведення перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства, їх вивчають за участю спеціаліста-бухгалтера або ревізора з метою встановлення ознак необґрунтованості чи неправильності нарахування, списання або перерахування грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, встановлення тарифів тощо [14].

Консультаційна допомога спеціаліста (залученого в такому статусі експерта) може бути надана слідчому в усній формі. Вона сприяє підготовці якісних матеріалів для експертизи, зокрема формулюванню питань експерту і підбору зразків для порівняльного дослідження; підготовці до проведення слідчих (розшукових) дій та оцінці їх результатів, а також висновків експерта тощо. Усні консультації надають, коли необхідно кваліфіковано оцінити матеріали спеціального характеру, що є в розпорядженні слідчого, то використовують відповідні спеціальні знання. Якщо передбачено використання спеціальних

технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій, обізнана особа роз'яснює слідчому їхні можливості, порядок й особливості використання. Одержані відомості мають ураховувати під час планування слідчої дії.

Отже, консультаційну допомогу надають усно (організаційна форма) або письмово (процесуальна форма) як стосовно обставин, безпосередньо пов'язаних із розслідуваною подією, так і для отримання спеціальних довідкових відомостей під час розслідування кримінального провадження, передбаченого ст. 191 КК України.

Для кримінального провадження, розпочатого за ст. 191 КК України, має значення використання спеціальних знань ревізора, аудитора, оператора з обробки інформації та програмного забезпечення, інших працівників професій економічного виду діяльності (економіста, бухгалтера, страхового агента, кредитного, фінансового, митного інспектора та ін.).

У цьому контексті зазначимо, що особливим видом процесуальної форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є допит обізнаного свідка, тобто особи, яка стала очевидцем досліджуваних судом обставин і з огляду на наявність спеціальних знань здатна не просто викласти відомі їй факти, а й сформулювати на їх підставі певні умовиводи, висновки чи дати кваліфіковану оцінку сприйнятим подіям, або через виконання службових обов'язків отримала відомості, що мають значення для кримінального провадження. До останніх можуть входити, наприклад: лікар, який надав першу медичну допомогу потерпілому; поліцейський, який оглядав місце події; ревізори, бухгалтери, співробітники податкової, митної служб, інших контролюючих і наглядових органів, члени спеціальних комісій, які виявили порушення вимог нормативно-правових актів, відомості про які було внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) [106, с. 23–24]. Показання ревізорів, бухгалтерів, податківців, митників є особливим напрямом збирання інформації, отриманої з використанням спеціальних знань, у кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Про такі випадки може йтися в контексті Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», а

саме у випадках виявлення ревізором або аудитором порушень фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації [158].

Якщо свідок володіє спеціальними знаннями, що виходять за межі звичайних знань, і ці знання допоможуть суду зрозуміти докази або встановити факти, він може давати показання як обізнаний свідок за умови, що суд вважає його показання допустимими й достовірними. Цінність показань обізнаного свідка полягає в тому, що завдяки наявним у нього спеціальним знанням отримані в результаті його допиту відомості можуть містити такі деталі досліджуваної події, які залишилися б не поміченими непрофесіоналом. Особливості допиту такого свідка передбачено в ч. 7 ст. 95 КПК України, за змістом якої особа, яка під час допиту висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях, може бути допитана іншою стороною згідно з правилами допиту експерта [106, с. 25]. Але процедура введення таких даних у кримінальне провадження можлива лише під час допиту обізнаного свідка в суді. Тут діє правило, передбачене ч. 3 ст. 101 КПК України, відповідно до якого «висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо» тощо [80].

Такі показання додатково набувають ознак достовірності й належності за умови фіксування їх засобами відеозапису. Зокрема, О. Ю. Хабло зауважує, що під час дії воєнного стану запроваджено винятки з принципу безпосередності дослідження судом доказів (показання, отримані під час допиту, можуть бути використані як докази в суді, якщо перебіг і результати такого допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [211, с. 438].

Вважаємо цей вид процесуальної форми використання спеціальних знань різновидом допиту експерта в суді, а в контексті предмета нашого дослідження – допитом ревізора, аудитора, іншого спеціаліста в суді, який безпосередньо аналізував фінансово-господарську діяльність певного підприємства, установи, організації.

Отже, ми вважаємо, що форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема розпочатому за ст. 191 КК України, слід класифікувати на процесуальну, непроцесуальну (організаційну) і змішану.

Запропонований нами поділ і відповідна термінологія найбільше відповідають сутності поняття «форма» та загалом не суперечать позиціям науковців щодо використання знань обізнаних осіб під час розслідування кримінальних правопорушень. Кожній із зазначених вище форм властиві конкретні види використання спеціальних знань.

Розглянуті форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі реалізують через конкретні види.

Зокрема, види реалізують за допомогою використання (у межах своєї процесуальної та професійної компетенції) певних дій науково-методичного й організаційно-практичного характеру. До видів процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем належать участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, призначення та проведення експертиз, надання офіційних консультацій, письмових довідок і висновків; допит обізнаних свідків, експертів у суді. Видами непроцесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень є усні поради й консультації; взаємообмін інформацією; діяльність із перевірки державних реєстрів, інформаційно-пошукових систем правоохоронних органів, криміналістичних обліків [187]. До змішаної форми використання спеціальних знань у досліджуваній категорії кримінальних проваджень належить отримання висновків ревізій, актів перевірок та ін.

Проаналізувавши положення кримінального процесуального законодавства України, наукові позиції дослідників, ми дійшли висновку про відмінність форм і видів використання спеціальних знань у кримінальному процесі.

Для розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем має суттєве значення використання спеціальних знань у процесуальній та змішаній формах.

1.3. Види та характеристика спеціальних знань, що використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

У сучасному законодавстві України визначення спеціальних знань не закріплено, водночас відповідний термін використано в низці законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

У Законі України «Про судову експертизу» йдеться, що судова експертиза – це дослідження *на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо* об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [163]. У ч. 2 ст. 16 цього Закону зазначено: «Метою атестації працівників державної спеціалізованої установи, які залучаються до проведення судових експертиз та/або беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи, є *оцінка рівня їх спеціальних знань*» [163]. У Законі зазначено про такі види спеціальних знань: у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. Термін «спеціальні знання» використовують у поєднанні з їх носієм – експертом або іншим працівником судово-експертної установи.

В. О. Попелюшко пропонує визнати, «що в об'єктивному аспекті до поняття спеціальних знань належать знання з будь-якої сфери людської діяльності, а визначення їх структури та меж належить до сфери правотлумачення і в кожному окремому випадку здійснюється правозастосовувачем» [135, с. 73]. Спеціальні знання – це не якась об'єктивізована аморфна сума результатів людського пізнання, а диференційовані за ступенем пізнання цього галузевого предмета науки, рівнем оволодіння суб'єктом судочинства та процесуальною компетенцією цих суб'єктів знання, які потрібно використовувати в доказуванні фактів, необхідних для встановлення об'єктивної судової дійсності [86, с. 28].

В. В. Юсупов тлумачить спеціальні знання як професійні знання з науки, техніки, мистецтва, ремесла, релігії, економіки, медицини осіб, які залучені в установленому законодавством порядку до досудового розслідування, судового

розгляду, виконавчого провадження як спеціалісти або експерти, їх уміння, навички, що сформовані під час навчання та практичної діяльності [230, с. 87].

У кримінальних процесуальних нормах, що регламентують діяльність експерта та спеціаліста (ст. 69, 71 КПК України), також використано термін «спеціальні знання». У ч. 1 ст. 69 КПК України, яка містить визначення експерта, йдеться про спеціальні знання. Зокрема, експертом у кримінальному провадженні є *особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями*, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [80]. Тут до видів спеціальних знань належать наукові, технічні або інші знання, які потрібні під час проведення експертизи в процесі розслідування кримінального правопорушення.

У ст. 71 КПК України йдеться про спеціаліста як про особу, яка володіє *спеціальними знаннями та навичками* й може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок.

Пункт 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» передбачає, що у випадках, коли для вирішення питань, що виникли у справі, необхідні *спеціальні знання в галузі медицини*, призначають судово-медичну експертизу.

В основному підзаконному документі у сфері судової експертизи – Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 8 жовтня 1998 року № 53/5 часто використано поняття спеціальних знань. Крім загальноновживаного «спеціальних знань з різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань», Інструкція оперує такими поняттями спеціальних знань: у галузях авіаційного та водного транспорту (п. 1.2.2), у галузі лінгвістики, мовознавства (п. 2.1.2), фахових знань з питань проектування, будівництва та

експлуатації об'єктів будівництва (п. 5.1.2), синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза) (п. 6.2) [150].

Отже, у законодавстві України не визначено поняття «спеціальні знання». До спеціальних знань законодавець відносить знання з різних галузей наук, техніки, мистецтва, ремесла. У низці нормативних документів цей термін використано під час регламентації умов проведення певного експертного дослідження у випадках, які потребують вузькопрофесійних знань певних фахівців. У деяких випадках спеціальні знання перелічено разом з відповідними галузями науки, яких вони стосуються, – техніки, мистецтва, ремесла, медицини.

Включення поняття «спеціальні знання» в нормативно-правові документи дає змогу визначити їх як окрему правову категорію, на противагу загальновживаному «спеціальні знання» як протилежному загальновідомому, «звичайному» знанню. Спеціальні знання в кримінальному процесуальному аспекті застосовують особи з процесуальним статусом «експерт» і «спеціаліст» як учасники кримінальних проваджень.

Спеціальні знання в кримінальному процесуальному значенні передбачають те, що вони є незагальновідомими як у широкому аспекті, так й у вузькому – для суб'єкта, який уповноважений проводити досудове розслідування кримінального правопорушення. Такими спеціальними знаннями не володіє, наприклад, слідчий, який здобув вищу освіту, хоча він міг навчатися в спеціалізованих закладах, де поглиблено вивчають навчальні дисципліни кримінального циклу: криміналістику, судову експертизу, низку спеціальних курсів з методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень тощо. З поширенням певних видів знань, які під час залучення відповідного фахівця як спеціаліста в кримінальне провадження є спеціальними, збільшується кількість їх носіїв. Водночас слідчому необхідно прискіпливо ставитися до вибору певного спеціаліста, якого планують залучити в кримінальне провадження про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Адже з поширенням, наприклад,

технічних знань чимало питань, які були до того технічними, перетворюються на загальновідомі знання, а отже, встановити межу між загальновідомими й незагальновідомими знаннями доволі складно, оскільки постійно відбувається перехід знань, які раніше належали до спеціальних, у розряд загальнодоступних знань [227, с. 58]. А отже, такими фаховими знаннями починає володіти широке коло осіб.

Наприклад, результати проведеного анкетування засвідчили, що слідчі залучають осіб зі спеціальними економічними знаннями до проведення судово-економічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України з: державних судово-експертних установ (науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України, їх відділів; підрозділів Експертної служби МВС тощо) (89,6 %); експертної установи комунальної форми власності (1,4 %); судових експертів, які не є працівниками державних установ (2,7 %) (додаток А). Така ситуація складається і під час призначення інших видів судових експертиз. Отже, слідчі, розслідуючи привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, надають перевагу використанню спеціальних знань обізнаних осіб (експертів), які працюють у державних спеціалізованих установах.

Спеціальні знання формуються на стадії отримання майбутнім експертом другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальної освіти за певними експертними спеціальностями, самоосвіти та професійного досвіду. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій [151] і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності [143]. Зокрема, кожна складова інноваційного процесу спеціальних знань судового експерта складається з відповідного ланцюга: 1) освіта: фундаментальні знання (теорія держави і права, кримінальне право,

конституційне право тощо), знання професійного спрямування (криміналістика, судова експертиза тощо), випробування знань (тренінги, рольові ігри, практика); 2) наука: фундаментальні та прикладні дослідження проблем судово-експертної діяльності, апробація отриманих знань; 3) трансфер знань у практичну діяльність: розроблення пропозицій щодо створення системи державних і недержавних судово-експертних установ; визначення місця судово-експертної діяльності в кримінальному, адміністративному, господарському, цивільному процесах; визначення функцій-завдань уповноважених судово-експертних установ; створення інноваційних технологій щодо дослідження окремих об'єктів і розроблення науково обґрунтованих методик експертних досліджень; 4) практична діяльність: реалізація знань у практичній судово-експертній діяльності [137, с. 170].

У зв'язку з необхідністю професійної підготовки експертів, зміни правового статусу й науково-технічних можливостей судової експертизи необхідно забезпечити реалізацію принципу рівного співвідношення технічних, природничо-наукових і гуманітарних дисциплін під час навчання. Курси повинні бути інтегрованими й складатися з базової та спеціальної професійної підготовки. Необхідно опрацювати питання про направлення працівників, які стажуються, на навчання за спеціальністю «Судова експертиза» за рівнем магістратури. За результатами навчання співробітники, які мають вищу освіту не експертної спеціальності, отримають освітній рівень магістра за спеціальністю «Судова експертиза» [195, с. 235]. Фахівці, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта, проходять підготовку, а фахівці, які мають намір підтвердити кваліфікацію судового експерта, проходять стажування [57, с. 153].

Водночас Є. М. Попович вважає, що професіоналізація експертної діяльності має ґрунтуватися передусім не на перепідготовці фахівців у певних галузях знань, не на системі підвищення кваліфікації (хоча й ця справа важлива та потрібна), а на фундаментальній освіті майбутнього судового експерта [137, с. 162].

У будь-якому випадку важливим є врахування спеціальності, набутої обізнаною особою, яку слідчий планує залучити до проведення розслідування, відповідно до її фахових знань. Наприклад, у кримінальних провадженнях,

розпочатих за ст. 191 КК України, мають значення спеціальності, набуті в такій галузі, як «Бізнес, адміністрування та право» – облік і оподаткування; фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок; менеджмент і підприємництво; публічне управління та адміністрування; торгівля; право; міжнародне право; у галузі «Природничі науки, математика та статистика» – екологія; математика; статистика; у галузі «Інформаційні технології» – прикладна математика; інженерія програмного забезпечення; комп'ютерні науки та штучний інтелект; системний аналіз та наука про дані; кібербезпека та захист інформації; інформаційні системи і технології; комп'ютерна інженерія; у галузі «Інженерія, виробництво та будівництво» – технології захисту навколишнього середовища; автоматизація, комп'ютерно-інтегровані технології та робототехніка; матеріалознавство; машинобудування та приладобудування; харчові технології; технології легкої промисловості; гірництво та нафтогазові технології; геодезія та землеустрій; будівництво та цивільна інженерія; у галузі «Культура, мистецтво та гуманітарні науки» – історія та археологія; філологія (за спеціалізаціями); у галузі «Соціальні науки, журналістика та інформація» – економіка; міжнародні відносини; у галузі «Сільське, лісове, рибне господарство та ветеринарна медицина» – агрономія; тваринництво; лісове господарство; у галузі «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення» – фармація; громадське здоров'я; у галузі «Безпека та оборона» – національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності); забезпечення військ (сил); озброєння та військова техніка тощо [152].

В. М. Бараняк цілком слушно зауважив, що судово-експертні спеціальності мають подвійну природу, де основну роль відіграють базові науки, допоміжну – юридичні [10, с. 232].

Проведене анкетування дає підстави стверджувати, що в провадженні за ст. 191 КК України для вирішення питань у межах кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю доцільно використовувати види спеціальних знань за такими основними видами (підвидами) експертизи:

а) криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів, відео-, звукозапису – 36,2 %;

б) інженерно-технічна: будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна – 38,8 %;

в) економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій – 69,8 %;

г) товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки й озброєння – 24,1 %;

д) психологічна – 1,7 %;

е) військова – 2,6 %;

ж) інші види експертиз – 2,0 % (додаток А).

Цим видам (підвидам) судових експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України відповідають види спеціальних знань обізнаних осіб. Отже, до видів спеціальних знань, які використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, належать: спеціальні криміналістичні знання; спеціальні знання в галузі матеріалів, речовин і виробів; спеціальні економічні знання; спеціальні товарознавчі знання; спеціальні знання в галузі інформаційних та комп'ютерних технологій [186, с. 208].

Деталізуючи зазначені види відповідно до тих типових судових експертиз, які призначають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зазначимо, що використовують такі спеціальні знання обізнаних осіб:

а) щодо економічної експертизи – за експертними спеціальностями:
11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності»;
11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій»; 11.3 «Дослідження документів фінансово-кредитних операцій»;

б) щодо товарознавчої експертизи – за експертною спеціальністю:
12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів»;
транспортно-товарознавча експертиза за експертними спеціальностями
12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку,

завданого власнику транспортного засобу», 12.3 «Оцінка судноплавних засобів», 12.4 «Оцінка літальних апаратів»; експертиза військового майна – за експертною спеціальністю 12.5 «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння»;

в) судові експерти – щодо почеркознавчої та лінгвістичної експертизи за експертною спеціальністю 1.1 «Дослідження почерку і підписів»; щодо технічної експертизи документів за експертними спеціальностями: 2.1 «Дослідження реквізитів документів», 2.2 «Дослідження матеріалів документів», 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів»;

г) судові експерти – щодо трасологічної експертизи за експертними спеціальностями: 4.1 «Дослідження слідів людини та слідів тварини», 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами», 4.6 «Дактилоскопічні дослідження»;

д) судові експерти – щодо експертиз відео-, звукозапису використовують знання за спеціальностями: 7.1 «Технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису», 7.2 «Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ», 7.3 «Лінгвістичне дослідження усного мовлення»;

е) судові експерти – щодо експертизи матеріалів, речовин і виробів проводять з використанням знань за спеціальностями: 8.1 «Дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів», 8.2 «Дослідження полімерних матеріалів, пластмас і виробів з них», 8.3 «Дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них», 8.4 «Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів», 8.5 «Дослідження скла, кераміки та виробів з них», 8.7 «Дослідження спиртовмісних сумішей», 8.9 «Дослідження металів і сплавів та виробів з них», 8.11 «Дослідження речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин», 8.12 «Дослідження харчових продуктів»;

ж) судові експерти – щодо будівельно-технічної експертизи використовують знання за спеціальністю: 10.6 «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів»; щодо земельно-технічної

експертизи – за спеціальністю 10.7 «Розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками»; щодо оціночно-будівельної експертизи – за спеціальністю 10.10 «Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд»; щодо оціночно-земельної експертизи – за спеціальністю 10.14 «Оцінка земельних ділянок»; щодо експертизи з питань землеустрою – за спеціальністю 10.20 «Дослідження з питань землеустрою»;

и) судові експерти – щодо комп'ютерно-технічної експертизи використовують знання за спеціальністю 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів»; щодо експертизи електронних комунікацій – за спеціальністю 10.17 «Дослідження електронних комунікацій»;

к) судові експерти – щодо дорожньо-технічної експертизи використовують знання за спеціальністю 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження» тощо [155].

Види спеціальних знань, які використовують під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, можна класифікувати за галузевим принципом:

а) спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань у бюджетній сфері (35,2 %);

б) спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань у торгівлі (4,2 %);

в) спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань у галузі будівництва (18,3 %);

г) спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань у лісовому господарстві (11,3 %);

д) спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань у сфері банківської діяльності (2,1 %);

е) спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань в оборонно-промисловому комплексі (19,7 %) (додаток Б).

Водночас під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у будь-якій сфері

виробництва використовують спеціальні криміналістичні знання, економічні знання, товарознавчі знання та різні інженерно-технічні знання.

Отже, схарактеризуємо головні види спеціальних знань, які найчастіше використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Спеціальні криміналістичні знання (використовують під час проведення різних видів криміналістичних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України). Криміналістичні знання є одним із базових понять криміналістики та судової експертизи. Однак їх визначення немає в галузевих енциклопедіях і словниках, воно міститься лише в науковій літературі [8, с. 27]. Наприклад, І. В. Пиріг слушно зазначає, що криміналістичні знання є неоднорідними, і кожний розділ криміналістичної техніки (а отже, і кожний окремий вид експертизи, що ґрунтується на знаннях галузей криміналістичної техніки) становить фактично окрему галузь знань [127, с. 161]. Такі галузі криміналістичної техніки, як судова фотографія та відео зйомка, засновані на знаннях фізики, оптики та комп'ютерних технологій; дактилоскопія і габітологія – на знаннях анатомії та фізіології людини; балістика – на знаннях фізики та механіки; вибухотехніка – фізики та хімії; фоноскопія – фізики; криміналістична реєстрація – на сукупності галузей знань, що визначають ознаки об'єктів обліку, – математики, комп'ютерних технологій, системотехніки, кібернетики.

Про інтегрованість спеціальних криміналістичних знань зазначають С. О. Стрілець і Р. В. Кузнецов, вони пропонують удосконалити криміналістичну підготовку судових експертів. Наприклад, «слухач навчається за одним вузьким напрямом – проведення трасологічних експертиз за експертними спеціальностями 4.1 «Дослідження слідів людини та слідів тварини», 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами», 4.4 «Дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків», або проведення трасологічних експертиз за експертною спеціальністю 4.6 «Дактилоскопічні дослідження». Причому в програми навчання в обов'язковому порядку має бути включено курс «Тактика огляду місця події» з

вивченням тактики огляду місць учинення різних видів кримінальних правопорушень і відповідними практичними заняттями. Після закінчення навчання повинен бути проведений екзамен за цією дисципліною з наданням випускникам курсів права самостійної участі як спеціаліста в проведенні огляду місця події» [197, с. 239].

Спеціальні знання в галузі судової фотографії. Судова (криміналістична) *фотографія та відеозйомка*, з одного боку, є галуззю криміналістичної техніки, а з другого – її методом. За визначенням П. Д. Біленчука, *судова (криміналістична) фотографія та відеозйомка* є системою наукових положень, а також криміналістичних рекомендацій щодо застосування технічних засобів і методів фото-, та відеозйомки з метою розслідування кримінальних правопорушень [15, с. 235]. До основних завдань судової фотографії та відеозйомки під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, можна віднести: забезпечення технічними засобами і практичними прийомами виявлення, фіксації та дослідження матеріальних джерел доказової інформації; здійснення фіксації слідчих (розшукових) дій та їх результатів; забезпечення принципу наочності в доказуванні, профілактичній діяльності слідчого та розгляду матеріалів провадження в суді. Уміння та навички володіння спеціальними знаннями в галузі судової фотографії та відеозйомки під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, необхідні передусім для фіксації перебігу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій – огляду, допиту, обшуку, слідчого експерименту, освідування, пред’явлення для впізнання, фіксації проведення негласних слідчих (розшукових) дій [59, с. 7–10].

До суб’єктів застосування спеціальних знань у галузі судової фотографії та відеозйомки більшість науковців відносять: слідчого, оперативного працівника, спеціаліста (спеціаліста-криміналіста) та/або судового експерта.

Спеціальні криміналістичні знання в галузі криміналістичного слідознавства і трасології (21,8 %) (додаток Б). У криміналістиці поняття «слід» у широкому значенні тлумачать як будь-яке відображення, зміну, зникнення, появу будь-чого

на місці події; у вузькому значенні – відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому внаслідок їх взаємодії. Вчення про сліди в широкому значенні називають слідознавством, у вузькому – трасологією [15, с. 246].

Будь-яке кримінальне правопорушення є подією минулого, обставини якої слідчий безпосередньо не сприймає, його пізнання здійснюється опосередковано, через виявлення та дослідження відображень окремих елементів правопорушення, їх властивостей у навколишній обстановці як системи об'єктів, що несуть інформацію про вчинене. Дії злочинця з підготовки, вчинення та приховування слідів вчиненого привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем становлять складну динаміку взаємодії матеріальних об'єктів, супроводжуваних утворенням різних слідів, що є джерелами інформації про кримінальну подію та учасників розкрадання. Завдання суб'єктів, які беруть участь у розслідуванні, полягає у виявленні, вилученні та фіксації слідів, а отже, й інформації, яку вони містять.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій у межах розслідування більшості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, слідчий працює з різноманітними матеріальними об'єктами – предметами та документами, слідами-відображеннями людини, транспортних засобів, інструментів і механізмів та явищами, які можуть мати відношення до протиправного діяння. З метою їх виявлення, фіксації, вилучення та подальшого дослідження слідчому необхідна допомога спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями та практичними навичками в галузі криміналістичного слідознавства і трасології. Наприклад, ідеться про службові розкрадання товарно-матеріальних цінностей з виробничого підприємства пов'язані з утворенням низки слідів трасологічного походження, які залишаються на місці події. Під час огляду або обшуку в службовому кабінеті (іншому приміщенні) підозрюваної особи, на окремих матеріальних об'єктах – складах, завантажувачах можуть виявляти сліди рук, ніг, подряпини й інші сліди контактної взаємодії твердих тіл. У таких випадках слідчому доцільно звернутися до спеціаліста, який має спеціальні знання, уміння та навички щодо виявлення, фіксації та вилучення таких слідів. Далі

слідчий призначає трасологічну дактилоскопічну експертизу з метою ідентифікації особи, яка торкалася різних предметів, що нею пересувалися, переміщувалися в певних просторових параметрах [101, с. 5]. Під час слідчих (розшукових) дій можуть виявляти також сліди взуття, злому, протекторів шин транспортних засобів, мікрооб'єкти тощо [202]. Їх виявлення, вилучення та подальше дослідження потребує спеціальних знань спеціалістів-трасологів й експертів, які проводять трасологічні експертизи з відповідних видів експертних спеціальностей.

Спеціальні криміналістичні знання в галузі технічного дослідження документів і почеркознавства – 100 % (додаток Б) мають важливе значення під час розслідування майже всіх службових розкравдань. Більшість способів їх вчинення пов'язана з обігом різних документів, у яких відображається юридична та фінансово-господарська діяльність підприємства, установи, організації. Дослідження реквізитів і рукописних текстів цих документів дає змогу слідчому встановити механізм вчинення кримінального правопорушення, його суб'єктів, правильно кваліфікувати їх суспільно небезпечні дії.

Предметом технічного дослідження документів є письмові та машинописні документи, на яких мовними засобами (знаками) закріплено думки людини, певні події та факти. Здебільшого для виготовлення документів застосовують основу (папір для письма, папір друкарський, картон), на яку за допомогою барвника (чорнила, пасти, туші, штемпельної чи друкарської фарби, олівця тощо) наносять інформацію з використанням мовних знаків [102, с. 4–6; 105, с. 3–5].

Службові особи, вчиняючи та приховуючи привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживанням службовим становищем, залишають сліди своєї злочинної діяльності в справжніх і сфальсифікованих чи підроблених документах. Виявлення й огляд документів з використанням відповідних спеціальних знань є важливим для встановлення ознак і властивостей, що вказують на зв'язок виявленого документа з обставинами, які підлягають доказуванню.

Спеціальні криміналістичні знання в галузі технічного дослідження документів і почеркознавства використовують під час виявлення, огляду, фіксації, вилучення документів, призначення та проведення почеркознавчої і технічної

експертизи документів у випадках, якщо необхідно встановити достовірність реквізитів (відбитків печаток, штампів, підписів і рукописних записів), способу їх нанесення, а також виконавців рукописного тексту й підписів на досліджуваних документах. Об'єктами дослідження технічної експертизи документів доволі часто є грошові купюри для встановлення їх відповідності грошовим знакам, які знаходяться (знаходилися) в офіційному обігу [29, с. 85]. Якщо огляд документа не потребує застосування спеціальних знань, слідчий може провести його самостійно. В інших випадках він має право залучити спеціаліста в галузі дослідження документів, почерку або експерта, у разі необхідності – призначення експертиз за відповідними видами експертних спеціальностей.

Спеціальні економічні знання (використовують під час проведення судових економічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України). Унаслідок привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем порушують встановлені правила обігу певних товарно-матеріальних цінностей. Одними з основних видів доказів є дані в первинних облікових фінансових документах, облікових регістрах і фінансових звітах підприємств, установ, організацій. Тому під час збирання, дослідження та оцінки таких доказів необхідні спеціальні знання в галузі бухгалтерського й податкового обліку як основних складових знань у сфері економіки. Однак облікові документи, що містять відомості про службову діяльність конкретної особи, стосуються не лише бухгалтерського та податкового обліку, а й інших напрямів економічної і фінансової діяльності підприємств, установ та організацій. Тому під час збирання, розгляду й оцінки таких доказів необхідні не тільки спеціальні знання з бухгалтерського та податкового обліку, а й глибокі знання всіх суміжних галузей економіки: оподаткування, ціноутворення, фінансів, господарського аналізу, ревізії та контролю [134, с. 49–50]. Тобто йдеться про спеціальні економічні знання.

Експерт-економіст, зазначають Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко, повинен знати: дисципліни загальноекономічного циклу: мікро- та макроекономіку, статистику, фінанси, грошовий обіг і кредит, основи управління,

маркетинг та інші спеціальні дисципліни: бухгалтерський та податковий облік, економічний аналіз, різні галузі права, теорію економічного контролю, міжнародні стандарти й національні нормативи аудиту, контроль і ревізію, оподаткування, господарське, валютне й антимонопольне законодавство, можливості криміналістичних та інших експертиз, процесуальні норми організації та методології проведення ревізій, аудиторських перевірок і судових експертиз; основи технології конкретної галузі господарства, її економіку, методи прогнозування та кредитування підприємств відповідно до їх спеціалізації, особливості обліку й звітності різних галузей суспільної діяльності для того, щоб мати можливість надати точні та повні відповіді на економічні питання, що належать до різних галузей господарства; можливості сучасних технічних засобів збору, передачі й обробки економічної інформації для використання в експертній діяльності [39, с. 96–97].

Документи бухгалтерського та податкового обліку, облікові реєстри та фінансові звіти підприємства, установи, організації, зокрема й ті документи, які стосуються повноважень службових осіб, а також що фіксують порядок проходження та вирішення справ у конкретній установі, мають бути обов'язково долучені до матеріалів кримінального провадження. У таких випадках часто виникає потреба в проведенні ревізій та аудиторських перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств із залученням до їх проведення спеціально уповноважених для здійснення такої діяльності осіб (ревізорів, аудиторів) Державної аудиторської служби України (далі – ДАСУ) та інших відомчих контрольно-ревізійних служб.

Ревізія, аудит, що погоджуються під час звернення правоохоронних органів, є ефективним засобом збирання доказів, сутність яких полягає в документальній перевірці фінансово-господарської діяльності підприємства з метою встановлення законності й доцільності проведення господарських операцій способом документального викриття недостач, розтрат, привласнень, крадіжок коштів і матеріальних цінностей, виявлення економічних, зокрема корупційних, злочинів та попередження фінансових зловживань. Об'єктом ревізії є не тільки документи

підприємства, яке перевіряють, а й дані, отримані під час слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій [134, с. 54, 59].

Судовий експерт, використовуючи спеціальні економічні знання, на стадії досудового розслідування та судового розгляду досліджує матеріали провадження та інші об'єкти. Спеціальні знання в цих сферах набувають фахівці науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України, Експертної служби МВС України за спеціальними програмами підготовки, розробленими Міністерством юстиції та Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром МВС України [167–169].

Спеціальні товарознавчі знання (використовують під час проведення товарознавчих експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України). Такі знання використовують у процесі розслідування переважної більшості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, оскільки метою їх використання є встановлення оціночної вартості окремих товарно-матеріальних об'єктів (машин, обладнання, сировини, споживчих товарів тощо), які могли бути предметами посягання, а також набутими внаслідок учиненого розкрадання.

На думку О. В. Шевченка, концепція використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному судочинстві охоплює сукупність теоретичних і методологічних положень за певними напрямками: теоретичний, методологічний; процесуально-правовий механізм використання спеціальних знань; особливості використання спеціальних товарознавчих знань у формі судово-товарознавчої експертизи; організаційно-методичний. Спеціальні товарознавчі знання визначають як систему науково обґрунтованих і/або практично апробованих, незагальновідомих у кримінальному процесі товарознавчих знань теоретичного і прикладного характеру, набутих під час навчання та роботи за певною спеціальністю, які використовує експерт або спеціаліст для дослідження товарних (споживчих) властивостей виробів з метою визначення їх фактичного стану або (та) їх вартості, виконуючи завдання кримінального судочинства [224, с. 174–175].

Оцінну, ринкову, інвестиційну чи ліквідаційну вартість майна (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів) встановлюють у процесі проведення

товарознавчої експертизи [100, с. 4–5], об'єктами якої є: непродовольчі товари – будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, культурно-побутові товари, побутова техніка, одяг, взуття тощо; продовольчі товари – зерно-борошняні, кондитерські, смакові й інші товари, сировина, обладнання.

Експерт, який проводить експертизу, повинен володіти й застосовувати спеціальні знання за різними напрямками знань у галузі товарознавства. До них належать: знання теоретичних положень про товар, визначення його споживчої вартості, закономірностей, пов'язаних із просуванням товару на ринку; знання принципів і правил класифікації та кодування товару, систематизації товару із застосуванням методів класифікації та кодування шляхом встановлення приналежності товару до класифікаційних категорій, прийнятих у виробничо-торговельній сфері (вид, гатунок, артикул, марка, модель, розмір, комплектність тощо); знання щодо встановлення способу виробництва (промислового чи кустарного) та кількісних характеристик товару (розміри, об'єм тощо), його комплектності; знання щодо оцінки якості товару і встановлення відповідності товару вимогам стандартів, технічних умов; знання нормативно-технічної документації у сфері торговельної діяльності; знання теоретичних основ макро- і мікроекономіки щодо поняття товару як економічної категорії, його місця та ролі в механізмі ринкових відносин, змісту природи попиту та пропозиції на ринку, порядку формування цін на товар.

Отже, оцінка майна необхідна для правильної кваліфікації вчиненого привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем і відшкодування завданих матеріальних збитків.

Спеціальні будівельно-технічні, земельно-технічні, оціночно-будівельні, оціночно-земельні, дорожньо-технічні знання та знання з питань землеустрою (використовують під час проведення різних видів інженерно-технічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України). Такі знання використовують у разі виникнення потреби в дослідженні об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів, визначенні оціночної вартості будівельних об'єктів і споруд, дослідженні дорожнього полотна, розподілу земель та визначення порядку користування

земельними ділянками, оцінки земельних ділянок, питань, пов'язаних із землеустроєм. Здебільшого будівельно-технічні дослідження з оцінки об'єктів нерухомого майна, а саме: земельних ділянок, будівельних об'єктів і споруд, а також оцінки об'єктів нерухомого майна цілісних майнових комплексів – тісно пов'язані між собою, є взаємозалежними, їх проводять у межах одного комплексного будівельно-технічного дослідження [166, с. 8].

Спеціальні знання в цих сферах набувають фахівці Експертної служби МВС за спеціальними програмами підготовки, розробленими ДНДЕКЦ МВС України [170].

Спеціальні знання в галузі комп'ютерних технологій (використовують під час проведення такого виду інженерно-комп'ютерних експертиз, як комп'ютерно-технічні, у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України) – 60,6 % (додаток Б). Поняття «комп'ютерні технології» достатньо широке й передбачає наявність спеціальних знань у різних спеціалізованих галузях науки і техніки. Спеціальні комп'ютерні знання можна визначити як сукупність теоретичних і практичних знань, які використовують у своїй роботі фахівці в галузі обчислювальної техніки, програмування, інформаційних систем і технологій.

Необхідною умовою успішного розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, є використання суб'єктами розслідування спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій. До структури таких спеціальних знань, які застосовують спеціалісти й експерти у сфері комп'ютерних технологій, належать базові знання: з інформатики, комп'ютерної, програмної та системної інженерії, автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій, безпеки інформаційних і комунікаційних систем, системи технічного захисту інформації, управління інформаційною безпекою тощо [122, с. 14].

На нашу думку, спеціальні знання в галузі комп'ютерних технологій, що використовують під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, – це поєднання сукупності знань про способи й методи розслідування зі знаннями про застосування програмно-технічних засобів з метою підвищення ефективності

забезпечення збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації в кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Метою використання комп'ютерних технологій під час розслідування службових розкрадань є якісне формування та використання доказової інформації, здобутої відповідно до потреб, що виникають у слідчого під час їх розслідування за допомогою використання спеціальних знань.

Спеціальні знання в галузі матеріалів, речовин і виробів (використовують під час проведення різних видів експертиз (переважно криміналістичних видів) залежно від предмета злочинного посягання в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України). Залучення судових експертів-матеріалознавців під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем обумовлено наявністю в них знань (спеціальних знань) за спеціальностями: 8.1 «Дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів»; 8.2 «Дослідження полімерних матеріалів, пластмас і виробів з них»; 8.3 «Дослідження волокнистих матеріалів і виробів з них»; 8.4 «Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів»; 8.5 «Дослідження скла, кераміки та виробів з них»; 8.7 «Дослідження спиртовмісних сумішей»; 8.8 «Дослідження ґрунтів»; 8.9 «Дослідження металів і сплавів та виробів з них»; 8.11 «Дослідження речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин»; 8.12 «Дослідження харчових продуктів» [171].

Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем часто постає потреба у використанні інших видів спеціальних знань, наприклад, з фототехніки, портретної ідентифікації.

Цей перелік видів спеціальних знань, які можна використовувати під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, не є вичерпним. Залежно від виду, предмету посягання та способів вчинення кримінального правопорушення до них належать й інші спеціальні знання з різних галузей науки, техніки, мистецтва, медицини та надання послуг у різних сферах життєдіяльності людини.

Висновки до розділу 1

1. Наукові дослідження використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вирізняються етапністю в історії судової експертології. У радянський період це питання досліджували в загальній тематиці використання спеціальних знань під час розслідування службових розкрадань; під час розслідування розкрадань у галузях народного господарства (у сфері торгівлі; споживкооперації; рибній промисловості тощо); під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у системі культури, науки і спорту. З 1991 року в Україні розробляли проблеми використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у методиці розслідування розкрадань й окремо – розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; під час розслідування розкрадань у таких сферах господарювання та видах фінансово-економічної діяльності, як паливно-енергетичний комплекс; вугільна промисловість; лісове господарство; у сфері житлово-комунального господарства; у банківській системі. Окремо досліджували питання використання висновків ревізій у кримінальному провадженні та проведення різних судових експертиз.

Крім цього, деякі питання залучення спеціалістів і призначення судових експертиз розглядали українські вчені-криміналісти в монографічних роботах за тематикою розслідування економічних злочинів, зокрема службових розкрадань у певних сферах економіки (В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, А. П. Запотоцький, В. П. Корж, В. В. Лисенко, О. В. Одерій, О. В. Пчеліна, Р. Л. Степанюк, В. В. Федчишина, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський та ін.).

2. У законодавстві України не визначено поняття «спеціальні знання». До спеціальних знань законодавець відносить знання з різних галузей науки, техніки,

мистецтва, ремесла. У низці нормативних документів цей термін використано під час регламентації умов проведення певного експертного дослідження у випадках, які потребують вузькопрофесійних знань певних фахівців. Інколи спеціальні знання перелічують разом з відповідними галузями науки, яких вони стосуються, – техніки, мистецтва, ремесла, медицини. Включення поняття «спеціальні знання» у нормативно-правові документи надає можливість визначити їх як окрему правову категорію, на противагу загальновживаному «спеціальні знання» як протилежному загальновідомому, «звичайному» знанню. Спеціальні знання в кримінальному процесуальному аспекті застосовують особи з процесуальним статусом «експерт» і «спеціаліст» як учасники кримінальних проваджень.

3. На підставі здійсненого дослідження наукових джерел та емпіричної бази запропоновано класифікацію використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України. Процесуальна форма має такі види: а) залучення експерта для проведення експертизи (ст. 242), доручення проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам (ст. 332); б) надання спеціалістом консультацій, пояснень, довідок і висновків, письмових роз'яснень під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71, ст. 360); в) допит у суді експерта для роз'яснення його висновку (ст. 356), зокрема одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного й того самого предмета чи питання дослідження (ч. 4 ст. 356), допит обізнаного свідка в суді.

Непроцесуальну форму відображають такі її види: усні поради й консультації; взаємообмін інформацією; діяльність із перевірки криміналістичних обліків, отримання інформації з державних реєстрів. Змішану форму становлять такі види, як витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок (ст. 93). За цієї форми спеціальні знання були вже застосовані спеціалістом-ревізором, сторона кримінального провадження лише отримує належно оформлений результат використання спеціальних знань для завдань кримінального провадження.

РОЗДІЛ 2

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

2.1. Залучення спеціаліста до ревізій та інших перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном службовими особами, у переважній більшості випадків потребує проведення ревізій та перевірок на відповідних підприємствах, закладах й установах, а також у випадках розслідування зловживання правом у разі використання конструкції юридичної особи з боку осіб, що контролюють її [6].

Більшість науковців відносять ревізію до процесуальної форми використання спеціальних економічних знань [113].

О. О. Бондаренко [18], Г. Г. Мумінова-Савіна [110], О. В. Селіна [181] вважають ревізію змішаною формою використання спеціальних знань. На їхню думку, ревізія є дією адміністративно-правового характеру, яку здійснюють у кримінальній процесуальній формі.

А. В. Дулов [40] вважає, що проведення ревізії в кримінальному судочинстві слід визнавати самостійною формою використання спеціальних знань, яка у випадку призначення слідчим, прокурором втрачає адміністративний характер і перетворюється із засобів господарського контролю на кримінальну процесуальну дію, тобто вони вважають, що проведення ревізії – це процесуальна дія.

Водночас аналіз чинного законодавства та позицій науковців дає змогу дійти висновку, що ревізії та перевірки належать до процесуальної форми використання

спеціальних знань у кримінальному провадженні, оскільки їх проводять під час кримінального провадження, а документи, складені за результатами їх проведення, долучають до справи, у сукупності з іншими зібраними доказами вони сприяють встановленню обставин, які підлягають доказуванню.

Під час розслідування кримінальних правопорушень ревізія стає способом збирання доказів у кримінальному провадженні, який полягає в перевірці слідчим чи прокурором за допомогою ревізора фінансово-господарської діяльності установи, підприємства або організації. Зокрема, відповідно до ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення та сторона захисту здійснюють збирання доказів, серед іншого й шляхом витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок. Згідно із ч. 2 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати висновки ревізій та акти перевірок [80].

Отже, *ревізія* – це система контрольних дій щодо встановлення законності, доцільності й економічної ефективності проведених господарських операцій за певний проміжок часу, а також правомірність дій посадових осіб під час їх здійснення. За допомогою ревізій виявляють факти розкрадань товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, підтверджують факти зловживань службовим становищем посадових осіб, встановлюють учасників злочинних дій [55, с. 290]. Її також використовують, щоб довести, що в спірних правовідносинах наявні порушення локального акта організації – положення щодо закупівлі товарів, робіт і послуг [242]. Передусім це актуально для відомчого сегменту сфери (системи) ефективного забезпечення протидії зловживанням під час державних закупівель [48].

Ревізія є формою державного фінансового контролю, яка полягає в документальній та фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю та повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Вона має чіткий правовий

статус, що визначає порядок ініціювання, призначення, проведення ревізії, а також оформлення, використання та оскарження її результатів [114, с. 98].

До предмета ревізій та перевірок належать фактичні дані, що необхідно встановити під час контролю і які заздалегідь вказані в законодавчих та відомчих нормативних актах, а також фактичні дані про стан дотримання або наявності порушень вимог законодавства, що їх необхідно встановити під час проведення ревізії та перевірки на певних об'єктах контролю. Конкретний предмет ревізії відображено в програмі ревізії, яку складають у процесі її підготовки [154].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», *плановою виїзною ревізією* є ревізія в підконтрольних установах, яка передбачена в плані роботи органу державного фінансового контролю та яку проводять за місцезнаходженням такої юридичної особи чи за місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводять таку планову виїзну ревізію [158].

Вчиняючи та приховуючи незаконне заволодіння майном, службові особи залишають сліди своєї злочинної діяльності в документах бухгалтерського та податкового обліку, облікових регістрах і фінансових звітах підприємства, а також документах, що стосуються повноважень службових осіб, фіксують порядок проходження та вирішення справ у підприємстві тощо [236]. Зазначені документи необхідно вивчити за участю спеціаліста-бухгалтера (або ревізора) з метою встановлення ознак необґрунтованості чи неправильності нарахування, списання або перерахування грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, встановлення тарифів тощо [14].

Одним зі способів дослідження документів і збирання доказів є проведення позапланових виїзних ревізій органами державного фінансового контролю.

Позаплановою виїзною ревізією вважають ревізію, яка не передбачена в планах роботи органу державного фінансового контролю, її проводять за наявності принаймні однієї з обставин, зазначених у ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Зокрема, *правоохоронні органи звертаються до органу державного фінансового контролю*

за підставою, зазначеною в п. 5 ч. 5 ст. 11 «у разі надходження доручення щодо проведення ревізій у підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, органів прокуратури, органів доходів і зборів, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, в якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державного фінансового контролю» [158]. Відповідно до Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України, затвердженого спільним наказом від 19 жовтня 2006 року (який досі є чинним), органи державної контрольно-ревізійної служби проводять планові та позапланові виїзні ревізії за зверненнями правоохоронних органів за місцезнаходженням об'єкта контролю відповідно до Закону й Порядку проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою [139].

Позапланову виїзну ревізію можуть здійснювати лише за наявності підстав для її проведення на підставі рішення суду. До недавнього часу слідчі зверталися з клопотаннями, які погоджували прокурори, до слідчих суддів з проханням призначити позапланові ревізії для з'ясування питань у межах кримінального провадження, зокрема за ст. 191 КК України. Така ухвала слідчого судді оскарженню не підлягає. Щодо такої практики зазначав і В. В. Лисенко: суди по-різному вирішують звернення прокурора чи слідчого з клопотанням щодо призначення позапланових виїзних ревізій (перевірок), що негативно впливає на результати розслідування злочинів. Але зміни до КПК України щодо вдосконалення діяльності прокуратури фактично позбавили можливості слідчого, прокурора використовувати в протидії злочинам дієвий засіб, яким є контрольно-перевірочна діяльність суб'єктів господарювання, а також використовувати дані за результатами проведення позапланових виїзних ревізій перевірок у доказовій діяльності [90, с. 230–231]. Ідеться про внесені зміни до КПК України, що набрали чинності з 15 липня 2015 року та виключили повноваження слідчого і прокурора щодо призначення ревізій та перевірок [117, с. 243].

Водночас слід зазначити про ситуацію, коли під час проведення планової ревізії виявляють факти службових розкрадань у підконтрольних підприємствах. У цих випадках ревізори органів ДАСУ мають повідомити про це правоохоронні органи в установленому порядку.

У ч. 2 ст. 12 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено обов'язок працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізій. Також Закон зобов'язує цих осіб під час вилучення документів у зв'язку з їх підробкою або виявленими зловживаннями негайно повідомити про це правоохоронні органи [158]. Фактично йдеться про спеціалістів контролюючого органу, які виявили під час ревізії або перевірки підроблені документи, службові розкрадання або інші порушення законодавства.

Інформація ДАСУ є приводом для початку кримінального провадження за фактом вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, внесення відповідних відомостей в ЄРДР.

У такому випадку слідчий після отримання результатів перевірок чи ревізій спеціалістів вносить відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР і приступає до досудового розслідування в загальному порядку. Наприклад, відповідно до наданого акта ревізії Тернопільського обласного управління АТ «Ощадбанк», слідче управління ГУНП в Тернопільській області у квітні 2019 року розпочало досудове розслідування в кримінальному провадженні про заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем. Згодом досудовим розслідуванням встановлено, що контролер-касир відділення Ощадбанку № 100019/035 ОСОБА_1 шляхом обману та зловживання службовим становищем заволоділа коштами клієнтів банку. Відповідно до акта ревізії Тернопільського обласного управління АТ «Ощадбанк» сторнованих операцій з приймання платежів готівкою від фізичних осіб, за фактами несанкціонованого сторнування платежів контролером-касиrom Тернопільського відділення банку № 10019/035 ОСОБА_1 було виявлено 23 сумнівні операції сторнованих недоплачених за

призначенням платежів на суму 150 820,48 грн. Під час досудового розслідування встановлено, що підозрювана підробляла підписи у квитанціях Ощадбанку [77]. Тому останніми роками в секторах зі значним обсягом транзакцій, таких як банківська справа, безперервний аудит, поєднаний з використанням інтелектуального аналізу документальних даних, став важливим засобом ефективного управління ризиком службового шахрайства [238].

Позапланова виїзна ревізія фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю, яку проводить у кримінальному провадженні орган ДАСУ шляхом документальної та фактичної перевірки, може бути призначена за рішенням суду про надання дозволу на проведення ревізії.

У практиці розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем трапляються випадки, коли слідчий, скеровуючи запит до державного органу фінансового контролю про необхідність проведення ревізії в певний час, отримує інформацію, що таку перевірку буде проведено пізніше, у зв'язку із плановою ревізією підприємства.

Наприклад, свого часу в кримінальному провадженні, розпочатому за ч. 3 ст. 191 КК України, ухвалою слідчого судді Вінницького міського суду було задоволено клопотання слідчого щодо проведення позапланової ревізії фінансово-господарської діяльності Департаменту будівництва, містобудування та архітектури Вінницької обласної державної адміністрації тривалістю 15 робочих днів, починаючи з 15 лютого 2018 року. Під час спрямування цієї ухвали до Державної фінансової інспекції у Вінницькій області на адресу слідчого підрозділу було надано відповідь про те, що в лютому буде проведено планову ревізію Департаменту за попередні два роки, під час якої першочергово перевірять правильність використання коштів на будівництво нового приміщення школи, про що додатково проінформують правоохоронний орган після завершення ревізії. Акт ревізії складено лише 23 травня 2018 року та згодом надіслано слідчому. Таке зволікання зі строками проведення перевірки фінансово-господарської діяльності сприяло приховуванню та знищенню винуватими в привласненні бюджетних коштів документів про неправомірні дії. Кримінальне провадження було закрито у

зв'язку з відсутністю в діях посадових осіб Департаменту будівництва, містобудування та архітектури, депутатів районної ради й директора школи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України [70].

Вважаємо таку практику неприйнятною для досягнення завдань досудового розслідування, а в деяких випадках такою, що може мати ознаки протидії розслідуванню кримінального правопорушення. Адже організація проведення судової експертизи в кримінальному провадженні полягає в забезпеченні належного, своєчасного й об'єктивного призначення та проведення судових експертиз, а також отримання висновку експерта [235].

Проведення ревізій, як планових, так і позапланових, здійснюють спеціально уповноважені для такої діяльності суб'єкти ДАСУ та інших контролюючих органів [157]. Суб'єкти контролю є обізнаними особами у фінансовій, економічній, господарській сферах та в інших галузях знань, що їх застосовують під час проведення ревізій та перевірок. Зокрема, ревізор – це службова особа, якій доручено проведення ревізії, здійснення контролю фінансово-господарської діяльності певної установи, організації або підприємства.

Проаналізуємо питання, чи слід вважати ревізора (посадову особу органу ДАСУ), який на законних підставах проводить ревізію певного підприємства, спеціалістом у кримінальному процесуальному сенсі.

Розглянемо статус ревізора, його повноваження.

Пункт 16 Порядку проведення інспектування ДАСУ, її міжрегіональними територіальними підрозділами визначає методи проведення ревізії, а саме шляхом:

а) *документальної перевірки*, що передбачає контроль за установчими, фінансовими, бухгалтерськими (первинними та зведеними) документами, статистичною, фінансовою та бюджетною звітністю, господарськими договорами, розпорядчими й іншими документами об'єкта контролю, пов'язаними з плануванням і провадженням фінансово-господарської діяльності, веденням бухгалтерського обліку, складенням фінансової звітності;

б) *фактичної перевірки*, що передбачає контроль за наявністю грошових сум, цінних паперів, бланків суворої звітності, оборотних і необоротних активів, інших

матеріальних і нематеріальних цінностей шляхом проведення інвентаризації, обстеження та контрольного обміру виконаних робіт, правильністю застосування норм витрат сировини і матеріалів, виходу готової продукції та природних втрат шляхом організації контрольних запусків у виробництво, контрольних аналізів готової продукції та інших аналогічних дій за участю відповідних спеціалістів органу державного фінансового контролю або інших органів, підприємств, установ та організацій [157].

Отже, ревізори мають знання у сфері економіки: спеціальні економічні знання, спеціальні бухгалтерські знання, спеціальні знання в галузі фінансової та бюджетної звітності.

У ч. 3 ст. 12 Закону України «Про основи державного фінансового контролю» зазначено, що під час вилучення *документів у зв'язку з їх підrobкою* або виявленими зловживаннями працівник органу державного фінансового контролю зобов'язаний негайно повідомити про це правоохоронні органи [158]. Це положення Закону засвідчує, що в ревізора мають бути спеціальні знання та відповідні навички в галузі криміналістичного документознавства.

Порядок взаємодії між органами ДАСУ та правоохоронними органами регламентує спільний наказ Головного контрольно-ревізійного управління (нині – ДАСУ), МВС, СБУ, Генеральної прокуратури України [139]. У його Загальних положеннях ідеться про забезпечення ефективної взаємодії між органами ДАСУ та правоохоронними органами з питань розгляду їх звернень, призначення, організації та проведення ревізій за ними, передачі правоохоронним органам матеріалів ревізій за власною ініціативою органів ДАСУ, зворотного інформування про результати розгляду переданих матеріалів, виділення спеціалістів органів ДАСУ, інших питань. Зокрема, *працівники органів ДАСУ* за зверненнями правоохоронних органів можуть брати участь у перевірках, які вони проводять у підконтрольних установах та на інших об'єктах контролю як *спеціалісти* [139].

Підставами для звернення правоохоронних органів до органів ДАСУ стосовно виділення працівників як спеціалістів є норми законів України, КПК

України тощо. Права й обов'язки посадової особи служби, яку залучають як спеціаліста для участі в проведенні слідчої дії, визначає КПК України [139].

У п. 3.1 спільного наказу безпосередньо зазначено, що *в процесі участі в перевірці спеціаліст використовує свої спеціальні знання* та в межах компетенції надає консультації, відповіді на порушені питання, фіксує факти порушення законодавства з питань використання та збереження фінансових ресурсів, необоротних й інших активів, правильності визначення потреби в бюджетних коштах і взяття зобов'язань, стану й достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності, *визначає розмір заподіяної матеріальної шкоди (збитків) і посадових (службових) осіб, унаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства, завдано матеріальну шкоду (збитки)* [139]. Отже, залучений як спеціаліст ревізор має володіти товарознавчими знаннями.

З огляду на аналіз сучасних правових джерел, законодавець називає спеціалістом особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації, пояснення, довідки й висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України) [80]. Досліджуючи різні схеми розкрадань у бюджетній сфері, М. І. Хавронюк слушно зазначає, що працівники органів ДАСУ за зверненнями правоохоронних органів можуть брати участь у перевірках, що проводять правоохоронні органи в підконтрольних установах та на інших об'єктах контролю як *спеціалісти*, тобто в цьому випадку вони мають права й обов'язки, викладені в ст. 71 КПК України [212, с. 135].

Отже, констатуємо, що посадова особа органу державного фінансового контролю, яка в установленому законом порядку проводить позапланову виїзну ревізію на підприємстві, в установі, організації та виявляє підроблені документи фінансово-господарської діяльності, факти службових розкрадань або інші ознаки кримінально караних діянь, є спеціалістом у кримінальному процесуальному значенні.

Під час підготовки до ревізії спеціалісти органу державного фінансового контролю складають програму ревізії у двох примірниках, письмово погоджену з

правоохоронним органом, у якій визначено найменування об'єкта контролю, тему, період і питання, що підлягають ревізії відповідно до компетенції органу державного фінансового контролю [158]. Водночас відбувається взаємодія між спеціалістом – особою, яка проводить перевірку, і слідчим, який, визначаючи питання, що слід з'ясувати під час проведення ревізії, використовує спеціальні знання обізнаної особи.

Крім ревізора, до проведення ревізії можуть залучати й інших спеціалістів. Особливості залучення інших спеціалістів під час проведення ревізій у провадженнях за ст. 191 КК України безпосередньо залежить від об'єкта посягання та способів вчинення злочину. Ці чинники є вирішальними для прийняття рішення слідчим щодо напрямку діяльності підприємства, спеціалісти якого необхідні в ревізійній групі, та використати їх спеціальні знання в процесі контрольних дій.

Відповідно до п. 6 Положення про Державну аудиторську службу України, цей орган для виконання покладених завдань має право залучати в установленому порядку вчених і фахівців, працівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних фондів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій за погодженням з їх керівниками до виконання окремих робіт, а також для проведення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини й матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції, інших перевірок [153].

Частина 1 ст. 8 Закону України «Про основи державного фінансового контролю» серед основних функцій органу державного фінансового контролю визначає залучення на договірних засадах кваліфікованих фахівців відповідних органів виконавчої влади, державних фондів, підприємств, установ й організацій [158].

Наприклад, у м. Вінниці розслідували кримінальне правопорушення за ознаками ч. 5 ст. 191 КК України. Службові особи ТОВ «Вінтар» шляхом зловживання службовим становищем за допомогою механічного втручання в роботу приладів обліку під час виробництва рибних консервів протягом 2016 року

незаконно обернули на свою користь близько 65 959 м³ води комунальної власності вартістю 671 198,78 грн. Виробничі потужності становили 120 тис. банок рибних консервів на добу. На запит слідчого комунальне підприємство «Вінницяоблводоканал» про споживання води, використовуваної ТОВ «Вінтар» під час господарської діяльності за місцем розташування його основних виробничих потужностей, надано відповідь про постачання 2016 року питної води об'ємом 21 041 м³. Ці дані не відповідали показникам, що передбачені державними стандартами для виготовлення ТОВ «Вінтар» консервів конкретних видів. Слідчий виніс клопотання про призначення позапланової перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони природних ресурсів. Слідчий суддя клопотання задовольнив, доручивши його виконання спеціалістам Державної екологічної інспекції у Вінницькій області. Інспекція виконала ухвалу суду і склала акт перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами й небезпечними хімічними речовинами. Перевірку здійснював головний спеціаліст відділу екологічного контролю водних ресурсів та атмосферного повітря, державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища. Було встановлено, що на території підприємства знаходяться водозабірні свердловина глибиною 80 м з дебітом 3 м³/год і трубчастий колодязь глибиною 18,5 м з дебітом 0,25 м³/год. Трубчастий колодязь використовують, а свердловину – ні. Лічильника обліку води на трубчастому колодязі немає, а на підприємстві не здійснюють облік забору води та її використання не фіксують у журналах обліку. Акт перевірки, що склав залучений спеціаліст Державної екологічної інспекції, відіграв важливу роль для проведення низки допитів, призначення судових експертиз та інших слідчих (розшукових) дій [74].

Порядок взаємодії між органами ДАСУ та правоохоронними органами передбачає, що для проведення ревізії на кожну посадову особу органу державного фінансового контролю *та залученого спеціаліста* оформлюють у двох примірниках направлення встановленого Міністерством фінансів зразка. Перед початком ревізії посадові особи органу державного фінансового контролю та

залучені спеціалісти повинні під розписку на примірнику органу державного фінансового контролю видати керівнику об'єкта контролю чи його заступнику направлення та копію рішення суду (п. 10–12) [139].

За результатами ревізії складають акт. В акті ревізії зазначають перелік посадових осіб органу державного фінансового контролю та залучених спеціалістів, що проводили ревізію. У констатуючій частині акта ревізії наводять інформацію про результати ревізії в розрізі кожного питання програми із зазначенням, за який період, яким способом (вибірковим, суцільним) та за якими документами перевірено ці питання, висновок про наявність або відсутність порушень законодавства, а також у разі наявності – визначений в установленому законодавством порядку розмір збитків, завданих державі чи об'єкту контролю внаслідок таких порушень [157].

Отже, дані, викладені в акті ревізії, констатують результат застосування спеціальних знань ревізорами й іншими залученими до ревізії спеціалістами. Такі документи можна вважати письмовими доказами, вони мають значення для встановлення істини у справі завдяки лише своєму змісту (висновок експерта, акт ревізії тощо) [96, с. 131].

Спеціаліст під час проведення ревізії перевіряє внесені до програми ревізії конкретні, завчасно *визначені слідчим питання* щодо використання, збереження фінансових ресурсів, необоротних, інших активів, стану, достовірності бухгалтерського обліку й фінансової звітності за певний проміжок часу. За її результатами спеціаліст органу ДАСУ може виявити факти порушення законодавства й встановити причетних посадових осіб і матеріально відповідальних осіб об'єкта контролю, який ревізують. Слід ураховувати, що суб'єктом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем може бути матеріально відповідальна особа, яка має визначені повноваження відповідно до локальних нормативно-правових актів.

До найпоширеніших питань, на які необхідно дати відповідь спеціалісту-ревізору під час перевірки та які зазначає слідчий у клопотанні про її призначення

в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, належать такі:

1) чи наявні факти розкрадання, нецільового використання бюджетних або приватних грошових коштів, що знаходилися в господарському віданні службової особи;

2) які є невідповідності бухгалтерських облікових регістрів з даними бухгалтерських звітів та іншої звітної документації юридичної особи;

3) чи виявлено факти приховування та маскуванню незаконного походження коштів, вчинення фінансових операцій з коштами, одержаними внаслідок незаконної діяльності службової особи;

4) які виявлено порушення вимог чинного законодавства щодо завищення обсягів і вартості виконаних робіт за угодами, укладеними уповноваженими посадовими особами, розмір виявлених збитків;

5) чи наявні факти неправомірного укладення договорів й отримання доходів від неліцензійної діяльності;

6) чи наявні факти незаконного перерахування грошових коштів на розрахункові банківські рахунки інших юридичних осіб;

7) які невідповідності виявлено між документами, що підтверджують кількість видобутої продукції, і документами щодо реалізованої готової продукції за певний проміжок часу тощо [46]. Під час підготовки клопотань під час визначення завдань ревізії та запитань до ревізора доцільно залучати для консультації спеціаліста – фахівця з економіки [47, с. 233].

У разі виявлення недостачі коштів, матеріальних цінностей та інших порушень з ознаками службових розкрадань, а також фіктивних документів, підробок і фальсифікацій ревізор вилучає оригінали документів на строк до закінчення ревізії (перевірки), про що письмово інформує ініціатора проведення ревізії (перевірки). Результати контрольних обмірів, контрольних запусків сировини у виробництво, лабораторних аналізів оформлених спеціалістами і підписаними керівництвом об'єкта контролю відповідними довідками, стисло викладають в основному акті ревізії [228].

За фактами виявлених порушень і недочетів готівки й товарно-матеріальних цінностей, а також в інших випадках, коли є потреба, ревізор відбирає письмові пояснення від посадових та матеріально відповідальних осіб підприємства, яке ревізують (перевіряють) [134, с. 64–65].

Під час перевірки ревізор одноосібно оцінює фінансово-господарські операції на предмет наявності в них невиконання фінансово-правових норм і несе визначену законодавством відповідальність за якість і повноту виконання службового доручення. Ніхто з представників правоохоронних органів не має права втручатися в роботу ревізора (керівника ревізійної групи), зобов'язувати його до здійснення певних контрольних заходів, впливати на оцінку результатів ревізійних дій [134, с. 67].

Після отримання матеріалів ревізії (перевірки) та з метою їх оцінки особи, які здійснювали відповідну перевірку, можуть бути допитані слідчим, прокурором, судом щодо обставин проведеної ними роботи. У цьому разі спеціаліст-ревізор, інші залучені спеціалісти набувають статус свідків, з відповідними правами й обов'язками (ст. 65–67, 224 КПК України).

Зокрема, у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 191 КК України, встановлено, що посадові особи Росошанської сільської ради спільно з працівниками фірми «Комета» під час проведення реконструкції сільської школи шляхом внесення недостовірних відомостей до актів виконаних будівельних робіт щодо зарплати працівникам фірми протягом вересня–листопада 2015 року заволоділи бюджетними коштами. Під час розслідування слідчий суддя надав дозвіл на проведення позапланової ревізії фінансово-господарської діяльності Росошанської сільської ради Липовецького району Вінницької області. Ревізію проводила Державна фінансова інспекція у Вінницькій області. Після отримання акта ревізії в слідчого постала необхідність допитати ревізора – головного державного фінансового інспектора Державної фінансової інспекції у Вінницькій області Ч. На допиті як свідка в Ч. було додатково з'ясовано питання щодо розміру завищення вартості оплати робіт з реконструкції школи, про процес підписання актів контрольних обмірів. Отримані

відомості використані слідчим під час допиту підозрюваних, а також планування слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні [73].

Отже, проведення ревізії є окремим видом процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України. Ревізія має беззаперечно важливе значення під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вона слугує основою збирання доказів, які в сукупності з іншими даними становлять предмет доказування в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України. Доцільність її використання та зміст обумовлений насамперед завданнями розслідування, що постають перед слідчим у межах конкретного кримінального провадження.

2.2. Участь спеціаліста в проведенні огляду під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

У кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем проводять такі види огляду:

огляд документів, зокрема комп'ютерних даних, – 62,9 % і 95,0 %;

огляд місцевості (огляд місця фактично виконаних робіт відповідно до укладених документів) – 50,8 % і 26,0 %;

огляд місця події – 30,2 % і 9,1 %;

огляд речей – 20,7 % і 30,3 %;

огляд приміщень юридичних осіб різної форми власності – 14,6 % і 21,8 % (додатки А, Б).

Під час проведення кожного з цих видів огляду обов'язковою є участь спеціаліста.

Види огляду, який проводять під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, визначають характером слідової інформації, яку збирають під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Зокрема, під час огляду щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем найчастіше виявляють (тобто є типовими):

- а) сліди-документи (92,2 %);
- б) цифрові сліди (електронні докази) (35,3 %);
- в) сліди злочинної діяльності, відображені в предметах (12,9 %), речовинах (3,4 %);
- г) сліди трасологічного походження (сліди рук, сліди ніг, частини цілого тощо) – 2,6 % тощо (додаток А).

Огляд є однією з основних слідчих (розшукових) дій, яку проводять під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає в безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення, що проводять з метою їх виявлення та фіксації [66, с. 326].

Відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів [80].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, четверту частину ст. 71 доповнено пунктом 7, відповідно до якого спеціаліст отримав право надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, зокрема у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України. Крім того, Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про електронні комунікації”» щодо підвищення ефективності досудового розслідування

“за гарячими слідами” та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року № 2137-IX частину першу ст. 71 КПК після слів «надавати консультації» доповнено словами «пояснення, довідки» та частину четверту ст. 71 доповнено пунктом 8, згідно із яким спеціаліст має право надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань [144].

Такі зміни видаються слушними й актуальними, однак доцільно до п. 7 ч. 4 ст. 71 КПК України після слів «розслідування кримінальних проступків» доповнити словами «та злочинів». Отже, у процесі досудового розслідування всіх кримінальних правопорушень спеціаліст мав би право надавати висновки, у яких зазначати відомості, що мають значення для кримінального провадження.

Наприклад, під час розслідування злочинів, передбачених ст. 191 КК України, висновки (довідки, письмові пояснення) таких спеціалістів, як економіст і бухгалтер, є обов’язковими, необхідними для призначення судово-економічної експертизи. Це питання буде висвітлено в третьому розділі нашої дисертаційної роботи.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведено огляд місця події (відомості вносять невідкладно після завершення огляду) [80].

Огляд місця події не належить до слідчих (розшукових) дій, притаманних розслідуванню всіх видів розкрадань. Однак у цій категорії кримінальних проваджень огляд місця події уможливорює перевірку версії про інсценування крадіжки, пожежі, аварій, вчинених із метою приховання розкрадання, вчиненого шляхом привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем [98, с. 20].

У більшості випадків огляд місця події проводять після певної роботи слідчого (детектива), оперативних працівників щодо виявленого факту службового розкрадання. Наприклад, слідчий (детектив), оперативний працівник для отримання достовірних даних про службове розкрадання та перевірки цієї інформації: витребує документи, що підтверджують або спростовують викладені в первинних матеріалах дані; одержує пояснення від окремих осіб, що мають відношення до кримінального правопорушення; вивчає технологію виробництва

або характеру діяльності підприємства, установи, організації, де вчинено розкрадання; вивчає нормативні документи, що регламентують діяльність підприємства, установи, організації та особливості їх діяльності; вивчає товарно-й документообіг; перевіряє стан обліку, зберігання, витрачання товарно-матеріальних цінностей, відповідну звітність [210, с. 196].

На початку розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, огляд місця події може бути проведено у випадках, коли певна особа звернулася із заявою про вчинення злочину до органу поліції (7,8 %). Також коли на підприємстві, установі, організації змінилося керівництво, яке виявило розкрадання, вчинені попередніми службовцями-керівниками. Або стало відомо з медіа про факти службових розкрадань (4,2 %) (Додаток Б).

Безпосередніми завданнями огляду місця події під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є: 1) перевірка стану відповідних приміщень з позиції можливості втрати майна з природних причин; 2) перевірка заяв про крадіжки майна сторонніми особами; 3) перевірка дотримання на певному місці технології виробництва; 4) встановлення і фіксація стану приміщень чи території, що мали зазнати змін унаслідок операцій, під час здійснення яких вчинено злочин (збудовані, відремонтовані, засіяні тощо) [84, с. 136].

Здебільшого, зазначає А. Ф. Волобуєв, огляду підлягають: 1) виробничі приміщення; 2) місця зберігання матеріальних цінностей, що були розкрадені; 3) місця, де проводили роботу, під час яких вчинено злочин (будівництво, ремонт, сільськогосподарські роботи тощо) [172, с. 124], а також кабінети посадових осіб, де нерідко вдається виявити докази підробки документів, робочі місця бухгалтерів, юрисконсультів й інших працівників підприємства, установи, організації.

Для прикладу, у виробничих приміщеннях можна виявити обладнання, що не значиться за документами, призначене для виготовлення необлікованої продукції, різні предмети й пристосування для нелегальної економії сировини, фальсифікації продуктів.

Розглянемо деякі процесуальні особливості проведення окремих видів огляду, передбачених ч. 1 ст. 237 КПК України, щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Огляд території та приміщень. Якщо огляд планують у приміщеннях юридичних осіб (підприємств, установ, організацій), то для його проведення, відповідно до ст. 233 КПК України, необхідна ухвала слідчого судді. У зв'язку з цим, огляд таких територій та приміщень у цій категорії злочинів неможливо провести до внесення відомостей в ЄРДР.

Після внесення відомостей в ЄРДР слідчий звертається з клопотанням про огляд до слідчого судді з дотриманням вимог, передбачених ст. 234 КПК України щодо проведення обшуку. У клопотанні має бути зазначено точну адресу будівлі та приміщення, в якому дозволено проведення огляду, а також має бути зазначено й особу власника, й особу фактичного володільця приміщення. Щодо проведення огляду слід ураховувати, що, відповідно до ч. 9 ст. 236 КПК України, під час проведення обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручають керівнику або представникові підприємства, установи або організації.

Водночас у випадку отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення огляду слідчий має повноваження провести огляд (наприклад, приміщень підприємства, установи, організації) із залученням спеціалістів різного профілю, на цьому етапі залучають фахівців у сфері фінансового контролю.

Технологію огляду території та приміщень підприємств, установ, організацій, де вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 191 КК України, здійснюють відповідно до особливостей механізму злочинної діяльності посадової особи.

За такого виду цієї слідчої (розшукової) дії можуть оглядати приміщення, де зберігають сировину або виготовлену продукцію; місця приховання викраденої продукції; місця, де відбувається знищення списаних товарно-матеріальних цінностей тощо [182, с. 334]. Важливою є участь спеціаліста-криміналіста, який здійснює фото-, відеофіксацію обстановки та виявлених товарно-матеріальних

цінностей, інших предметів і речей, а також допомога фахівців з технологічного процесу підприємства, установи, організації.

З огляду на обставини кримінального правопорушення, виготовлену продукцію попередньо оглядає спеціаліст з метою перевірки її відповідності документам, стандартам, технічним умовам, умовам зберігання. Під час таких оглядів вирішують питання про необхідність взяття середніх проб щодо речей, рідин, сипких речовин з метою подальшого направлення їх разом з іншими об'єктами для проведення судової експертизи. Передусім це стосується розслідування привласнень сільськогосподарської продукції (зерна, овочів, фруктів, ягід). У таких випадках результати огляду приміщень, товарів, продуктів, транспортних засобів доцільно порівняти з даними огляду документів щодо руху цієї продукції. Провести звірку цих документів слідчому допоможуть спеціаліст-економіст, бухгалтер, плодоовочівник та ін.

Тому методи аналізу документів слідчий спільно із залученим спеціалістом поєднують з оглядом приміщень, вивченням товарно-матеріальних цінностей, а саме: огляд (виробничих приміщень, територій, обладнання, складів, продукції тощо); огляд й обстеження території підприємства в момент слідчої (розшукової дії), а також: проведення інвентаризації; обміру виконаних робіт; контрольного запуску сировини й матеріалів у виробництво (експеримент під час огляду або надалі – окрема слідча (розшукова) дія – слідчий експеримент); аналіз сировини, матеріалів і продукції; отримання пояснень, довідок [220, с. 143].

Під час розслідування службових розкрадань, пов'язаних із випуском необлікованої продукції, постає необхідність в огляді певних ділянок місцевості та приміщень, які не є місцем події в криміналістичному сенсі, однак є об'єктами, що своїм розташуванням, призначенням, станом, наявністю або відсутністю змін у матеріальній обстановці потребують безпосереднього обстеження. На думку Г. А. Матусовського, необхідність у проведенні таких оглядів виникає за потреби обстежити виробничі, торговельні, складські, житлові й інші приміщення, ділянки територій підприємств, під'їзних шляхів, вантажно-розвантажувальних майданчиків, місць вивезення відходів виробництва [98, с. 19]. Під час перевірки

версій про незаконне списання у відходи сировини, матеріалів, що не придатні для подальшого використання, важливу роль відіграє огляд місць їх складування, знищення шляхом спалювання, закопування. Відсутність слідів таких дій може засвідчувати, що такої кількості відходів не було або ж їх не знищували зовсім, їх могли використовувати як сировину для випуску іншої продукції, яку не обліковують за документами [98, с. 21]. Під час огляду приміщень, які не є місцем події, можна також встановити особу співучасників розкрадання, їх контактні дані та низку інших відомостей про зв'язки розкрадачів. Такі записи іноді вдається виявити в письмових столах службових приміщень, сейфах тощо.

Завершуючи огляд території та приміщень підприємств, установ, організацій, слідчий, консультуючись зі спеціалістом, вирішує питання про опечатування продукції, її перевезення або передання під відповідальне зберігання.

Отже, залучення спеціаліста до огляду території та приміщень підприємств, установ, організацій дає змогу вивчити обстановку, у якій відбувалися привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, систему охорони та правила пропуску товарно-матеріальних цінностей, транспорту, систему обліку робочого часу працівників, швидко виявити місця приховання викраденого, встановити недоліки в охороні, контролі, зокрема можливих співучасників злочину, вивіз готової продукції [116, с. 75].

Під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, огляд службових кабінетів осіб, яких підозрюють у його вчиненні, а також огляд їх житлових приміщень (квартир, приватних будинків, дач тощо) дає змогу знайти кошти, здобуті злочинним шляхом, майно, яким чиновник незаконно заволодів, чорнові записи з оцінками викраденого, низку документів з інформацією про злочинну діяльність, а також виявити комп'ютерні дані, що відображають службові розкрадання. У наукових джерелах акцентовано й на необхідності під час проведення таких оглядів фіксувати запахові сліди, якщо предмети незаконного заволодіння мали специфічний запах [116, с. 74]. Запахові

сліді мають фіксувати залучені до огляду інспектор-кінолог, експерт-одоролог [232] або інший спеціаліст із ветеринарною освітою [234].

Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд житла чи іншого володіння особи здійснюють згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Частина 10 ст. 236 КПК України передбачає, що обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксують за допомогою аудіо- та відеозапису [80]. Водночас у сучасних умовах аудіозапис перебігу проведення обшуку (а також огляду) не здійснюють. Тому під час проведення огляду житла чи іншого володіння особи (транспортного засобу, земельної ділянки, гаража, інших будівель чи приміщень побутового, службового, господарського, виробничого й іншого призначення, які знаходяться у володінні особи) під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, переважно саме залучені спеціалісти здійснюють безперервний відеозапис перебігу цієї слідчої (розшукової) дії. Спеціаліст-криміналіст завчасно готує відеотехніку, дбає про резервні елементи живлення, перевіряє об'єм носіїв інформації, на які планують здійснювати запис процесу огляду.

Під час огляду службового кабінету посадовця або огляду (обшуку) його житла чи іншого володіння постає необхідність вивчити комп'ютерну техніку, зміст файлів з інформацією про рух товарно-матеріальних цінностей, звітні дані щодо господарських операцій, бухгалтерських проводок тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд комп'ютерних даних проводять слідчий, прокурор шляхом відображення в протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або в паперовій формі) [80].

Положення ч. 6 ст. 236 КПК України надають право слідчому, який проводить обшук у житлі чи іншому володінні особи, доступу (фактично огляду) до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, щодо

яких є достатні підстави вважати, що інформація, яка на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України. Слідчий самостійно або за допомогою спеціаліста має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку. Особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних й особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносять до протоколу обшуку [80].

Слід урахувати, що захист інформації передбачає захист й охорону інформаційних масивів і технологій, засобів та каналів зв'язку [214, с. 23]. До проведення огляду комп'ютерних даних необхідно залучати спеціаліста – фахівця, який компетентний у конкретній комп'ютерній чи операційній системі. Ним може бути працівник експертного підрозділу різної відомчої належності, представник закладу вищої освіти, який має відповідні знання у сфері інформаційних технологій. Не слід залучати як спеціаліста представника інженерно-технічного підрозділу того суб'єкта господарювання, у якому вчинено злочин, з приводу якого проводять огляд [204].

У криміналістичних джерелах зазначено, що, крім спеціаліста-криміналіста, до огляду комп'ютерних даних слід залучати таких спеціалістів, як: 1) інженер-системотехнік з обслуговування та ремонту комп'ютерної техніки (для огляду апаратної частини та з'єднувальної арматури); 2) технічний спеціаліст у галузі мережевих технологій (для огляду технічних пристроїв, які використовують у мережах ЕОМ та електрозв'язку); 3) технічний спеціаліст із засобів електрозв'язку відповідного типу (наприклад, для огляду обладнання електрозв'язку, яке використовують для передачі комп'ютерних даних); 4) професійний користувач ЕОМ, серверу мережі (для надання допомоги в огляді ЕОМ, а також пошуку, огляді електронних документів, що містяться в їх пам'яті); 5) технічний спеціаліст реєстраційного відділу або інший співробітник податкової інспекції (для огляду або вилучення електронних документів, що містяться у фіскальній пам'яті ЕОМ);

б) інженер-програміст (для огляду програмного обладнання ЕОМ та периферійних пристроїв, встановлення принципу його функціонування, виявлення слідів злочинної діяльності в середовищі машинної інформації, вивчення та вилучення електронних документів) [84, с. 135–136; 111, с. 271–272].

Під час проведення огляду речей і предметів у кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем слідчий із залученим спеціалістом аналізує такі об'єкти: привласнені посадовцем речі, майно, будівельні матеріали, грошові кошти, здобуті злочинним шляхом, пакувальні матеріали тощо. Під час такого огляду детально описують ознаки та властивості речей і предметів: зовнішній вигляд, розміри й кількість, індивідуальні особливості, маркування. Під час їх огляду виявляють ознаки, що можуть вказувати на злочинні дії розкрадачів (наприклад, зміна зовнішнього вигляду, об'єму, маси, наявність на предметах залишків сторонніх речовин, слідів дії на них інших предметів), фіксують наявні маркувальні позначення, відбитки штампів, клейм, пломбаторів та інших інструментів. Виокремлюють і такі особливості речовин і предметів, як колір, форма, запах. За необхідності проводять точне визначення їх маси, відбирають окремі зразки. Вирішують питання про взяття середніх проб об'єктів для подальшого призначення судових експертиз.

У деяких випадках такий огляд може бути частиною тактичних операцій із затримання посадовця-корупціонера [4]. Крім огляду речей і предметів, під час затримання посадовця може бути проведено особистий обшук, а також одночасні обшуки.

Огляд цих об'єктів можуть проводити слідчий із залученими спеціалістами під час затримання посадової особи, яка вчинила привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

З метою перевірки й уточнення первинних даних у документах, перевірки законності певних операцій, встановлення підробки під час проведення огляду документів може виникнути потреба в їх вилученні, подальшому детальному дослідженні, за наявності підстав – призначення судових експертиз щодо цих

об'єктів. Ці завдання огляду документів обумовлюють потребу залучення спеціалістів, фахівців з певними видами спеціальних знань.

Зокрема, під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем огляд документів слідчий часто проводить за участю таких спеціалістів, як бухгалтер, економіст, технолог [182, с. 335]. Вони можуть поради найдоцільніші прийоми їх перевірки й аналізу, дати потрібну консультацію щодо питань, які цікавлять слідчого, поради, які документи слід вилучити або витребувати додатково. Під час огляду зважають на зміст, наявність необхідних реквізитів, характерні ознаки підробки. Посилену увагу зосереджують на правильності арифметичних підрахунків, що містяться в документах, пов'язаних із товарно-матеріальними цінностями. Підробка або внесення посадовцем неправдивих відомостей у документ спричиняють суперечності в досліджуваних об'єктах (в одному документі; між декількома екземплярами документа; між різними документами), а також між документами й фактичним станом [36, с. 45].

Досліджуючи облікову документацію, слідчий має звернути увагу на її заповнення, оскільки брак окремих реквізитів також може свідчити про підробку документа. Наприклад, під час продажу готових виробів споживачу або матеріалів для виробництва в документі не вказано кількість відчужуваних цінностей або їх ціну. Такий документ може бути використано для різних зловживань, таких як неоприбуткування частини цінностей або продаж їх за завищеними цінами [84, с. 132]. Пропуск такого реквізиту документа, як дата здійснення господарської операції, створює можливість дезорієнтації в часі її вчинення, а в окремих випадках – повторного використання цього документа.

Рекомендують вилучати оригінали та всі копії документів (з метою порівняння ідентичності їх змісту, можливого виявлення підробки) [116, с. 73–74].

Для кваліфікованого проведення огляду документів спеціаліст повинен попередньо отримати загальні відомості про підприємство, де будуть проводити слідчі (розшукові) дії [61, с. 97–98]. Необхідно знати інформацію, яку слідчий надає спеціалісту, зокрема: галузь або сферу діяльності підприємства; форму

власності, структуру та схему управління підприємством; форму бухгалтерського обліку, що використовує суб'єкт господарювання. У процесі підготовки до огляду документів рекомендують визначити коло посадових осіб підприємства, до компетенції яких належить оформлення певних документів, ведення первинного, податкового та бухгалтерського обліку, щоб у разі необхідності залучити їх до участі в слідчих (розшукових) діях [61, с. 97–98].

Документами, які підлягають вилученню під час огляду щодо виявленого привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, є посадові інструкції директора, головного бухгалтера, бухгалтера, економіста, керівників структурних підрозділів та інших осіб з метою встановлення особи, яка відповідальна за зберігання товарно-матеріальних цінностей та відповідно до службового становища мала можливість ними розпоряджатися.

Крім цього, вилученню, за умови їх належності до події правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, підлягають:

- документи, які визначають економічну структуру й організаційно-правовий статус підприємства, а також стан фінансового контролю: а) свідоцтво про реєстрацію підприємства; б) статут підприємства; в) установча угода; г) реєстр акціонерів; д) протоколи загальних зборів акціонерів; е) протоколи засідань адміністративних органів управління (правління, керівництва); ж) протоколи засідань ревізійних комісій (акти й матеріали перевірок); и) річний звіт аудитора; к) акти й інші матеріали перевірок податкових, банківських та інших контрольних органів; л) накази й розпорядження посадових осіб тощо;

- документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності: а) ліцензії; б) патенти;

- документи бухгалтерського обліку та звітності. Бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який веде підприємство; фінансова, податкова, статистична й інші види звітності ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку [205, с. 40]. У бухгалтерському обліку має бути зафіксовано факти здійснення всіх господарських операцій у первинних документах. Відповідальність за організацію

бухгалтерського обліку, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну несе власник або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством згідно зі статутними документами [205, с. 40]. Тут у максимально повному обсязі на основі суцільного й безперервного спостереження, суворого документування, систематизації на рахунках і балансування облікових даних сконцентровано економічну інформацію:

а) документи первинного обліку (рахунки, накладні й інші, які фіксують окремі економічні операції); б) бухгалтерські рахунки; в) бухгалтерський баланс;

– документи оперативного обліку та звітності. Наприклад, «чорна бухгалтерія» керівника підприємства чи головного бухгалтера, яка характеризує можливі факти списання матеріальних цінностей, їх розтрата тощо;

– документи автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, економіста, плановика, аналітика (1С-Бухгалтерія тощо).

Залучений до огляду спеціаліст, переважно спеціаліст-криміналіст Національної поліції, за допомогою науково-технічних засобів здатен виявити підчищення, дописки, виправлення, травлення тексту, підроблення підписів, відбитків печаток, штампів й іншого виду підробки в документах.

Для ефективного виявлення підробок на цьому етапі можуть використовувати спеціальне технічне обладнання, наприклад, компактні прилади зі збільшувальним окуляром й ультрафіолетовими променями. Також достатньо поширеним методом виявлення підроблених документів є застосування приладів з інфрачервоним та ультрафіолетовим випромінюванням [63, с. 277]. Під час огляду документів можуть використовувати такі науково-технічні засоби та прийоми, як збільшувальні пристрої, огляд у кососпрямованому та прохідному світлі, за допомогою ультрафіолетового освітлювача й електронно-оптичного перетворювача. Також рекомендовано активно застосовувати різні вимірювальні прилади. Застосування відповідних науково-технічних засобів не має призвести до пошкодження або зміни первинного виду документів.

За допомогою залучених вузькопрофільних спеціалістів, зокрема бухгалтерів визначеної сфери діяльності, бухгалтерів, провідних спеціалістів спеціалізованих

комп'ютерних програм, економістів, технологів документи під час огляду за дорученням слідчого може бути систематизовано в хронологічному порядку, за цільовим призначенням, видом господарської діяльності й обліку товарно-матеріальних цінностей, періодами надходження товару тощо. Наприклад, необхідність участі спеціаліста-економіста в огляді постає в разі виявлення, огляду та збирання бухгалтерських документів, що будуть використовувати як докази, вирішення довідкових питань з економіки, а також у тих випадках, коли за допомогою спеціаліста-економіста можна зібрати матеріали для проведення судово-економічної експертизи в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Для перевірки відображених у документах обставин залучений спеціаліст може використовувати такі криміналістичні рекомендації та методи [220, с. 141–142]:

1. Зустрічну перевірку (зіставлення декількох екземплярів одного документа). Під час проведення перевірочних дій слідчий може встановити, що кілька примірників одного й того самого документа (наприклад, накладної на внутрішнє переміщення матеріалів) містять різні відомості про обсяг, дату й місце здійснення операції, її виконавців.

2. Зіставлення документів, які відображають операції з документами, що їх обґрунтовують (відомості на зарплату й наряди на роботу, кошторис на ремонт із підробленою відомістю тощо).

3. Зіставлення виконавчих і розпорядчих документів. Перевірка документів може виявити невідповідність розпорядчого документа виконавчому за обсягом проведеної операції. За такими розпорядженнями її виконавці можуть приховувати самовільне збільшення обсягу операції, порівняно з обсягом, передбаченим дозволом.

4. Зіставлення первинних і похідних документів.

5. Зіставлення даних у первинних документах, що відображають одні й ті самі операції (кількість товару й тари, чеки, контрольна стрічка в касі).

6. Зіставлення документів, що відображають взаємопов'язані операції (проведення робіт, відпуск матеріалів, видача заробітної плати).

7. Зіставлення документів, що відображають дані про майбутні та вже виконані роботи.

8. Перевірка об'єктивної можливості операцій – наявність механізмів, спеціальних навичок тощо.

9. Виявлення відхилень від звичайного перебігу подій (приписки в кінці місяця, оформлення безтоварних накладних, а на початку другого місяця здача продукції на склад, відхилення в кількості продукції, яку щоденно здають на склад).

10. Відновлення кількісно-підсумкового обліку (на підприємствах громадського харчування тощо). Усі операції з матеріальними цінностями оформляють первинними документами, але вторинний бухгалтерський облік ведуть у підсумковому грошовому вираженні. Відсутність такого обліку сприяє пересортуванню (викривають відновленням кількісно-підсумкового обліку). За необхідністю слідчий має право вимагати його відновлення.

11. Контрольне звірення, коли дані про залишок товару за інвентаризаційною відомістю зіставляють з підсумковими даними про переміщення товару за весь період.

12. Аналіз щоденного переміщення матеріальних цінностей та грошових коштів (застосовують, коли контрольне звірення не дає результатів через завуальованість операції в кінці місяця) [220, с. 141–142].

Істотну допомогу слідчому може надати спеціаліст-економіст у процесі огляду первинних, бухгалтерських і податкових документів, які вже знаходяться в правоохоронних органах. Тому участь спеціаліста-економіста необхідна слідчому й для того, щоб уникнути вилучення надмірної кількості документів, що не стосуються службового розкрадання, яке розслідують [61, с. 111].

Важливим є знання спеціалістом спеціальної бухгалтерської термінології, шифру форм звітності й назв документів, які необхідно вилучити під час проведення огляду (обшуку), тимчасового доступу до предметів і документів.

Спеціаліст-економіст повинен також допомогти слідчому правильно зафіксувати в протоколі огляду місця виявлення документів, знаходження їх у відповідних папках і файлах, зокрема розміщених у спеціальних комп'ютерних програмах із бухгалтерського обліку [61, с. 111].

З огляду на зазначене, документ можуть досліджувати в техніко-криміналістичному (спеціаліст) або логіко-криміналістичному аспектах (спеціаліст або слідчий).

Під час проведення огляду дозволяють вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі й документи підлягають негайному огляду та опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, їх тимчасово опечатують і зберігають у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд й опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК України).

Пропонуємо рекомендації щодо вилучення та пакування документів [204, с. 124]. Після завершення огляду під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем доцільно:

якщо необхідно вилучити старі документи, що можуть бути пошкоджені під час транспортування, їх розміщують між двома аркушами цупкого паперу чи картону;

виявлені вологі документи перед упакуванням необхідно просушити без застосування штучних обігрівачів і відкритих яскравих сонячних променів; вологі зім'яті документи необхідно спробувати обережно розрівняти, після чого висушити;

документи, що склеїлися між собою, розміщують в упакуванні без попереднього роз'єднання;

виявлені частини розірваних документів кладуть до упаковки без роз'єднання їхніх шарів;

документи, що зазнали дії високої температури, кладуть у коробку з бавовною на аркуш м'якого цигаркового паперу (притискання в цьому випадку заборонено);

документи, які мають специфічний запах, кладуть у чистий скляний посуд, який герметично закривають [204, с. 124]. У криміналістичних джерелах викладено правила упакування предметів із запаховими слідами [11; 64; 120, с. 32; 179].

Ці рекомендації можуть стати в нагоді слідчому в окремих випадках спроб підозрюваного знищити документи, які містять інформацію про службові розкрадання.

Для проведення зазначених маніпуляцій з документами під час їх огляду доцільно використовувати пінцет, робочі поверхні якого захищені гумовими насадками, що унеможливить пошкодження паперу й залишення відбитків пальців рук спеціаліста. Заборонено на документах робити будь-які позначки, написи, нові складки. Пояснювальні написи на пакуванні (конверті, експертному пакеті) необхідно робити до поміщення в них об'єктів. Під час заклеювання клапана конверта слід уникати приклеювання вилученого документа до упакування [204, с. 124].

Отже, участь залучених спеціалістів під час огляду документів у межах розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем полягає у:

систематизації документів, що підлягають вивченню, і за результатами аналізу згрупованих документів – вилученню тих, що мають доказове значення щодо службового розкрадання;

виявленні документів з інформацією про посадові порушення, ознаками підробки;

попередньому аналізі та дослідженні документів – як змістовому (зокрема щодо інтелектуального підроблення), так і з метою виявлення матеріального підроблення з використанням науково-технічних засобів;

підготовки до вилучення (фото-, відеофіксація, надання експертних пакетів, коробок для транспортування тощо);

безпосереднього вилучення та пакування;

консультаційно-довідкової діяльності щодо виявлених документів – для подальшого призначення слідчим відповідних судових експертиз.

Для вилучення комп'ютерної техніки залучають спеціаліста. Адже без допомоги спеціаліста вилучення комп'ютерного устаткування може призвести до повної або часткової втрати інформації чи виходу з ладу комп'ютерної техніки. Доволі часто для проведення бухгалтерських, облікових, платіжних операцій використовують спеціалізоване програмне забезпечення. Зазначені програмні продукти кодують інформацію за певним алгоритмом, а також можуть використовувати для її збереження «хмарні носії-сховища». Тому важливим є залучення спеціаліста з комп'ютерної техніки до проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на пошук контекстної інформації, виявлення програм електронного документообігу та перегляду історії відвідувань [239].

У разі коли під час розслідування необхідно досліджувати інформацію такого виду, слідчому потрібно залучити спеціаліста з відповідного програмного забезпечення, який орієнтується в операційних кодах й алгоритмах. Здебільшого такими фахівцями є працівники офіційного представника компанії – розробника програмного продукту. Залучення спеціаліста в галузі інформаційних технологій та комп'ютерної техніки є запорукою збереження цифрової інформації, яка надалі підлягає дослідженню під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи [205].

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України, під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани й схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі, документи, які мають значення для кримінального провадження [80]. Тому залучений спеціаліст надає допомогу слідчому в описанні виявлених і вилучених об'єктів під час огляду за фактом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Описуючи в протоколі огляду виявлені документи,

зазначають їх назву, призначення, розмірні характеристики, реквізити (серію, номер, дату видачі, орган, що видав документ, дані власника документа, наявність фотокарток, вихідні типографські дані тощо), кількість аркушів, елементи спеціального захисту, наявні позначення тощо. Якщо під час огляду документів буде виявлено ознаки внесення змін у реквізити, зазначають їх локалізацію [204, с. 124].

2.3. Участь спеціаліста в проведенні обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Безпосереднє проведення обшуку регламентовано в ст. 233–236 КПК України.

Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюють з обов'язковою участю не менше ніж двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК, а саме: «при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису» (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України) [80].

У ч. 1 ст. 236 КПК зазначено, що з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів [80]. Підготовка до проведення обшуку в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України потребує ретельного планування, передусім

коли необхідно залучити різних спеціалістів. До 2023 року для залучення спеціаліста до проведення певної слідчої (розшукової) дії сторони кримінального провадження зверталися до організації або установи листом з проханням щодо надання спеціаліста відповідно до положень ст. 71 КПК України. Останніми роками склалася практика винесення постанов слідчим про залучення спеціаліста на підставі ст. 40, 71, 93 КПК України. Для виникнення в спеціаліста повноважень, передбачених КПК України, особа, яка проводить слідчу (розшукову) дію, повинна в установленому порядку залучити спеціаліста, відобразивши таке залучення в протоколі проведення слідчої дії [5, с. 45].

Під час обшуку залучення спеціаліста дає змогу виконувати завдання щодо використання науково-технічних засобів, обстеження технічно складних об'єктів, а також попередні спеціальні дослідження об'єктів, якщо під час обшуку потрібна буде консультація з питань, які вимагають спеціальних знань. Завдяки порадам спеціаліста вдасться ефективніше провести обшук, якісніше вилучити й упакувати виявлені об'єкти [206, с. 320].

Участь спеціаліста під час проведення обшуку щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем передбачає активну його допомогу слідчому в цій процесуальній дії. Наприклад, слідчий під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня під час обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюють за відсутності особи, якій належить приміщення.

У кримінальному провадженні за ст. 191 КК України під час проведення обшуку житла або іншого володіння особи може бути проведено обшук особи. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 235 КПК України, обшук на підставі ухвали слідчого судді мають проводити в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи здійснюють особи тієї самої статі в

присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі в проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Перебіг і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі [80].

Якщо під час обшуку слідчий виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, він має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку (ч. 6 ст. 236 КПК України). Крім цього, згідно із ч. 7 ст. 236 КПК України, «при обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження» [80]. Для виконання цих процесуальних дій потрібні технічне устаткування, інструменти, засоби. Тому про техніко-криміналістичне забезпечення слідчого може йтися відповідно до його повноважень, що закріплені як у КПК України, так і спеціальних профільних законах відповідних органів з правоохоронними функціями (закони України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року, «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року, «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року тощо). Тому слідчі як уповноважені особи посідають центральне місце серед усіх суб'єктів сторони обвинувачення в криміналістичній техніці [221, с. 447]. Для надання відповідної допомоги слідчі залучають спеціалістів до участі в обшуку.

Тому залучені спеціалісти в межах своїх спеціальних знань і навичок *надають консультаційну, організаційну, технічну допомогу*, а саме щодо відкриття закритих приміщень, сховища; обстеження технічно складних об'єктів; проведення

попередніх досліджень виявлених об'єктів; подолання систем логічного захисту; можуть здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що містяться на комп'ютерах, ноутбуках, мобільних телефонах; пакування виявлених предметів пошуку; а також виконують дії, передбачені в ч. 7 ст. 236 КПК України. Обшук житла чи іншого володіння особи в обов'язковому порядку фіксують за допомогою аудіо- та відеозапису, що здійснює переважно залучений спеціаліст.

Слідчий, залучаючи спеціаліста до обшуку в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зважає на такі обставини:

1) який вид обшуку буде проведено (службового кабінету, житла, приміщення, місцевості, особи);

2) об'єкт пошуку (предмет неправомірної вигоди, речі та цінності, товарно-матеріальні цінності, предмети, документи, що мають значення для кримінального провадження);

3) відомості про особу, щодо якої проводять обшук (характеристика службової особи, її посада, можливість активної протидії обшуку [178, с. 272] тощо);

4) мету обшуку;

5) з якими спеціальними знаннями слід запросити спеціаліста;

6) необхідність запросити декількох різнопрофільних спеціалістів до проведення обшуку;

7) слідчу ситуацію розслідування службового розкрадання на момент планування обшуку [184].

Під час підготовки до обшуку здійснюють збирання та аналіз необхідної інформації, яка характеризує обшукувану особу: визначення особливостей займаної посади, профіль роботи підприємства, установи, організації; вивчення навичок, звичок, розпорядку дня службової особи (представника влади), обшук якої планують; дружні та професійні зв'язки; «можливості» особи в межах займаної посади; місце проведення обшуку: адреса, план приміщення, розмір і стан; розташування меблів (письмові, канцелярські столи, сейфи); особливості

розшукуваних документів або предметів: найменування, характер документів, кількість, форма, характерні ознаки, найімовірніші місця їх знаходження, можливі прийоми маскуванню [17, с. 178].

Готуючись до обшуку в кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 КК України, слід провести збір інформації про особу, у якої будуть проводити обшук, і про місце, де буде відбуватися слідча (розшукова) дія. Інформація про особу обшукуваного й характер приміщення, у якому проводять обшук, передбачає взаємозв'язок між рисами характеру особи злочинця, його інтелектом, соціальним становищем, спрямованістю і тими об'єктами, які можуть бути обрані як можливі місця приховання [60, с. 35–36].

У науковій літературі міститься рекомендація про залучення до обшуку того спеціаліста, який брав участь в огляді місця події щодо факту виявлення певного виду злочину [206, с. 320]. Ми поділяємо позицію І. В. Пирога, який вважає, що в процесі обшуку, передусім під час розслідування складних багатоепізодних справ, потрібно залучати спеціаліста, який проводив огляд місця події або інший обшук за цим самим кримінальним провадженням. Він знає, які сліди було виявлено під час огляду місця події, знаряддя злочину, що використовував злочинець, тому має повніше уявлення про об'єкти пошуку [127, с. 304]. Знаючи, які сліди було виявлено під час огляду, спеціаліст на момент обшуку вже сформував уявлення про знаряддя злочину й інші об'єкти, які необхідно відшукати у зв'язку зі злочинною діяльністю посадовця.

Спеціаліст спільно зі слідчим визначають межі й послідовність пошуку, місця імовірного приховання об'єктів, що підлягають виявленню.

Також спеціаліст спільно зі слідчим вирішують питання, які науково-технічні та спеціальні засоби слід підготувати для результативного проведення обшуку. Наприклад, до «традиційних» науково-технічних засобів проведення обшуку належать: комплекти науково-технічних засобів (криміналістичні валізи різних видів), інструменти, освітлювальні прилади, вимірювальні засоби, фото-, відеоапаратура, пристосування для креслення планів і схем, пошукові прилади [206, с. 321]. Крім цього, специфіка вчинення привласнення, розтрати майна або

заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем обумовлює необхідність попереднього дослідження знайдених унаслідок обшуку документів і предметів в ультрафіолетових променях. Можливість використання таких науково-технічних засобів також має бути передбачена слідчим на підготовчому етапі під час погодження зі спеціалістом вибору криміналістичної техніки [220, с. 143].

Якщо під час обшуку планують огляд комп'ютерної техніки, вилучення цифрової інформації, то в залученого спеціаліста – фахівця з ІТ технологій має бути технічне та програмне забезпечення (ноутбуки зі спеціальним ліцензійним програмним забезпеченням, завантажувальні диски, мобільні носії інформації, на які безпосередньо копіюватимуть дані (жорсткі диски, DVD диски, зовнішні пристрої з накопичувачами та для роботи з оптичними носіями інформації), інструменти для демонтажу обладнання (викрутки, кусачки, плоскогубці, пінцети тощо), фото- й відеокамера для документування обшуку із запасними акумуляторами та додатковими флешносіями, бирки для нумерації доказів, упаковки для транспортування вилучених об'єктів (антистатичні пакети, кабельна стяжка, коробки для DVD дисків і вилучених об'єктів) [218, с. 31].

У межах розслідування службових кримінальних правопорушень під час проведення обшуків для отримання максимально повної криміналістично значущої інформації необхідним є залучення групи різногалузевих спеціалістів, функції яких будуть залежати від етапів проведення обшуку. Наприклад, на проведення обшуку в провадженнях про службове підроблення доцільно запрошувати фахівців у галузі економіки та бухгалтерського обліку як консультантів для виявлення, збирання, огляду бухгалтерських документів. Крім того, фахівці з комп'ютерної техніки допоможуть вилучи цифрову інформацію [61, с. 113]. Ці фахівці стануть у нагоді слідчому під час проведення обшуку в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Зокрема, під час проведення обшуку в приміщенні банківської, кредитної або іншої фінансової установи залучений спеціаліст (спеціаліст-економіст) здійснює кваліфікований пошук і вилучення документів, необхідних для проведення економічної експертизи в кримінальному провадженні,

а саме: прибуткові й видаткові накладні, податкові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, табелі, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення та вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, реєстри податкових накладних, податкові декларації, баланси й інші первинні та зведені документи бухгалтерського і податкового обліку й звітності. Як і будь-яку господарську операцію, надходження, переміщення та вибуття біологічних активів на підприємстві оформлюють відповідними первинними та зведеними обліковими документами, типові форми яких затверджує Державний комітет статистики України та інші центральні органи виконавчої влади [104, с. 26–27].

Розглянемо питання щодо видів обшуку, які проводять під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України.

Під час розслідування економічних злочинів, зазначає А. Ф. Волобуєв, обшук проводять переважно за місцем роботи і проживання обвинувачених, в інших приміщеннях, що їм належать, їх автомобілях [172, с. 214]. Можуть обшукувати службові кабінети, приміщення цехів і складів, робочі місця у виробничих приміщеннях, приміщеннях бухгалтерії. Обшуковують не лише квартиру підозрюваного, а й дачу, садові ділянки тощо [26, с. 268]. У кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України в межах тактичної операції «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» обшук проводять за місцем проживання, службовим (робочим) місцем особи, яку підозрюють у службовому розкраданні, інших місцях можливого зберігання незаконно привласненого майна [45, с. 21–22]. О. С. Смірнов стверджує, що обшук можна класифікувати за об'єктами, визначивши: обшук житла чи іншого володіння особи; обшук приміщення, ділянок місцевості інших об'єктів, які не належать до житла чи іншого володіння особи; обшук особи (особистий обшук) [194, с. 50].

Відомо, що привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здебільшого поєднуються з підробленням посадовцями різних офіційних документів. У зв'язку з цим у більшості випадків, зазначає Н. В. Копча, обшук проводять за місцем виконання службових обов'язків, одночасно проводять обшуки й за місцем проживання службової особи, її родичів, знайомих, в інших володіннях особи (дача, гараж, транспортний засіб тощо) [61, с. 109].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що дослідники визначають такі типові місця проведення обшуку (об'єкти обшуку): службові приміщення, житло та інше володіння службової особи, приміщення і територія підприємств, установ, організацій (цехи, склади тощо), інша місцевість, де приховано викрадене майно.

Тому може йтися про найпоширеніші види обшуку в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Ці дані підтверджені результатами проведеного нами анкетування, а саме залежно від об'єкта обшуку пропонуємо виокремлювати такі його види:

- 1) обшук приміщень (житла чи іншого володіння особи) (56,0 %);
- 2) обшук виробничих приміщень підприємств, установ, організацій (склади, цехи) (73,3 %);
- 3) обшук місцевості (місця приховання незаконно привласненого майна) (2,7 %);
- 4) обшук особи (ч. 3 ст. 208 КПК України) (4,3 %) (додаток А).

У межах цієї класифікації ми пропонуємо окремий вид обшуку – (п'ятий) одночасний обшук за місцем служби, у житлі або іншому володінні службової особи, яка може бути причетна до привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (86,6 %) (додаток Б).

Під час проведення обшуків у службових кабінетах, у деяких випадках – у житлі підозрюваних осіб, важливе значення має вилучення комп'ютерної техніки й електронних носіїв інформації. По-перше, ці дії рекомендують виконувати за принципом «обшук-огляд», під час якого слід детально фіксувати не лише факт

вилучення конкретного об'єкта, а й детально описувати, фотографувати його місцезнаходження у взаємозв'язку з іншими виявленими на місці обшуку предметами. По-друге, слід уживати заходів щодо збереження виявлених джерел доказів. Хоча для проведення цих дій рекомендують залучати відповідного фахівця, проте й сам слідчий має володіти мінімумом знань для розуміння роботи комп'ютера та збереження електронної інформації.

Ураховуючи особливості такого об'єкта вилучення, як комп'ютерна техніка, рекомендованим є такий порядок дій на місці обшуку в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:

1) відсторонити від комп'ютера осіб, що працюють за ним чи знаходяться поблизу нього, і не приймати від них допомоги щодо його огляду й тимчасового вилучення;

2) зафіксувати місцезнаходження комп'ютера, його обладнання, не проводити жодних маніпуляцій з ними, якщо їх результат заздалегідь невідомий;

3) у разі наявності в приміщенні вибухових, їдких і токсичних речовин (матеріалів) ужити заходів щодо їх видалення з приміщення;

4) якщо комп'ютер увімкнений – ужити заходів, щоб ніхто не вимкнув електропостачання, і зафіксувати, яка програма працює;

5) за допомогою спеціаліста вимкнути комп'ютер і відключити від нього периферійні пристрої, попередньо зафіксувавши порядок їх з'єднання;

6) упакувати окремо кожний пристрій та з'єднувальні кабелі для безпечного транспортування [119, с. 6–7].

Водночас у слідчій практиці з цього приводу виникають суперечності, пов'язані з обґрунтованістю прийняття рішення щодо вилучення пристрою, на якому міститься електронна інформація у зв'язку з неможливістю її копіювання без пошкодження чи знищення цього пристрою. Це актуалізує питання оптимізації положень законодавства й удосконалення механізму виявлення та документування зазначеного виду протиправної діяльності [241].

Проаналізуємо деякі положення чинного законодавства. Згідно з ч. 6 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [147], копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчено відповідно до Вимог у сфері електронних довірчих послуг і Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року № 992 [149]. Зазначений Порядок регламентує вимоги до надання кваліфікованої електронної довірчої послуги зі створення, перевірки й підтвердження кваліфікованих електронних підписів чи печаток.

Слідчому, з огляду на конкретні обставини, слід дотримуватися положень ч. 3 ст. 170 КПК України – арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів. У разі необхідності накладення арешту на вилучене майно (у цьому випадку – комп’ютерне й мережеве обладнання), потрібно забезпечити дотримання умов, визначених у п. 2, 3 ч. 3 ст. 132 «Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження» КПК України. Тобто в клопотанні до слідчого судді необхідно вказати об’єктивне обґрунтування такої потреби (накладення арешту) для досудового розслідування з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження. У питанні забезпечення схоронності електронного доказу слід керуватися правилом про те, що внаслідок втручання в сутнісну складову електронного доказу для створення витягу чи компіляції наявної в ньому інформації такі докази можуть бути визнані судом недопустимими [218, с. 26].

Проведення обшуку за місцем проживання та роботи службової особи у справах про розкрадання має певні особливості, які пов’язані насамперед із завданнями, що необхідно виконати шляхом проведення цієї слідчої (розшукової) дії, та об’єктами пошуку й вилучення. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, обшук проводять з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, а також

встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [80]. Головною метою цього виду обшуку є виявлення та одержання документів і предметів, що мають значення для кримінального провадження [83, с. 234]. Під час проведення обшуку виконують такі завдання: відшукання та вилучення речових і письмових доказів; виявлення майна, що забезпечує відшкодування збитків, можливу конфіскацію, а також відібрання предметів, вилучених з обігу, тощо [83, с. 235].

Для виконання першого із цих завдань під час проведення обшуків виявляють і вилучають: бланки документів як чистих, так і напівоформлених, перероблених, змінених, зі штампами, печатками тощо; прибутково-видаткові документи; залишки знищених документів; щоденники, записні книжки, записки з адресами й телефонами, рахунками; технічні засоби підроблення документів (сканери, принтери, комп'ютери, печатки, штампи, речовини для травлення тексту тощо) [220, с. 141], матеріали, схожі на ті, що використовували для пакування товарів і грошей (папір, мотузка, цвяхи, тарна дощечка тощо); квитанції ломбардів і комісійних магазинів; комп'ютерна система та машинні носії інформації (компакт-диски, дискети, магнітні стрічки ЕОМ), графічні «роздруківки» комп'ютерного тексту тощо; штампи й печатки; договори, контракти та їх проєкти (фрагменти) [26, с. 268] тощо.

Якщо обшук планують провести в приміщеннях підприємств, установ, організацій, то спеціаліст допомагає слідчому в підготовці до слідчої (розшукової) дії, а саме, ознайомившись із планами та схемами відповідної території, пропонує межі й послідовність пошуку з огляду на ймовірні місця приховання незаконно привласненого майна й інших слідів злочинної діяльності посадовців.

Щодо обшуку місцевості, зазначають М. Б. Головка та І. П. Осипенко, це може бути обшук саду, городу, подвір'я, ділянок лісу, поля [31, с. 23]. Також такий обшук можуть проводити на відкритих ділянках місцевості, де немає штучного освітлення. Залучений до слідчої (розшукової) дії спеціаліст використовує спеціальне освітлювальне обладнання, яке має автономне джерело живлення.

Під час проведення обшуку на місцевості в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання

службовим становищем можуть виявляти різноманітні тайники. З цією метою спеціаліст використовує металошукачі й інше спеціальне пошукове обладнання.

Під час проведення обшуку на відкритій місцевості для забезпечення повноти й усебічності пошуків територію, яку оглядають, розбивають на окремі ділянки (сектори, квадрати), що закріплюють за членами слідчо-оперативної групи. Кожну таку ділянку оглядають у певній послідовності, а за необхідності досліджують за допомогою технічних засобів. Під час пошукових дій слідчий, прокурор не повинен ігнорувати різні негативні обставини, а також сліди, що засвідчують можливість розташування в певному місці замаскованої схованки (ділянка з пожовклою травою на тлі загальної зеленої маси, свіжоскопана грядка на присадибній ділянці, частина стіни з новими шпалерами, блискучі цвяхи в одній із дощок підлоги тощо). Зазначене має привернути увагу слідчого й бути підставою для ретельного обстеження такого об'єкта або ділянки місцевості [115, с. 104–105]. Ці рекомендації доречні й під час обшуку відкритих ділянок місцевості з метою пошуку прихованого майна, цінностей, грошових коштів та інших предметів, які підозрювана особа незаконно привласнила й переховує.

Обшук може бути проведено під час затримання особи, яку підозрюють у вчиненні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК, що зазначено в ч. 3 ст. 208 КПК України [80].

Під час особистого обшуку в підозрюваного може бути виявлено гроші, документи, що засвідчують особу, листування, записи, з яких можна встановити його зв'язки, плани подальшої злочинної діяльності, а також інші документи і предмети, які можуть мати значення для розслідування інших злочинів (шахрайства, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, тощо). Зволікання з проведенням особистого обшуку може надати винному змогу знищити або викинути предмети, що викривають його. Зокрема, спеціаліст-криміналіст, використовуючи малогабаритний металошукач, може швидко знайти в одязі, взутті, зачісці особи, яку обшуковують, заховані металеві предмети [206, с. 321]. Така допомога спеціаліста надзвичайно корисна, коли обшуковують посадову особу, яку

підозрюють у привласненні, розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем, іншої статі, ніж особа, яка проводить затримання, у разі вчинення спротиву щодо особистого обшуку. Підозрювані під час затримання можуть вдаватися до різних хитрощів, тому слідчому з іншими учасниками слідчої групи потрібно уважно стежити за поведінкою обшукуваних, припиняти їх спроби до втечі, а також намагання позбутися електронних носіїв, документів.

Якщо ж підозрюваному під час затримання вдалося викинути певні предмети чи документи, то необхідно здійснити огляд місця події та зафіксувати вилучення викинутих об'єктів, про що скласти відповідний протокол.

Під час розслідування злочинів, вчинених групою осіб і передусім організованою групою, проводять одночасні обшуки. Одночасний обшук – це погоджене за часом проведення слідчо-оперативними групами, що взаємодіють, кількох обшуків у різних місцях або осіб, у межах одного кримінального провадження [82, с. 324]. Однак практика засвідчує, що одночасні обшуки можна проводити і за злочинами, що вчинені однією особою. Тому прийняття рішення про проведення одночасних обшуків не слід пов'язувати лише з колом осіб, які брали участь у вчиненні злочину [216, с. 154].

У кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, проводять одночасні обшуки. Старший групи слідчих визначається з переліком приміщень та інших об'єктів, де потрібно провести обшуки, як щодо однієї службової особи, так й інших осіб, які можуть бути причетні до службових розкрадань, зокрема близькі родичі та члени сім'ї посадовця. Для уточнення місць фактичного перебування цих осіб слідчий направляє доручення оперативним підрозділам у порядку, встановленому ст. 40, 41 КПК України.

Визначившись з об'єктами обшуку, старший слідчої групи визначає дату та час проведення одночасних обшуків, ураховуючи дані про перебування службових та інших осіб, щодо яких планують провести цю слідчу (розшукову) дію, у відповідних установах, організаціях, житлі тощо. З'ясовують, яких спеціалістів

необхідно залучити на різні об'єкти обшуку. Увагу акцентують на залученні спеціалістів – працівників кіберпідрозділів поліції (управлінь кібербезпеки), експертів різного профілю, спеціалістів-криміналістів.

Для результативності одночасних обшуків у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України важливим є саме одночасність початку слідчої (розшукової) дії кожною групою з метою унеможливлення сповіщення про початок обшуку інших співучасників злочину, знищення документів зі слідами злочинної діяльності посадовця та вжиття інших заходів протидії розслідуванню.

Слушною є пропозиція Б. В. Черняховського та В. В. Юсупова про складання єдиного протоколу обшуку з додатками, які міститимуть окремі протоколи обшуку певних приміщень, частин території тощо під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії на підприємствах, в установах, організаціях. Зокрема, необхідність забезпечення раптовості й одночасності проведення обшуку в різних приміщеннях (кабінетах, кімнатах) та об'єктах комп'ютерної системи, комп'ютерної мережі, мережі електрозв'язку, з огляду на дані судової практики, актуалізує проблематику, пов'язану зі складанням учасниками слідчої групи декількох окремих протоколів проведення обшуку. Зазначене питання проаналізували науковці й судді, обґрунтувавши оптимальне його вирішення шляхом складання кожним слідчим слідчої групи окремих додатків до єдиного протоколу обшуку, без використання додаткових бланків для оформлення цієї слідчої дії [218, с. 25].

Слід зауважити про недопустимість складання протоколу огляду щодо окремих комп'ютерів у процесі обшуку в приміщенні підприємства, установи, організації чи житлового приміщення. Вчинення таких дій призведе до визнання отриманих цифрових (електронних) доказів недопустимими з огляду на недотримання процесуального порядку їх отримання (оформлення). Аналіз судової практики підтверджує зазначену позицію в аналогічних за процесуальним змістом матеріалах кримінальних проваджень: постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) у справі № 755/6685/17 від 13 лютого 2020 року [140]; постанова ККС ВС у справі № 640/2449/16-к від 22 травня

2019 року [141]; постанова ККС ВС у справі № 380/157/14-к від 19 березня 2019 року [142].

Зупинимося детальніше на предметах пошуку в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем і тактичних прийомів їх виявлення.

Під час обшуків вишуковують предмети, цінності або документи, що мають важливе значення для справи. До таких документів, окрім службових, належать особисте листування, записники з адресами й телефонами, різні помітки. Слідчі повинні виявляти грошові кошти, отримані внаслідок учинення злочину; можуть вилучати записи з різних телекомунікаційних пристроїв; виявлені в службовій особі печатки, бланки документів тощо.

Загальними організаційно-тактичними прийомами проведення обшуку, зокрема під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, є такі рекомендації:

1) транспортні засоби, на яких прибули особи, що проводять обшук, зупиняються на певній відстані від місця обшуку, слідча група вживає заходи маскування під час підходу до об'єкта обшуку;

2) скупчення поблизу місця обшуку значної кількості учасників обшуку має відбуватися поступово й без зайвого шуму;

3) за наявності в будинку ліфта слід підніматися на декілька поверхів вище, а потім пішки спускатися на потрібний поверх. Рекомендують частині учасників підніматися ліфтом, а частині – йти сходами;

4) прийоми безперешкодного входу в приміщення або до приватного домоволодіння, наприклад, завчасно визначившись із кодом до домофона вхідних дверей під'їзду, залучити інспектора-кінолога для втихомирення собак, що охороняють приватний будинок;

5) за вікнами й усіма виходами та входом в приміщення слід встановити спостереження;

6) проведення попереднього інструктажу осіб, які беруть участь в обшуку, про правила поведінки (зокрема, щодо поводження з комп'ютерною технікою та

іншими технічними засобами) у приміщенні, де будуть проводити обшук [44; 88; 115; 124].

У разі проведення обшуку в житлі чи нежитлових офісних приміщеннях власниками таких приміщень можуть бути встановлені камери відеоспостереження. У такому разі залученим спеціалістам або оперативним працівникам на місці необхідно своєчасно зорієнтуватися та виявити всі такі камери відеоспостереження, про що доповісти слідчому. З'ясування щодо обладнання камерами відеоспостереження приміщень, де планують провести обшук, доцільно виконувати на підготовчій стадії обшуку з метою попередження можливого знищення речових доказів злочинної діяльності посадовця під час прибуття та входу на об'єкт обшуку. Як один із варіантів дії слідчої групи на місці обшуку – тимчасове заклеювання перед початком слідчої (розшукової) дії об'єктів, встановлених на об'єкті камер відеоспостереження непрозорою липкою стрічкою, аби користувачі таких камер не змогли відповідно зреагувати на дії правоохоронців.

У разі виявлення під час обшуку речі, що має значення для кримінального провадження, слідчий у взаємодії зі спеціалістом повинен:

1) не торкаючись речі, зосередити увагу понятих на факті її виявлення. Слід акцентувати на ознаках, прикметах, особливостях, місці та способі зберігання або приховування виявленого предмета;

2) дати вказівку спеціалісту-криміналісту провести вузлову, а потім детальну фотозйомку (чи відеозапис);

3) запитати в особи, у приміщенні та в присутності якої проводять обшук, що це за річ, кому вона належить, звідки взялася (відповідь особи записують у протокол).

Усі виявлені під час обшуку речі необхідно зосереджувати в одному місці й залишати під постійним наглядом, зокрема додатково залучених понятих.

Увагу під час обшуку зосереджують на предмети зі слідами злочинних дій (документи зі слідами підроблення, тара від викрадених предметів тощо) і слідами пальців рук й інших можливих слідів співучасників [26, с. 268]. У цьому контексті

цікавий приклад проведення обшуків у справі про службове розкрадання наводить Н. В. Копча. В умовах боротьби з гострою інфекційною хворобою COVID-19 навесні 2020 року посадовці Департаменту охорони здоров'я Київської обласної державної адміністрації уклали з комерційною структурою договір на постачання 15 апаратів для штучної вентиляції легень на загальну суму 10,5 млн грн. Закупівлю медтехніки здійснювали з метою забезпечення закладів охорони здоров'я Київщини необхідним обладнанням для запобігання поширенню на території області випадків захворювань на COVID-19. За оперативною інформацією, чиновники перерахували на рахунок фірми-постачальника 100 % вартості товару, знаючи, що умови договору виконано не буде. Під час досудового розслідування також встановлено, що працівники приватної структури заявили себе офіційним представником китайського виробництва ШВЛ-ІВ, водночас гроші за медтехніку було перераховано не на рахунки цього виробника, а підприємству, зареєстрованому в Словенії. Було проведено десять обшуків за місцями роботи й проживання фігурантів. Вилучено службову документацію, чорнові записи, печатки, мобільні телефони, ноутбуки [61, с. 101].

Комп'ютерна техніка. Залучення спеціаліста для дослідження комп'ютерної техніки, на якій виготовляли підроблені документи службових розкрадань, і фіксації електронних (цифрових) слідів передбачає:

- виявлення комп'ютерної техніки (серверів інформації, електронних накопичувачів, відеореєстраторів тощо);
- допомогу в належному збереженні інформації на електронних пристроях і попередження спроб дистанційного видалення електронних документів й інформації;
- належний попередній огляд комп'ютерної техніки, виявлення на ній інформації та електронних документів, які матимуть значення в кримінальному провадженні;
- опис у протоколі та вилучення зазначеної комп'ютерної техніки для подальшого проведення експертизи, висновок якої буде слугувати доказом у кримінальному провадженні [61, с. 107–108].

Нині значна кількість інформації зберігається в «хмарних сховищах», тобто розміщена поза місцезнаходженням фізичної чи юридичної особи. Тому присутні під час обшуку особи можуть використати наявні в них різноманітні гаджети, зокрема мобільні телефони для вчинення будь-яких дій з метою пошкодження, знищення, перетворення інформації, яка фактично може знаходитися на відстані (навіть у межах приміщення, де відбувається обшук, тощо) [218, с. 34]. З огляду на це доцільно всім присутнім під час обшуку особам на початку обшуку повідомити про заборону використання під час проведення обшуку мобільних телефонів чи інших електронних пристроїв, які знаходять у них, і покласти їх на місце, за яким може без ускладнень спостерігати слідчий, оперативний працівник, інші учасники слідчої групи, поняті для здійснення контролю за невикористанням зазначених речей під час проведення обшуку [218, с. 34].

У разі виявлення предметів, які передбачено вилучити після обшуку, спеціалісту необхідно надати допомогу слідчому в точному позначенні в протоколі слідчої дії (додатках до нього) місця їх виявлення. В обов'язковому порядку здійснюють фотографування та/або відеозапис місця виявлення зі знайденим предметом, потім – безпосередньо предмета. Слідчий спільно зі спеціалістом оглядає знайдений предмет. Визначають призначення предмета, його видові й родові ознаки. Увагу зосереджують на виявленні ознак, що індивідуалізують предмет, якщо він не має номерних та інших позначень, стан предмета (зламаний, бракує складових тощо). [206, с. 322]. Спеціаліст оглядає предмет для виявлення слідів й ознак, що вказують на його відношення до привласнення, розтрата майна або іншого незаконного заволодіння ним посадовцем, належність його конкретній особі. Спочатку виявляють (відповідно до обставин кримінального правопорушення) запахові сліди, далі – сліди пальців рук; можливе виявлення та вилучення біологічних слідів, часток ґрунту, мікрослідів, за якими можна встановити факт контактної взаємодії, зберігання, перебування предмета в певному місці. Також увагу зосереджують на наявності електронних (цифрових) слідів, з'ясовують можливість їх фіксації та вилучення за допомогою відповідного спеціаліста.

Обшуки в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України переважно відбуваються на об'єктах великої території, потребують одночасного проведення слідчої (розшукової) дії за місцем роботи службовця, його житлових приміщень (житла рідних і близьких осіб), іншого його володіння. Це обумовлює потребу в залученні до обшуку різних спеціалістів;

– залучення різних спеціалістів, передусім – спеціалістів-криміналістів, які здійснюватимуть відеофіксацію слідчої (розшукової) дії, складатимуть плани, схеми, виготовлятимуть зліпки слідів тощо, тобто забезпечуватимуть виготовлення додатків до протоколу слідчої (розшукової) дії, здійснюватимуть кваліфіковане вилучення та пакування виявлених слідів, речей, предметів, документів щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксують за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів (ст. 107 КПК України). Таке фіксування здійснює переважно залучений спеціаліст-криміналіст Національної поліції. Під час фіксації перебігу й результатів обшуку спеціаліст складає плани та схеми (додатки до протоколу обшуку) із зазначенням, де і які об'єкти виявлено. З цього приводу в наукових джерелах слушно зазначено, що здійснити фото- й відеофіксацію майже неможливо за участю одного спеціаліста. У практичній діяльності проглядається тенденція застосування фото- і відеофіксації працівниками слідчих й оперативних підрозділів [61, с. 105].

Відповідно до ч. 2 ст. 104 КПК України, у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначають у протоколі. У цьому процесуальному документі обов'язково слід зазначати всіх учасників обшуку, які були присутні під час цієї слідчої дії.

Учасників обшуку можна умовно поділити на дві групи: ті, які проводять обшук, і ті, які присутні під час його проведення. До першої групи входять слідчий, оперативні працівники, які допомагають йому проводити обшук, а також спеціалісти. До осіб, які присутні під час проведення обшуку, належать: поняті;

особа, у житлі якої проводять обшук; представник підприємства, установи чи організації, якщо обшук проводять у службовому приміщенні, тощо.

Наприклад, у кримінальному провадженні проведено огляд файлу-образа й лог-файлу процесу його створення, які, за поясненням прокурора, було отримано з робочого комп'ютера ОСОБА_1 під час проведення обшуку в приміщеннях державного органу. Відповідно до протоколу встановлено, що в конкретний час користувач робочої станції – робочого комп'ютера ОСОБА_1 було видалено численну кількість файлів. Прокурор стверджує, що видалення файлів з комп'ютера здійснювала ОСОБА_1 з метою приховування інформації, що стосувалася оцінки, передпродажної підготовки та реалізації активів, які можуть стосуватися фактів, щодо яких здійснюють досудове розслідування. Однак таке твердження не вбачається достатньо переконливим, передусім з огляду на протокол обшуку, де не зазначено присутність ОСОБА_1 під час його проведення [203, с. 22].

Під час складання протоколу обшуку спеціаліст допомагає слідчому описувати виявлені об'єкти, місця, де їх було знайдено, дії щодо використання науково-технічних засобів.

Запис, здійснений за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим, прокурором обшуку, є невід'ємним додатком до протоколу. Дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані в записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні. Відповідно, фіксування спеціалістом за допомогою відеозйомки перебігу проведення обшуку в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України має бути долучено до протоколу обшуку на первинному носії інформації (флешкарта, MicroSD тощо). Перезапис із телефонів, відеокамер та інших відеозаписувальних засобів на носій інформації не допускається.

Право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису надають стороні захисту (ст. 107 КПК України).

Серед додатків до протоколу обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

можуть бути письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, або підготовлені ними довідки.

До протоколу обшуку долучають додатки, серед яких можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколів мають бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні таких додатків (ст. 105 КПК України).

Під час обшуку в кримінальному провадженні про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем можуть здійснювати тимчасове вилучення майна (ч. 2 ст. 168 КПК України). Наприклад, обшуки проводять в осіб, які відповідальні за підготовку та підписання документів, водночас можуть накладати арешт на майно, зокрема вклади в банках. Арешт на майно накладають для забезпечення відшкодування збитків і конфіскації майна.

Висновки до розділу 2

1. Проведення ревізій є ефективним засобом виявлення деяких способів приховування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, зокрема: фальсифікації та (або) знищення документальних джерел інформації, утаювання та (або) маскування інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства, організації, установи.

Ревізор як посадова особа органу державного фінансового контролю, що в установленому законом порядку проводить планову ревізію або залучена до позапланової виїзної ревізії на підприємстві, в установі, організації, виявляє підроблені документи фінансово-господарської діяльності, факти службових

розкрадань або інші ознаки кримінально караних діянь, у встановленому порядку документує їх, є спеціалістом у кримінальному процесуальному значенні. Спеціаліст-ревізор володіє спеціальними економічними, бухгалтерськими, товарознавчими знаннями, спеціальними знаннями в галузі фінансової та бюджетної звітності, знаннями й навичками в галузі криміналістичного документознавства.

Для проведення ревізії під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, крім ревізора, рекомендовано залучати інших спеціалістів з метою здійснення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини й матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції тощо.

2. Під час проведення огляду в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України обов'язковими учасниками є спеціаліст-криміналіст НПУ, економіст (бухгалтер), комп'ютерник. Типовими видами огляду є: огляд документів, зокрема комп'ютерних даних; огляд приміщень і місцевості; огляд місця події; огляд речей. Найважливіше значення для розслідування має огляд документів, який у цій категорії кримінальних проваджень охоплює: дослідження документа в техніко-криміналістичному значенні (здійснює спеціаліст) і вивчення документа в логіко-криміналістичному аспекті (проводить слідчий або спеціаліст).

3. Типовими місцями обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є місце служби посадових осіб, їх проживання, об'єкти власності цих осіб або їх близьких родичів.

Головна мета таких обшуків – пошук документів та інших доказів, що містять сліди вчинення кримінального правопорушення; пошук даних про інших учасників злочинної діяльності, характер їх взаємовідносин; виявлення слідів підготовки, учинення та приховання злочину; опис майна, що підлягає конфіскації.

У кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем спеціалістів залучають до проведення обшуку з метою виконання таких завдань:

1) застосування науково-технічних засобів, зокрема, пошукових приладів (металошукачів, приладів з ультрафіолетовим освітленням тощо) для виявлення певних об'єктів, місць їх приховання;

2) розпізнання справжньої сутності предметів, речей, документів, попереднього їх дослідження;

3) одержання консультаційно-довідкової допомоги щодо збирання доказів, призначення експертиз за виявленими об'єктами тощо;

4) застосування технічних засобів для фіксації перебігу й результатів обшуку.

Допомога спеціалістів під час обшуку полягає в застосуванні спеціального обладнання та програмного забезпечення тощо; виконанні доручень, що потребують спеціальних знань і навичок; консультації з питань дотримання заходів безпеки під час обшуку; рекомендаціях про перевірку місць можливого зберігання предметів; рекомендаціях щодо вилучення окремих об'єктів, поводження з ними й пакування.

Після завершення слідчої (розшукової) дії спеціаліст зі слідчим оцінює результати обшуку шляхом аналізу виявлених об'єктів, документів і предметів, встановлення їх інформаційно-доказового потенціалу, визначення їх місця в системі доказів і використання під час подальшого досудового розслідування, проведення інших заходів, спрямованих на підтвердження або спростування іншої інформації у справі.

Використання спеціалістами під час обшуку спеціальних технічних засобів (техніко-криміналістичних засобів) відбувається за такими напрямками:

– під час обшуку житла або іншого володіння посадовця, а також його службового кабінету;

- під час обшуку конструктивно складних приміщень (споруд, складів), що мають велику площу, або розділених на кімнати (відсіки), великих ділянок місцевості, великогабаритного обладнання тощо;

- для аналізу й оцінки виявлених речей і документів (бухгалтерські документи, платіжні засоби, комп'ютерні засоби, виробниче обладнання, пристосування та прилади тощо);

- з метою виявлення, вилучення та дослідження електронних (цифрових) доказів;

- під час застосування спеціальних пошукових приладів для виявлення сховищ (тайників) чи пристроїв для відкриття закритих приміщень, службових сейфів тощо.

РОЗДІЛ 3
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЕКСПЕРТИЗ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА
АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ
СТАНОВИЩЕМ

3.1. Економічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

На сучасному етапі протидії корупційній злочинності важливе значення має процес побудови доказування в кримінальних провадженнях, що ґрунтується на використанні стороною обвинувачення висновків судових експертів і спеціалістів. Під час вивчення емпіричних даних проблематики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем з'ясовано, що в процесі доказування опитані слідчі найчастіше призначають економічні експертизи (73,9 %) (додаток Б) і використовують їх висновки (69,8 %) (додаток А).

Цілком слушно зазначає Ю. В. Шендрик, що в процесі доказування в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України постає необхідність проведення низки експертиз, спрямованих на встановлення розміру матеріальної шкоди, що є обов'язковим для цієї категорії кримінальних правопорушень: судової економічної експертизи, судової будівельно-технічної експертизи тощо [226, с. 424]. Крім цього, судова економічна експертиза є найефективнішою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування корупційних правопорушень [121, с. 14, 18], до яких належать привласнення, розтрата майна або заволодіння ним службовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем.

Водночас опитані слідчі зазначили й чинники, які стають на заваді проведенню судових економічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України: ненадання документів та/або їх копій у зв'язку з їх відсутністю, переданням на зберігання адвокату – 63,8 %; надання копій офіційних документів, а не оригіналів, – 32,7 %; надання чернеток, а не офіційно оформлених документів з відповідними підписами та печатками – 10,3 %; надання документів у вигляді рапортів, протоколів, постанов, аудіозаписів, а не офіційних фінансових документів, – 8,6 % (додаток А).

Категорія «економічна експертиза» є ширшою та охоплює всі види економічної діяльності. Тому зміст економічної експертизи полягає, по-перше, у дослідженні, перевірці, аналізі й оцінці стану діяльності суб'єктів господарювання, по-друге, у виявленні чинників, що сприяють вчиненню економічних зловживань і приховуванню їх наслідків [136, с. 5]. Судова економічна експертиза не належить до традиційних предметних галузей криміналістики та судової експертизи, в Україні цей вид експертизи з'явився унаслідок розширення кола питань, що ставилися перед бухгалтерами-експертами і виходили за межі їхніх професійних знань [123, с. 102].

Судово-економічна експертиза – це процесуальна форма дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських і податкових реєстрів та фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою вирішення широкого кола питань, що виникають у процесі розслідування економічних злочинів і судового розгляду господарських суперечок [39, с. 54]. Судова економічна експертиза є дослідженням економічної діяльності суб'єктів господарювання на основі застосування спеціальних економічних знань з метою надання висновку експерта з питань, поставлених ініціаторами судового процесу [33, с. 303].

Економічна експертиза ґрунтується на реалізації системи знань у галузі бухгалтерського обліку, фінансів, економічної діяльності тощо. Перелічені

чинники, пов'язані із застосуванням спеціальних знань, виокремлюють таку експертизу в самостійний вид судових експертиз.

У кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, судову економічну експертизу проводять з метою виконання таких завдань:

- дослідження відповідності вимогам чинного законодавства та правильності ведення бухгалтерського обліку й звітності на підприємстві, в установі, організації;
- встановлення осіб, обов'язком яких є забезпечення дотримання вимог законодавства у сфері бухгалтерського обліку та контролю;
- встановлення слабких сторін системи бухгалтерського обліку і контролю, які стали підґрунтям учинення правопорушень;
- визначення повноти і правильності прийомів та методів дослідження бухгалтерських даних, що використовували в межах конкретної перевірки з метою виконання її завдань;
- встановлення нестач або надлишків товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, розміру, місця і періоду їхнього утворення, документального підґрунтя господарських операцій щодо їх отримання, зберігання та витрачання [212].

Предметом судово-економічної експертизи є фінансово-господарські операції, які відображають стан і результати діяльності суб'єктів економічних відносин. Водночас об'єктами цієї експертизи є документи бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності, що містять інформацію про таку діяльність. Головним джерелом даних про порушення в господарюванні є акти ревізій та позапланових перевірок. Саме ці документи слідчі здебільшого скеровують експертам-економістам. Слушно зазначають А. Дивнич, В. Костюк, Т. Олексієнко, що судову економічну експертизу як засіб доказування призначають з метою визначення економічних показників як результатів господарських/фінансових операцій (предмета експертизи) на підставі дослідження первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової та податкової звітності тощо (об'єктів експертизи). Предметом експертизи є економічні події, що вже відбулися і безпосередньому вивченню не підлягають.

Єдиним доступним об'єктом експертизи залишається документ, який є носієм інформації про зазначені події (порушення в господарюванні) [38, с. 111]. Також документ є головним об'єктом досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів [165, с. 121].

Посада судового експерта-економіста має певні особливості. Експерт-економіст повинен бути високоосвіченим спеціалістом у галузі бухгалтерського й податкового обліку, економічного контролю та аналізу, фінансового і господарського права. Він повинен поєднувати фундаментальну наукову підготовку та глибокі практичні навички, безперервно поповнювати свої професійні знання, мати високі громадянські риси [39, с. 96]. До компетенції *експерта-економіста* належить дослідження документальної обґрунтованості економічного показника «збитків», що охоплює результат фінансової діяльності підприємства у вигляді перевищення витрат над доходами та завдані витрати від нестачі, псування, знищення матеріальних цінностей, а також дослідження документальної обґрунтованості розрахунків утраченої (упущеної) вигоди. Економічний показник «збитків» визначають з облікової вартості активів [13, с. 65].

Ми поділяємо думку В. В. Федчишиної, що призначають судово-економічну експертизу тоді, коли для її проведення зібрано всі необхідні матеріали – документи-носії інформації [209, с. 73]. Під час проведення судової економічної експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України, використовуючи інформацію первинних документів, облікових регістрів, фінансової та податкової звітності й акти документальних ревізій і перевірок, експерт-економіст повинен уміти вирішувати широке коло питань, які належать до різних сфер економічних знань. Тому експерт-економіст має володіти всіма загальнотеоретичними дисциплінами в обсязі, необхідному для точної оцінки правильності фінансування, кредитування, організації бухгалтерського й податкового обліку, постановки внутрішнього контролю, складання фінансової та податкової звітності на підприємствах різних форм власності.

Експерти-економісти, крім наявності комплексних різнопрофільних спеціальних економічних знань, зазначає О. Горлачук, повинні бути обізнаними з основними програмними продуктами ведення бухгалтерського обліку на підприємствах усіх форм власності та господарювання, а також мати знання з різних галузей права (земельного, трудового тощо), що є важливим моментом результативної співпраці фахівців економічного профілю та судово-слідчих органів у розслідуванні останніми економічних злочинів [34, с. 148–149].

Ми стисло схарактеризували види спеціальних економічних знань, які експерт використовує у своїй професійній діяльності, зокрема під час проведення судової економічної експертизи в кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України.

Для проведення дослідження експерт використовує відповідну методику проведення економічної експертизи. Станом на 23 жовтня 2023 року в Реєстрі методик проведення судових експертиз міститься 104 методики проведення економічних експертиз: від методики проведення судово-економічних досліджень під час розслідування і попередження злочинів й інших правопорушень у нових умовах господарювання (розроблена Львівським НДІСЕ, зареєстрована 3 березня 2010 року) до методики з питань підтвердження матеріальної шкоди (збитків) банків (розроблена Київським НДІСЕ і зареєстрована 28 квітня 2023 року) [174].

Серед методик проведення економічних експертиз, які найчастіше використовують у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, слід виокремити такі: «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» (2010); «Методика проведення експертних досліджень використання бюджетних коштів, що виділяються на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи в межах державних цільових програм» (2010); «Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків» (2010); «Методика дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій при проведенні судово-економічних експертиз» (2010); «Методика дослідження нестач, лишків

товарно-матеріальних цінностей» (2010); «Методика дослідження нестач та лишків з використанням «неофіційної» бухгалтерської документації» (2014); «Методика проведення судово-економічних експертиз з визначення збитків при проведенні закупівель товарів, робіт та послуг за бюджетні кошти» (2014); «Методика експертного дослідження з питань проведення додаткових видатків місцевих бюджетів» (2018); «Методика проведення економічних експертиз з питань документального підтвердження нестач та лишків основних засобів та запасів» (2020); «Методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ)»; «Методика проведення судових економічних експертиз з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств» (2022).

Сторона кримінального провадження самостійно обирає установу (або конкретного судового експерта), куди надсилає матеріали для проведення судової економічної експертизи. Водночас у разі призначення економічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України слідчі переважно звертаються до державних судово-експертних установ (інститутів судових експертиз Мін'юсту, експертно-криміналістичних центрів МВС та інших державних судово-експертних установ), про що зазначили 197 респондентів (89,6 %) (Додаток А). Ці самі установи здебільшого обирає і сторона захисту для залучення судового експерта-економіста на договірних засадах.

Для розуміння, який саме вид економічної експертизи слід призначити відповідно до конкретних обставин вчиненого привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, слід розглянути класифікацію цих експертиз. Тож стисло схарактеризуємо класифікацію економічних експертиз, ураховуючи, що це питання детально досліджено в наукових джерелах [35; 132; 208].

Отже, за видами діяльності економічні експертизи можуть проводити у сфері промислової діяльності, сільського господарства тощо; за замовником експертизи поділяють на державні та приватні; за суб'єктами проведення: юридичні особи,

фізичні особи; *за суб'єктами ініціювання*: представники державних органів; приватні особи [136, с. 7].

Згідно з п. 1.2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Мін'юсту від 17 лютого 2023 року № 661/5), є три види економічних експертиз: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [150].

В. П. Попко виокремлює такі види або напрями економічної експертизи: судово-бухгалтерська експертиза; судова фінансово-кредитна експертиза; судова фінансово-економічна експертиза [136, с. 7].

Проаналізуємо особливості видів економічної експертизи в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна, заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Експертиза бухгалтерського й податкового обліку (інші назви: бухгалтерського обліку, оподаткування та звітності; судово-бухгалтерська експертиза). Потреба в проведенні експертизи бухгалтерського та податкового обліку виникає під час розслідування чи судового розгляду цивільних справ, злочинів щодо привласнення майна, службових злочинів, якщо потрібно здійснити аналіз інформації стосовно фінансово-господарських операцій, відображених у системі бухгалтерського обліку. Здійснення такої експертизи дає змогу розрахувати суму збитків, заподіяних унаслідок злочину, а також оцінити, чи правильно оформлено бухгалтерські документи, чи відповідає відображення господарських операцій правилам і принципам ведення бухгалтерського обліку, чи обґрунтовано здійснено списання товарно-матеріальних цінностей. Тому висновок експерта вважають одним з основних доказів у кримінальному провадженні під час розслідування корупційних чи економічних злочинів, сліди здійснення яких можна знайти в бухгалтерських документах підприємств [121, с. 18]. Результати проведеного нами опитування засвідчили, що найчастіше виявляються (є типовими) під час проведення обшуку та/або огляду в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України сліди-документи – 92,2 %, цифрові сліди (електронні

докази) – 35,3 %, сліди-предмети – 12,9 % тощо (додаток А). Отже, ці документи стають об'єктами судової економічної експертизи.

Якщо під час вчинення злочину використовували послуги окремих суб'єктів підприємницької діяльності, є потреба в дослідженні руху грошових коштів, матеріальних цінностей таких підприємств. Звичним способом є документальна ревізія, проте вона здатна виявити лише ознаки злочину, а встановлення фактів – сфера судово-бухгалтерської експертизи [25].

За допомогою експертизи бухгалтерського й податкового обліку можливо усунути суперечності між матеріалами документальних перевірок і матеріалами кримінального провадження, підтвердити результати проведених документальних ревізій та інших спеціальних перевірок, встановити факти порушення фінансового законодавства (правил здійснення певних банківських операцій), вивчити стан ведення бухгалтерського обліку та звітності на об'єкті, який перевіряють, визначити осіб, відповідальних за правильність проведення фінансових операцій та які допустили виявлені порушення. Перед експертом може бути поставлено й інші завдання, виконання яких пов'язано з перевіркою додержання порядку ведення бухгалтерського обліку та звітності, складання податкових декларацій, записів в облікових реєстрах бухгалтерського обліку тощо [19, с. 215].

З огляду на те, що на вирішення цієї експертизи може бути поставлено чимало питань, складно перелічити весь обсяг відомостей, який необхідний експертові для проведення такого дослідження. Отже, слідчий має попередньо звернутися за консультацією до експерта-бухгалтера, щоб потім не витратити процесуальний час на задоволення його клопотань, заявлених відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 69 КПК України, про надання додаткових матеріалів [46, с. 54].

Отже, пропонуємо орієнтовний перелік вирішуваних експертизою бухгалтерського та податкового обліку питань [150] щодо розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КПК України:

1. Чи підтверджується документально встановлена за актом (висновком) інвентаризації (ревізії) нестача (надлишки) грошових коштів у касі на суму на підприємстві на певну дату?

2. Чи підтверджується документально нестача товарно-матеріальних цінностей, встановлена за актом (висновком) інвентаризації (ревізії) на підприємстві, у кількісних і вартісних показниках на певну дату?

3. Чи підтверджується документально нестача основних засобів на підприємстві в кількісних і вартісних показниках?

4. Чи обґрунтовано відшкодовано за певний період витрати на відрядження? Якщо так, то в якій сумі?

5. Чи підтверджуються документально висновки перевірки в частині, що стосується завищення обсягу та вартості виконаних робіт, з огляду на висновки інших видів експертиз?

Наприклад, під час розслідування привласнення та розтрата майна шляхом зловживання службовим становищем посадовими особами Буданівської обласної клінічної психоневрологічної лікарні з'ясовано певні фактичні дані. Відповідно до довідки Управління Західного офісу Держаудитслужби в Тернопільській області від 14 травня 2019 року, встановлено нарахування і виплати заробітної плати та Єдиного соціального внеску деяким працівникам психоневрологічної лікарні за фактично не відпрацьований час на загальну суму 14 597,32 грн. Слідчий, щоб визначити, чи підтверджується документально розмір матеріальної шкоди, завданої Буданівською обласною комунальною психоневрологічною лікарнею внаслідок виплати деяким працівникам заробітної плати за фактично не відпрацьований час, призначив судову економічну експертизу, яка встановила, що документально підтверджуються розмір матеріальної шкоди, завданої комунальній установі «Буданівська обласна психоневрологічна лікарня» внаслідок виплати окремим працівникам заробітної плати за фактично не відпрацьований час на загальну суму 14 597,28 грн [76].

Експертиза фінансово-господарської діяльності. Орієнтовний перелік вирішуваних цією експертизою питань [150] під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, такий:

1. Чи підтверджується документально сума внеску до статутного фонду (найменування організації або учасника) і розрахунок розміру частини майна, що

підлягає поверненню особі, яка вибула зі складу засновників (зазначають дату виходу)?

2. Чи підтверджується документально розмір необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати (найменування організації) у сумі (зазначають суму) за період (зазначають період), визначений в акті перевірки контролюючого органу або в позовних вимогах? Якщо так, то в якій сумі?

3. Чи підтверджується документально постачання (товарів, робіт, послуг) за умовами договору закупівлі, укладеного між підприємствами з огляду на додаткові угоди та ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі» в кількості (зазначають кількість) на суму (зазначають суму)?

4. Чи підтверджуються документально висновки, зазначені в акті перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо завищення обсягів державної закупівлі (назва товарів, робіт, послуг) на суму (зазначають суму), порівняно з умовами договору (номер, дата), укладеного за результатами конкурсних торгів?

5. Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо наявності в підприємства (найменування) заборгованості з виплати заробітної плати станом на (зазначають дату)?

Наприклад, нині виявляють непоодинокі випадки невиклати військовослужбовцям передбачених законодавством коштів. Під час проведення судово-економічної експертизи може бути досліджено питання документальної обґрунтованості розрахунків здійснених виплат військовослужбовцям і/або перерахунок розміру виплат із застосуванням умов, не врахованих раніше. Такі дослідження сприяють захисту законних прав військовослужбовців на встановлені виплати. Для відповіді на питання розміру й документальної обґрунтованості виплат військовослужбовцям експерт досліджує: акт перевірки, накази про преміювання, накази про виплату додаткової винагороди, накази про виплату грошової винагороди, накази про виплату додаткової грошової винагороди, розрахунково-платіжні відомості, меморіальні ордери, грошові прибутково-розрахункові документи до меморіальних ордерів, документи зведеного бухгалтерського обліку щодо нарахування та виплати грошової винагороди й

додаткових виплат, виписки банку щодо руху грошових коштів, інші документи. Проводячи такі економічні експертизи, увагу необхідно спрямовувати на детальний аналіз нормативно-правових актів із застосуванням дії норм у часі, що визначає порядок здійснення виплат та їх розмір (без вирішення питань права, що виходить за межі компетенції експерта-економіста) [51, с. 131–132].

6. Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо необґрунтованого перерахування бюджетних коштів на суму (зазначають суму), з огляду на висновки інших видів експертиз?

Наприклад, у кримінальному провадженні за ч. 3 ст. 191 КК України за фактом закупівлі й встановлення металопластикових вікон у школі за завищеними цінами призначено судово-економічну експертизу до Вінницького відділення Київського НДІСЕ. На момент призначення дослідження в матеріалах справи був акт позапланової ревізії. На вирішення експерту-економісту було поставлено питання: 1. Чи підтверджується документально акт позапланової ревізії окремих питань фінансово-господарської діяльності Росошанської сільської ради з реконструкції загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів за період з 31 серпня 2015 року до 1 березня 2016 року від 29 березня 2016 року № 03-13/5 в частині перевищення оплати авансу 30 % від суми договірної ціни? 2. Чи підтверджується документально акт позапланової ревізії окремих питань фінансово-господарської діяльності Росошанської сільської ради з реконструкції загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів за період з 31 серпня 2015 року до 1 березня 2016 року від 29 березня 2016 року № 03-13/5 в частині правильності нарахування та виплати заробітної плати, з огляду на показання Ш., П., С., Пл.? 3. Чи підтверджується документально акт позапланової ревізії окремих питань фінансово-господарської діяльності Росошанської сільської ради з реконструкції загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів за період з 31 серпня 2015 року до 1 березня 2016 року від 29 березня 2016 року № 03-13/5 в частині правильності визначення розміру адміністративних витрат і правильності визначення розміру кошторисного прибутку? 4. Чи підтверджується документально акт позапланової ревізії окремих питань

фінансово-господарської діяльності Росошанської сільської ради з реконструкції загальноосвітньої школи I–III ступенів у частині завищення обсягів виконаних робіт на загальну суму 34 781,01 грн, що допущено головою Росошанської сільської ради С.? У цьому кримінальному провадженні слідчий також допитала як свідків працівницю Державної фінансової інспекції, яка проводила ревізію Росошанської сільської ради щодо реконструкції загальноосвітньої школи, а також бухгалтера фірми, у якої придбавали металопластикові вікна [72].

Експертиза фінансово-кредитних операцій. На відміну від інших видів економічних експертиз, ця експертиза досліджує показник фінансової діяльності, ознаки та способи перекручення даних про фінансові показники, що впливають на фінансові результати та їх використання [19, с. 216].

Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту слід надати документи бухгалтерського обліку, які містять вихідні дані для вирішення поставлених питань [227, с. 111]. Такими документами можуть бути прибуткові й видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення та вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, регістри бухгалтерського обліку (журнали-ордери, меморіальні ордери, картки субконто та інші за балансовими рахунками), головні книги, баланси й інші первинні та зведені документи бухгалтерського обліку і звітності [227, с. 111].

Зокрема, опитані нами слідчі Національної поліції на питання «Які документи вилучають на початковому етапі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем?» відповіли: а) посадові інструкції (функціональні обов'язки) керівника, головного бухгалтера, матеріально відповідальних осіб, інших працівників (74,1 % відповідей); б) документи бухгалтерського обліку та звітності (документи первинного обліку (рахунки, накладні тощо), бухгалтерські рахунки тощо) (66,4 %); в) документи, які визначають економічну структуру й організаційно-

правовий статус підприємства, стан фінансового контролю (свідectво про реєстрацію підприємства; статут підприємства; установча угода; реєстр акціонерів тощо) (36,2 %); г) документи оперативного обліку та звітності (чорнові записи головного бухгалтера, «чорна бухгалтерія» тощо) (29,3 %); д) документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності (ліцензії, патенти) (21,5 %); е) документи автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, економіста, плановика, аналітика (18,1 %) (додаток А).

Висновок судової економічної експертизи є одним із джерел доказів у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України.

Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання своїм службовим становищем часто постає необхідність призначити комплексні судові експертизи. Визначення сутності комплексних досліджень у судовій експертизі за предметом інтеграції знань, зазначає Е. Б. Сімакова-Єфремян, слід розцінювати як позитивний чинник підвищення ефективності пізнання експертом матеріальних об'єктів, процесів і явищ, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів досудового розслідування, суду, виконавчого провадження тощо [191, с. 123].

Більшість опитаних слідчих відповіли про переваги призначення комплексних судових експертиз під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України (75,8 % опитаних). Водночас на питання про види комплексних судових експертиз респонденти відповіли так: почеркознавча й технічна експертизи документів – 63,8 %; будівельно-технічна і оціночно-земельна – 43,1 %; почеркознавча й економічна – 32,7 %; почеркознавча й будівельно-технічна – 27,6 %; почеркознавча й товарознавча – 9,5 %; інші – 5,2 % (додаток А).

Наприклад, у кримінальному провадженні, розпочатому за фактом вчинення посадовими особами Шаргородської центральної районної лікарні, шляхом зловживання службовим становищем, завищення оплати за послуги перевезення, які в серпні 2017 року вчинили розтрату бюджетних коштів у сумі понад 180 000 грн, призначено комплексну економіко-товарознавчу експертизу.

Постанову про її проведення було направлено до Вінницького відділення Київського НДІСЕ. Питання на вирішення експерта: 1) чи документально підтверджується надання послуг згідно з договором від 7 серпня 2017 року № 223, укладеному між Шаргородською центральною районною лікарнею (замовник), благодійним фондом «Українська правда» (постачальник) і ФОП «Євдокимов К.Є.» (перевізник) на суму 196 000 грн; 2) якою була ринкова вартість послуг із перевезення вантажу благодійної допомоги автомобільним транспортом (марка «Івеско 400Е38ТХ») вагою 10 т від складу з м. Одеси до м. Шаргород Вінницької області в період із 7 серпня 2017 року до 15 серпня 2017 року; 3) яку суму становить різниця між вартістю наданих послуг згідно з договором від 7 серпня 2017 року № 223 та їх ринковою вартістю, з огляду на висновок товарознавчої експертизи.

Після отримання постанови про призначення експертизи судовий експерт звернувся до слідчого з клопотанням про надання матеріалів кримінального провадження та використання в процесі дослідження ксерокопій документів.

Після завершення проведення комплексної економіко-товарознавчої експертизи експерт надав висновок, у якому зазначив: «За результатами дослідження документів документально підтверджується надання послуг згідно з договором № 223 від 07.08.2017, укладеному між Шаргородською центральною районною лікарнею (замовник), Благодійним фондом «Українська правда» (постачальник) та ФОП «Євдокимов К.Є.» (перевізник) на суму 196 000 грн. Згідно з висновком експерта за результатами проведення судової товарознавчої експертизи № 4711/18-21 від 13.11.2018, ринкова вартість послуг із перевезення вантажу (благодійної допомоги) вагою 10 т автомобільним транспортом марки «Івеско» моделі 400Е38ТХ (тип ТЗ кузова – бортовий – тентований) з м. Одеси до м. Шаргород Вінницької області, при умові надання однієї послуги, без урахування вартості послуг навантаження та вивантаження вантажу, у період з 07.08.2017 до 15.08.2017, могла скласти 5491,88 грн. Таким чином, різниця між вартістю наданих послуг згідно з договором № 223 від 07.08.2017 та їх ринковою вартістю, з

урахуванням висновку товарознавчої експертизи, може скласти 190 508,12 грн» [75].

У цьому випадку було проведено судову економічну експертизу, під час якої вивчали документи кримінального провадження, зокрема висновки товарознавчої експертизи. Експерт-економіст під час свого дослідження використовував дані, отримані у висновку експерта-товарознавця.

Отже, основними джерелами інформації, що надають експерту-економісту під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання своїм службовим становищем, є матеріали проведених перевірок. Зокрема, досліджуючи дані інвентаризації, експерт повинен з'ясувати: наскільки повно її проведено; чи була присутня під час перевірки матеріально відповідальна особа, чи був у складі інвентаризаційної комісії фахівець, що добре знає особливості збереження, обліку й використання цього виду матеріал, чи виявлені надлишки й нестачі цінностей, як їх відображено в бухгалтерському та податковому обліку; чи правильно розраховано збитки від нестач матеріальних цінностей тощо.

3.2. Товарознавчі експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Судово-товарознавча експертиза – це процесуальна дія, сутність якої полягає в проведенні судовим експертом-товарознавцем за завданнями сторін кримінального провадження та суду науково обґрунтованого дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживацької інформації в процесі виконання завдань кримінального провадження із застосуванням систем і методів, що оформлюють у вигляді висновку експерта [65].

Товарознавча експертиза є способом збирання доказів, тих фактичних даних, які мають значення для правильного встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, тобто неочевидних фактів, що можуть бути встановлені спеціалістом-товарознавцем шляхом спеціального дослідження відповідних об'єктів [223]. Товарознавчі експертизи відносять до оціночних експертиз, які можуть призначати під час розслідування майже всіх кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, у яких необхідно визначити оцінну, ринкову, інвестиційну чи ліквідаційну вартість майна або товарної продукції (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів) [100, с. 4–5].

Підстави для призначення товарознавчих експертиз у кримінальному провадженні виникають у низці випадків фальсифікації товару, контрабанди, одержання неправомірної вигоди, розкрадання, крадіжки тощо. Більшість таких кримінальних правопорушень ретельно маскують, тому успіх розслідування та судового розгляду безпосередньо залежить від повноти використання можливостей саме спеціальних знань експертів-товарознавців.

Відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо: визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням (п. 6) [80].

Пленум Верховного Суду України в постанові від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу у кримінальних та цивільних справах» зазначає: «Судам слід мати на увазі, що при розгляді справ вони не мають права приймати рішення без проведення експертизи, якщо за законом призначення останньої є обов'язковим» [162, с. 172–178].

Рішення щодо призначення судово-товарознавчої експертизи слідчий приймає особисто. Він повинен керуватися конкретними обставинами привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, тими питаннями, що виникають під час досудового

розслідування, власними можливостями та досвідом і суттю експертного дослідження.

Обов'язковість визначення матеріальних збитків під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень, зокрема передбаченого ст. 191 КК України, робить висновок експерта-товарознавця невід'ємною складовою доказів у межах таких кримінальних проваджень [30, с. 101].

Щодо поняття предмета судово-товарознавчої експертизи в процесуальній доктрині сформовано майже одностайну думку: ним називають фактичні дані (обставини), що мають значення для провадження, які встановлює експерт-товарознавець за результатами відповідного дослідження.

Предметом товарознавчої експертизи є фактичні дані щодо об'єктів дослідження, що викладені здебільшого в документації (контрактах з додатками (специфікації, додаткові угоди); транспортних документах; розрахункових документах; товаросупровідних документах; нормативній документації; технічній або технологічній документації; зразку-еталоні або його дублікаті), які містять інформацію щодо надісланих об'єктів [199, с. 335].

Предметом судово-товарознавчої експертизи є встановлення факту, явища або судження про певний факт. Таке встановлення зумовлене об'єктами цієї експертизи, завданнями, які потребують виконання, методами, які застосовують, й умовами, у яких здійснюють судово-товарознавче дослідження [223, с. 140–141; 224, с. 112].

У нормативних документах, що регулюють судово-експертну діяльність в Україні, зазначено про види товарознавчих експертиз. Зокрема, у п. 1.2.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень ідеться про такі товарознавчі експертизи:

- машин, обладнання, сировини та споживчих товарів;
- транспортно-товарознавчу;
- військового майна, техніки й озброєння [150].

Відповідно до цієї класифікації, у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України призначають товарознавчі експертизи: а) товарознавчу експертизу машин,

обладнання, сировини та споживчих товарів (78,4 %); б) транспортно-товарознавчу експертизу (15,5 %); в) товарознавчу експертизу військового майна, техніки та озброєння (6,9 %) (додаток А), а загалом – 38,7 % проваджень (додаток Б).

Відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів [155], серед видів судових експертиз й експертних спеціальностей, за якими присвоюють кваліфікацію судового експерта, є:

товарознавча експертиза (експертна спеціальність 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів»);

транспортно-товарознавча (експертні спеціальності 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», 12.3 «Оцінка судноплавних засобів», 12.4 «Оцінка літальних апаратів»);

експертиза військового майна (експертна спеціальність 12.5 «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння») [155].

У наукових джерелах містяться класифікації товарознавчих експертиз за різними критеріями [50; 177; 190]. У загальному виді класифікація товарознавчих експертиз виглядає так:

Роди товарознавчої експертизи:

- а) товарознавча експертиза продовольчих товарів;
- б) товарознавча експертиза непродовольчих товарів;
- в) товарознавча експертиза робіт і послуг.

Види (підвиди):

а) товарознавча експертиза продовольчих товарів: експертиза товарів рослинного походження; експертиза товарів тваринного походження; експертиза товарів змішаного походження;

- б) товарознавча експертиза непродовольчих (промислових) товарів:*
– експертиза товарів народного споживання (споживчих товарів);

– транспортно-товарознавча експертиза (автотоварознавча; експертиза військових транспортних засобів; експертиза судноплавних засобів; експертиза літальних апаратів);

– експертиза машин, обладнання, сировини (експертиза військового майна, техніки й озброєння);

– експертиза нерухомого майна, нерухомості (експертиза цілісних майнових комплексів; експертиза будівель; експертна грошова оцінка земельних ділянок (паїв));

– експертиза культурних цінностей;

– експертиза предметів живопису та прикладного мистецтва (експертиза предметів живопису та графіки; експертиза скульптури; експертиза предметів народних промислів тощо);

– експертиза годинників;

– експертиза товарів цінних паперів;

– експертиза товарів майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності (експертиза аудіовізуальної продукції та програмного забезпечення);

– експертиза одягу (експертизи трикотажних виробів; експертизи швейних виробів; експертиза текстильних виробів; експертиза хутряних виробів; експертиза шкіряних виробів; експертиза верхнього одягу тощо);

– експертиза хутряних виробів;

– експертиза парфумерно-косметичних товарів;

– експертиза взуття;

– експертиза галантереї (експертиза шкіряної галантереї);

– експертиза побутової техніки (експертиза фото-, радіо- та відеоапаратури; експертиза обчислювальної техніки; експертиза побутових електроосвітлювачів тощо);

– експертиза меблевих виробів;

– експертиза об'єктів господарювання (худоби, птиці та інших живих тварин);

– експертиза товарів будівельної групи;

- експертизи друкарської продукції (експертиза книг і книгодрукарської продукції тощо);

- експертиза ювелірних виробів (експертиза виробів із дорогоцінних металів; експертиза виробів із дорогоцінного каміння);

- експертиза канцелярських товарів;

- експертиза медичного обладнання;

в) товарознавча експертиза робіт і послуг [223, с. 160–163].

Ці види товарознавчих експертиз деталізують предмет експертизи, визначають перелік об'єктів, які можуть досліджувати під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Виокремлюють спеціальні товарознавчі знання, які використовують під час дослідження: промислових товарів; споживчих товарів; товарів, на які не встановлені роздрібні ціни; послуг, а також експертиза за документами; експертиза щодо оцінки майна; експертиза щодо розрахунку втрати якості непродовольчих товарів; судово-товарознавчі експертизи під час розслідування певних кримінальних правопорушень (злочинів); дослідження верхнього одягу; хутряних виробів; взуття; медичного обладнання; парфумерно-косметичних товарів; виробів, що пройшли хімічне чищення; книг і книгодрукарської продукції; меблевих виробів; культурних цінностей, предметів живопису і прикладного мистецтва; годинників; ювелірних виробів; ювелірних виробів із дорогоцінних металів, каміння та антикваріату (комплексне дослідження) [224, с. 128–129]. Під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема оглядів, під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 191 КК України, здебільшого можуть використовувати, зазначає Ю. О. Пілюков, певні спеціальні знання, зокрема спеціальні товарознавчі знання та спеціальні автотоварознавчі та транспортно-товарознавчі знання [131, с. 143].

У провадженні за ст. 191 КК України для вирішення питань у межах кваліфікації судового експерта серед інших використовують спеціальні товарознавчі знання щодо дослідження машин, обладнання, сировини та

споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки й озброєння (24,1 %) (додаток А). Наприклад, товарознавчу експертизу можуть призначати під час розслідування службових порушень військових щодо привласнення, розтрата або заволодіння предметами озброєння, у більшості випадків вогнепальною зброєю. Адже вогнепальна зброя є товаром, на який поширюється особливий режим регулювання, здійснюваний відповідно до законодавства України [243].

Об'єктами товарознавчої експертизи є товари, обладнання та сировина, промислове і спеціальне обладнання (машини). Зокрема, до таких об'єктів належать одиниці продовольчої або непродовольчої продукції, а також будь-які матеріальні предмети, що містять інформацію про товарне походження об'єкта дослідження: супровідна документація, технічні описи та рекомендації з використання, зберігання і переміщення виробів. Товарознавчій експертизі підлягають також об'єкти, які вже були у вжитку, що вибули з ужитку, і навіть частини виробу [150]. Наприклад, у кримінальному провадженні № 12023020000000212 від 10 березня 2023 року, розпочатому за ч. 4 ст. 191 КК України, встановлено, що посадові особи Ладжинської міської лікарні уклали договір купівлі-продажу й постачання нового твердопаливного котла вартістю 600 000 грн. Однак виявлено зовнішні ознаки того, що котел уже був у використанні. Для з'ясування, чи було придбано котел у вжитку, чи він є новим, слідчий призначив товарознавчу експертизу. Крім цього, на вирішення цієї експертизи поставлено питання про середню ринкову вартість станом на 25 листопада 2022 року котла твердопаливного КВР-800 СТС з ПДВ та без ПДВ; про середню ринкову вартість станом на 25 листопада 2022 року котла твердопаливного КВР-800 СТС, що був у використанні з ПДВ та без ПДВ [70].

Об'єктами товарознавчої експертизи можуть бути й інші товари. Слід зазначити, що якщо певний матеріальний предмет не має характерних ознак його товарної сутності, то його не можна розглядати як об'єкт товарознавчої експертизи.

Т. Артюх і В. Архипов зазначають, що об'єктами судово-товарознавчої експертизи є реально наявні або наявні в минулому товари (вироби), зразки (проби), а також документи (матеріали кримінальних і цивільних справ), у яких містяться відомості про товарні характеристики досліджуваних об'єктів і різноманітні ситуації, що стосуються операцій, пов'язаних із товаром (умовами упакування, маркування, зберігання, транспортування, експлуатації, а також інші обставини, що мають значення в конкретній справі) [7, с. 21–23]. На думку цих авторів, до об'єктів такої експертизи не можна віднести предмети, у яких немає ознак, що дають змогу визначити їх товарну приналежність і можливість віднести до певної товарної групи [223, с. 135].

О. О. Желавська до об'єктів судово-товарознавчої експертизи відносить різні вироби товарного походження, зразки (проби), а також матеріали кримінальних і цивільних справ, у яких наведено товарні характеристики досліджуваних об'єктів та іншу інформацію про обставини зміни споживчих властивостей. Зокрема, на її думку, такими об'єктами можуть бути: галантерейні, пушно-хутрові, електропобутові, текстильні, швейні, меблеві товари, взуття та інші промислові товари народного споживання; харчові жири, зерно-борошняні, плодоовочеві, кондитерські, м'ясні, рибні, молочні та інші продовольчі товари; нафтопродукти, лісоматеріали, промислове обладнання, мінеральні добрива й інша продукція промислово-технічного призначення; а також споживчі властивості різноманітної сировини, допоміжних матеріалів, тари і пакувальних засобів, адже їх також визнають товарами [42, с. 14]. На думку авторки, об'єктами судово-товарознавчої експертизи можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціальності [223, с. 134].

У кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України об'єктами, які направляють експертів на дослідження, можуть бути різні вироби товарного походження, зразки (проби), а також матеріали кримінального провадження, у яких викладено товарні характеристики досліджуваних об'єктів та інша інформація про обставини зміни споживчих властивостей. Цими об'єктами можуть бути галантерейні, пухово-хутрові, електропобутові, текстильні, швейні, меблеві

товари, взуття та інші промислові товари народного споживання. Об'єктами товарознавчої експертизи харчових товарів, які були предметом закупівлі, можуть бути: харчові жири, зерно-борошняні, плодоовочеві, кондитерські, м'ясні, рибні, молочні та інші продовольчі товари [99, с. 111]. Крім виробів, їх маркувальних позначень, зразків, у необхідних випадках експерту-товарознавцю повинні бути представлені документи, які відображають стан товару, різні процеси, що відбувалися з ним, здійснення товарних операцій (приймання, розбракування, реалізація), що дає змогу отримати додаткову інформацію про товар. Зокрема, ініціатор проведення судової товарознавчої експертизи надає документи, які характеризують основні фізико-хімічні показники, склад і якість наданих товарів; сертифікат відповідності (документ заводу-виробника, у якому зазначені основні фізико-хімічні показники, що характеризують якість відповідного продукту); технологічні карти; тимчасові положення, технологічні інструкції, рецептури на вилучені продовольчі товари тощо [125, с. 112–113].

Отже, *об'єктами судово-товарознавчої експертизи* є реально наявні або наявні в минулому: а) вироби товарного походження (промислової та продовольчої груп); б) сировина, напівфабрикати, допоміжні матеріали; в) тара, пакувальні засоби товарного призначення у вигляді зразків (проб), як нові, так і вживані (що були в експлуатації); г) документи, що характеризують походження, вид, артикул, сорт, комплектність та інші показники товарів; д) інші речові докази, матеріали кримінального провадження [224, с. 108].

Отже, за видом *досліджуваного об'єкта* товарознавчі експертизи поділяють на:

- товарознавчу експертизу, об'єктами дослідження якої є безпосередньо лише вироби (товарного походження);
- товарознавчу експертизу, об'єктами дослідження якої є лише документи (у них відображено стан товару, процеси, які відбувалися з ним, товарні операції тощо) (така звана експертиза за документами);
- товарознавчу експертизу, об'єктами дослідження якої є змішані об'єкти (вироби; зразки виробів; документи, у яких відображено інформацію про

особливості походження товарів (сертифікати, посвідчення про якість, технічні паспорти, ярлики тощо), товарно-транспортні (відвантажувальні) документи, приймальні або складські документи, претензійні матеріали тощо) [224, с. 133–134].

За вивченими матеріалами кримінальних проваджень за ст. 191 КК України, у 100 % випадках на товарознавчі експертизи надсилали матеріали справи (додаток Б).

У зв'язку з тим, що під час призначення судово-товарознавчої експертизи в слідчого може не бути речових доказів, на розгляд експерта надають документи, у яких містяться відомості про стан і рух об'єктів дослідження [223, с. 182]. У такому випадку основними об'єктами дослідження є документи, у яких відображено кількісні та якісні характеристики товару перед його відправленням покупцеві, під час транспортування, приймання, зберігання, перероблення і реалізації. Тому до об'єктів експертизи належать надані в повному обсязі документи (рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, технічні паспорти, копії протоколів допитів свідків і підозрюваних тощо), у яких максимально повно відображено відомості про товарні об'єкти [223, с. 182].

А. М. Тимчишин зазначає, що найчастіше експерти-товарознавці працюють із такими документами:

- документи, що містять інформацію стосовно особливостей походження виробів (сертифікати, посвідчення про якість, технічні паспорти, ярлики);
- товаросупровідні документи, що характеризують якість товару та його стан перед здачею на склад готової продукції та відправленням замовнику (специфікації, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, пакувальні листи, ярлики);
- товарно-транспортні (відвантажувальні) документи, які містять інформацію щодо умов і строків транспортування (квитанція про приймання вантажу, залізнична накладна, комерційний акт);
- приймальні документи, у яких зафіксовано характеристики якості товару під час приймання (відомості про приймання товару й методи випробувань – акти

розбракування, експертизи бюро технічних експертиз, лабораторних випробувань, дефектні відомості, журнали приймання та розбракування товарів, приймально-видаткові накладні, акти уцінки та переоцінки, паспорти на товари, акти санепідемстанцій тощо);

- складські документи, що містять інформацію стосовно умов зберігання товару, претензійні матеріали;

- процесуальні документи (протокол огляду, висновки експертів, різні довідки, заяви) [201, с. 311–312].

У деяких випадках на товарознавчу експертизу можуть бути надані висновки експертів інших спеціальностей, протоколи огляду предметів, речей і документів, протоколи вилучення документів, протоколи допитів, пояснювальні й роз'яснювальні записки та фотознімки [224, с. 149–150].

Наприклад, під час розслідування протиправної діяльності службових осіб Територіального управління Державної судової адміністрації України у Вінницькій області, яким інкримінували кримінальні правопорушення, передбачені ч. 3 ст. 191, ч. 1 ст. 175 КК України, було проведено будівельно-технічну й оціночно-будівельну експертизу. З метою з'ясування обставин встановлення опалювального обладнання та перевірки даних у кошторисній документації в кримінальному провадженні призначено товарознавчу експертизу, на вирішення якої поставлено питання: «Яка ринкова вартість котла газового Buderus Logamax + GB162-100 станом на 28 листопада 2019 року?»; «Яка ринкова вартість котла опалювального газового сталюого «Рівнетерм-96» станом на 28 листопада 2019 року?». Слідчий серед інших документів надіслав експерту-товарознавцю висновки попередньо проведених експертиз від 25 липня 2023 року № 7180/7181/21-21 та від 27 липня 2023 року № 7182/7183/21-21 [183].

На основі проведеного дослідження ми пропонуємо таку класифікацію документів – об'єктів товарознавчої експертизи (загальні групи):

- 1) документи, у яких визначено кількісно-якісні характеристики товару та які його супроводжують;

2) документи, що характеризують товар, які отримані слідчим під час процесуальної діяльності зі збирання доказів (пошук характеристик товару у відкритих джерелах мережі Інтернет, висновки інших експертиз або довідок правовласника, контролюючих органів про товар тощо);

3) матеріали кримінального провадження, які надсилають експерту-товарознавцю.

Визначившись з об'єктами товарознавчої експертизи, слід розглянути, які завдання може вирішувати це експертне дослідження під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Відповідно до п 1.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (з подальшими змінами й доповненнями), основними завданнями товарознавчої експертизи є:

визначення вартості товарної продукції;

визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері;

визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності, для чого доцільно використовувати Методику проведення судово-економічних досліджень операцій з надання послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності [103];

визначення змін показників якості товарної продукції;

установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника;

визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил [150].

Наприклад, зазначає В. І. Виноградов, під час проведення дослідження товарно-матеріальних цінностей насамперед має бути виявлено ознаки попереднього використання або експлуатації, властивості об'єкта, відповідність стандартам і технічним умовам, тобто перед товарознавчою експертизою ставлять

ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні та ситуаційні завдання [25]. Головні завдання товарознавчої експертизи виокремлює А. М. Меденцев, зокрема це: ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні та ситуаційні, а саме: визначення належності товарів (товарної продукції) до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері (вид, сорт, артикул, марка, модель, розмір, комплексність тощо); визначення якісних змін товарної продукції; визначення причин якісних змін товарної продукції (мають виробничий характер, виникли під час транспортування, зберігання, у процесі експлуатації); установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення вартості товарної продукції, зокрема з огляду на часткову втрату її товарних якостей у зв'язку з експлуатаційним зношенням і пошкодженнями від впливу зовнішніх чинників; визначення відповідності упакування і транспортування, умов і строків зберігання товарної продукції вимогам чинних правил [99, с. 110]. Водночас товарознавчих експертиз, які виконували б ситуаційні завдання, у практиці розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, ми не виявили.

Тому, відповідно до виконуваних завдань, можна запропонувати класифікацію судових товарознавчих експертиз, які проводять під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:

– товарознавча експертиза щодо виконання *класифікаційних завдань* (визначення (встановлення) відповідності: товарних характеристик досліджуваних об'єктів базовим даним (реєстрам тощо), даним аналогічних виробів, маркувальним даним, зафіксованим на ярликах чи етикетках, приналежності одному й тому самому виду чи артикулу);

– товарознавча експертиза щодо виконання *діагностичних завдань* (встановлення: наявності дефектів і їх впливу на якість виробів; відповідності (невідповідності) якісних характеристик виробів стандартним й еталонним вимогам; фактичних даних, пов'язаних із дотриманням (недотриманням) правил

упакування, маркування, зберігання, транспортування, розбракування, переоцінки та зниження ціни товару) [224, с. 133];

– товарознавча експертиза щодо виконання *ідентифікаційних завдань*.

Наприклад, судово-товарознавча експертиза промислових товарів у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України виконує такі діагностичні завдання, а саме визначення:

типу, категорії, моделі, фасону тощо виробів, до яких належать надані об'єкти;

відповідності показників якості виробу маркуванню, що є на ньому, а також відповідності маркування об'єктів установленим нормативним вимогам;

відповідності показників якості (споживчі властивості) товару ДСТУ й іншим нормативним вимогам, а також договірним умовам;

відповідності умов транспортування та зберігання об'єктів нормативним вимогам (договірним умовам);

відповідності найменування та показників якості виробу даним, зазначеним на етикетці, маркувальним знакам, клеймам на ньому (на тарі, упаковці), якщо не відповідають, то в чому це відображається;

ступеня доброякісності продукту (за складом, комплектацією тощо);

зниження (погіршення) якості виробу (товару) унаслідок зміни складу матеріалу (заміни комплектації) [150].

Розглянемо для прикладу «гучну» справу щодо зловживань у військовому відомості під час закупівлі курток для військовослужбовців. Улітку 2023 року стало відомо, що восени 2022 року Міністерство оборони уклало контракт із турецькою фірмою Vector avia hava ağırları на постачання зимового одягу. Вартість була прийнятною як для зимового одягу. Куртки мали закупівельну ціну по 86 доларів за одну штуку. Ця фірма лише в жовтні–грудні 2022 року ввезла до України з Туреччини 233 тис. курток на 20 млн доларів і 202 тис. штанів на 13 млн доларів. Згідно з турецьким митним рахунком, ціна одягу виявилася втричі менша, ніж у документах Міністерства оборони. Саме на цьому зосередили увагу молдовські митники, коли вантажівки з формою перетинали кордон. Але з

Туреччини насправді їхали не зимові, а літні куртки. Куртки в змінених документах перетворилися з «камуфляжних» на «зимові повітрозахисні», і через таке «перетворення» змінювалася ціна з 29 до 86 доларів за штуку. З цього приводу 23 серпня 2023 року відбулося засідання Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики, під час якого обговорили закупівлю Міністерством оборони зимової форми для ЗСУ, що здорожчала втричі під час доставки. У процесі засідання глава слідчої комісії Верховної Ради щодо фактів корупції Міноборони розповів про ймовірну схему, згідно з якою комплект одягу для ЗСУ завозили в Україну за вищою ціною, ніж та, що була до перетину кордону [22].

З-поміж інших завдань товарознавчої експертизи промислових товарів у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України слід виокремити такі: визначення, з якої сировини виготовлено товар; яка первісна вартість товарного виробу на момент придбання; визначення вартості наданих товарних виробів, виявлених під час обшуку, станом на момент учинення певного корисливого кримінального правопорушення; визначення вартості привласненого товарного виробу, паспорт й інструкцію з користування яким надано [150].

Судово-товарознавча експертиза харчових товарів у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України виконує діагностичні завдання щодо визначення:

відповідності продуктів вимогам державних стандартів і технічним умовам на цей вид продукції;

відповідності продуктів рецептурі, вимогам державних стандартів і технічним умовам, санітарних правил і норм, а також з'ясування, чи не містять продукти сторонні добавки або домішки, які не відповідають рецептурі;

натуральності чи штучності продукту, наявності домішки рослинних олій у тваринних жирах;

до якого виду жиру належить наданий продукт: рослинного, тваринного, комбінованого;

сировини та кількості, в якій її використовували для виробництва певного харчового напою [150].

У досліджуваній категорії кримінальних проваджень судова автотоварознавча експертиза виконує діагностичні завдання стосовно визначення:

залишкової вартості автомобототранспортного засобу, з огляду на його фактичний технічний стан, комплектність, додаткове оснащення;

вартості двигуна автомобототранспортного засобу з певним строком експлуатації та фактичним пробігом;

укомплектованості автомобототранспортного засобу відповідною нормативно-технічною документацією підприємства-виробника, у чому саме полягає недокомплект;

можливості провести відновлювальний ремонт автомобототранспортного засобу та яка вартість ремонтно-відновлювальних робіт;

експлуатаційного зносу автомобототранспортного засобу, а також визначення вартості автомобототранспортного засобу [150].

Наприклад, якщо йдеться про товарознавчу експертизу військового майна, то об'єктами її дослідження можуть бути: а) транспортні машини: легкові й вантажні автомашини, автобуси, мотоцикли; б) спеціальні машини: автокрани, грейдери, трактори, бульдозери, санітарні машини, пересувні ремонтні майстерні; в) бойові машини: танки, броньовики, самохідні установки, машини з пересувними командними пунктами; г) відомчий залізничний рухомий склад; д) відомчий повітряний транспорт: гелікоптери, літаки, планери, аеростати; е) підводні човни, авіаносці, крейсери, міноносці, катери й інші військові кораблі, машини-амфібії, плавучі бази, буксири, баржі тощо [231, с. 305].

Щодо *ідентифікаційних завдань* у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України судово-товарознавча експертиза промислових товарів вирішує такі ідентифікаційні завдання (переважно вирішують комплексною товарознавчою, трасологічною та матеріалознавчою експертизами): визначення, чи становлять комплект надані об'єкти; визначення фірми або товаровиробника, якими виготовлено об'єкт; визначення, чи виготовлено виріб на підприємстві, зразки

продукції якого надано; визначення, чи входили надані вироби до однієї виробничої партії [150].

Призначена в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України судово-товарознавча експертиза харчових товарів здатна вирішувати ідентифікаційні завдання з визначення: чи становили раніше єдине ціле надані об'єкти (харчові товари); чи мають надані об'єкти єдине джерело походження; чи виготовлено надані харчові товари на підприємстві, зразки продукції якого надано [150].

Відповідно до проаналізованих вище завдань, пропонуємо типовий перелік вирішуваних товарознавчою експертизою визначено в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України запитань:

1. Яка вартість об'єктів дослідження на території України (із зазначенням дати, на яку необхідно провести оцінку)?
2. Яке найменування та призначення товарів?
3. Чи відповідають маркувальні дані справжнім товарним характеристикам об'єкта дослідження?
4. Чи відповідає якість виробу вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам за органолептичними показниками?
5. Які дефекти має конкретний товар? Чи є ці дефекти істотними? Чи можлива реалізація (експлуатація) товару за наявності виявлених дефектів?
6. Чи відповідає маркування та пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам?
7. Яким підприємством і коли виготовлено товар (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?
8. Яка ринкова вартість зерна (зернобобових культур) станом на дату укладення контракту (на поточну дату) з огляду на його якісні показники?

Дослідники зазначають, що найпоширенішими питаннями, які ставили на товарознавчу експертизу, були такі: яка ринкова вартість виробів на момент вчинення кримінального правопорушення (35,2 %); яка початкова вартість виробів на момент вчинення кримінального правопорушення (28,6 %); яка вартість не наданого експерту майна, що знищено внаслідок руйнування, пожежі,

затоплення (23,3 %); який розмір збитків (16,8 %); який ступінь зниження якості товару (10,1 %) [201, с. 312].

Під час вивчення висновків товарознавчих експертиз, які проводили в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, ми визначили **типові питання**: яка ринкова вартість певного товару визначеної кількості станом на конкретну дату; яка вартість транспортних послуг з перевезення та доставляння певного товару визначеної кількості із зазначенням загальної маси станом на конкретну дату; яка вартість послуг, робіт (будівельних, монтажних, налагоджувальних тощо) для введення в експлуатацію конкретного устаткування; чи відповідає вартість конкретного товару, устаткування, яка зазначена в документі (робочому проєкті) станом на визначену дату, його ринковій вартості на цю саму дату; якою станом на визначену дату була найнижча (найвища, середня) ринкова вартість конкретного обладнання, устаткування з ПДВ та без ПДВ; яка ринкова вартість аналогічного нового обладнання, устаткування, вилученого в громадянина Х., станом на конкретну дату; чи наявне відповідне маркування виробу (обладнання, устаткування), виявленого в громадянина Х., і чи відповідає він його характеристикам; чи збігаються технічні характеристики виробу (обладнання, устаткування), який списаний відповідно до документів конкретного підприємства, установи, організації, з виробом (обладнанням, устаткуванням), який не має на собі будь-яких ідентифікуючих ознак, що вилучений в громадянина Х. [183, с. 374–375].

Водночас під час проведення емпіричного дослідження, з огляду на власний практичний досвід, визначено особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України.

По-перше, це взаємодія зі спеціалістом, експертом або іншою обізнаною особою перед призначенням товарознавчої експертизи.

Необхідні для експертного дослідження матеріали можуть бути виявлені слідчим під час огляду письмових чи речових доказів, під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, збирання доказів у порядку, визначеному ст. 93

КПК України. Трапляються ситуації, коли слідчий, суд не може самостійно визначити об'єкти судово-товарознавчої експертизи, передусім у тих випадках, коли експерту необхідно надати порівняльні зразки. Такі зразки мають відображати всі ознаки конкретних товарів для того, щоб їх можна було використовувати під час порівняльного дослідження. У більшості випадків на практиці перед призначенням судових експертиз, зокрема товарознавчих, у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України постала необхідність отримання консультацій з відповідним фахівцем (62,9 %) (додаток А), зокрема щодо об'єктів, які слід надсилати для проведення експертизи. Не зайвим буде перед призначенням експертизи слідчому організувати взаємодію зі спеціалістом-товарознавцем (чи експертом-товарознавцем).

Із цього приводу А. М. Тимчишин зазначає, що перед призначенням судово-товарознавчої експертизи органи досудового розслідування повинні взаємодіяти зі спеціалістом-товарознавцем, що може полягати як у процесуальній, так і непроцесуальній формах. Цей процес є позитивним для слідчого, оскільки він має можливість проконсультуватися із фахівцем стосовно питань:

- 1) визначення виду судово-товарознавчої експертизи, що залежить від функціонального призначення та природи об'єктів;
- 2) добору експерта-товарознавця;
- 3) формулювання питань, які буде поставлено перед експертом;
- 4) підготовки об'єктів для проведення судово-товарознавчої експертизи [201, с. 310].

По-друге, певні особливості має отримання зразків для товарознавчої експертизи.

За способом одержання слід розрізняти вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки. Зразками для порівняльних судово-товарознавчих досліджень може бути не лише готовий виріб, а й, наприклад, відрізок тканини чи трикотажного полотна, з яких виготовляли сукню чи білизну, предмет костюма чи гарнітура, наприклад, жилет чоловічого костюма, жіноча муфта з трикотажу, одна рукавичка, одна панчоха [223, с. 177]. Тут ідеться про отримання зразків так званої

«середньої проби», коли на експертне дослідження надсилають не всю партію товару, а лише певну його частину, що отримана відповідно до криміналістичних правил до таких зразків. Тож доцільною є взаємодія слідчого зі спеціалістом-товарознавцем щодо вилучення об'єктів, визначення вирішуваних експертизою питань та інших аспектів товарознавчого дослідження.

По-третє, виокремимо особливості призначення комплексних судово-товарознавчих експертиз.

Під час призначення комплексних судово-товарознавчих експертиз питання слід формулювати окремо для кожного фахівця з метою персоніфікації їхніх висновків, а коли це неможливо, то максимально точно об'єднати проблему (проблеми) виконання спеціальних завдань шляхом застосування різних спеціальних знань експертів через поставлене (поставлені) питання [224, с. 148].

У кримінальному провадженні було призначено комплексну економіко-товарознавчу експертизу з метою встановлення, якою була ринкова вартість послуг із перевезення гуманітарної допомоги вантажним автомобілем «Івеско» вагою 10–15 т зі складу з м. Одеси до м. Шаргород Вінницької області в період із 7 серпня 2017 року до 15 серпня 2017 року [75].

Вивчення практики засвідчило, що комплексні судові експертизи призначають переважно під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України (75,8 %) (додаток А).

Отже, під час вивчення наукових джерел, експертної та слідчої практики ми виокремили деякі особливості призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України.

Перша з особливостей судово-товарознавчої експертизи полягає в специфіці об'єктів, які надають для дослідження. Це стосується речових доказів, документів, які характеризують речові докази або є матеріалами кримінального провадження, порівняльних зразків.

Під час визначення часу призначення цієї експертизи в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України слідчому необхідно враховувати характер та обсяги об'єктів дослідження [223, с. 183]. Слідча практика засвідчує, що під час

вибору моменту призначення експертизи надзвичайно важливим є збір певного матеріалу, пізнання його інформативного значення, побудова моделі нової доказової інформації, яку можна отримати в процесі дослідження цього матеріалу. Це дає змогу слідчому також поставити перед експертами найраціональніші та конкретні питання [225].

Друга особливість пов'язана з тим, що продовольчі товари вилучають у повному обсязі, однак експерту на дослідження направляють середню пробу від однорідної продукції (сипучої, рідкої чи в'язкої консистенції, партій товарів тощо).

Третя особливість призначення судово-товарознавчих експертиз пов'язана з тим, що її можуть призначати під час розслідування розкрадань, провадження за якими здійснюють через тривалий проміжок часу після вчинення кримінального правопорушення, і переважно товарних об'єктів, які має бути досліджено, немає. У цьому випадку судово-товарознавчу експертизу проводять за матеріалами кримінального провадження [3].

3.3. Інженерно-технічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, важливе місце посідають судові інженерно-технічні експертизи. У період дії воєнного стану на території нашої держави, зазначає Ю. Мороз, з-поміж різновидів інженерно-технічних експертиз здебільшого призначають такі, як інженерно-транспортна (залізнично-транспортна, автотехнічна), будівельно-технічна, дорожньо-технічна; пожежно-технічна, оціночно-будівельна, інженерно-екологічна. Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертизи виконують завдання визначення вартості ремонтно-

будівельних робіт [108, с. 224], що є завданням слідчого під час розслідування службових розкрадань у сфері будівництва.

Водночас важливим для досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є наукове забезпечення експертної діяльності в галузі судової інженерно-технічної експертизи, загальні положення якого передбачають: наукове тлумачення законодавчих актів із технічного забезпечення експертних досліджень і розроблення пропозицій щодо їх удосконалення; наукове розроблення проєктів підзаконних актів, пов'язаних із технічним забезпеченням судової експертизи (наприклад, наказів, інструкцій, положень, настанов тощо); наукове узагальнення практики використання технічних засобів і розроблення пропозицій з її вдосконалення; розроблення з огляду на потреби судової практики нових технічних засобів і методів експертного дослідження; наукова апробація приладів і матеріалів, які виготовляють на підприємствах різних міністерств з метою визначення можливості їх використання експертами в процесі проведення інженерно-технічних експертиз; наукове розроблення прийомів, методів і методик виявлення, фіксації, вилучення та дослідження речових доказів; розроблення навчальних програм і методичної літератури з питань підготовки експертних кадрів у галузі судової інженерно-технічної експертизи; проведення судовими експертами практичних занять з питань судової інженерно-технічної експертизи зі слідчими, дізнавачами, спеціалістами-криміналістами й курсантами для окреслення нових методів і засобів, які застосовують під час проведення судових експертиз; вивчення та поширення зарубіжного досвіду з використання нових засобів і методів під час проведення експертизи [16, с. 71; 92; 93].

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 8 жовтня 1998 року № 53/5 визначає *такі види інженерно-технічних експертиз*: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна;

інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; експертиза електронних комунікацій, електротранспортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів; інженерно-механічна; водно-технічна; авіаційно-технічна; теплотехнічна експертиза [150].

Відповідно до Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, що міститься в наказі Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 року № 301/5 [155], видам і підвидам інженерно-технічних експертиз відповідають такі експертні спеціальності:

а) будівельно-технічна експертиза – експертна спеціальність з дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів; оціночно-будівельна – визначення оціночної вартості будівельних об'єктів і споруд;

б) земельно-технічна – розподіл земель і визначення порядку користування земельними ділянками; оціночно-земельна – оцінка земельних ділянок; експертиза з питань землеустрою – дослідження з питань землеустрою;

в) інженерно-транспортна – дослідження деталей транспортних засобів; транспортно-трасологічні дослідження;

г) інженерно-екологічна – дослідження обставин й організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля; водно-технічна – дослідження подій на водному транспорті;

д) комп'ютерно-технічна – дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів тощо [155].

Зазначені експертні спеціальності визначають види спеціальних знань, що використовують під час проведення інженерно-технічних експертиз. Отже, спеціалістів і судових експертів з такими знаннями уповноважені особи можуть залучати під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України. Зокрема, у судовій інженерно-технічній експертизі методи дослідження і технічні засоби запозичують із природничих, технічних та інших

наук, однак для проведення експертизи вони трансформуються, набувають іншого вигляду, який зумовлений своєрідністю завдань і специфічністю об'єктів експертиз [16, с. 71].

Вивчення слідчої та судової практики щодо проваджень за ст. 191 КК України надало можливість виокремити найпоширеніші види інженерно-технічних експертиз, які проводять під час розслідування відповідних видів кримінальних правопорушень. Ці експертні дослідження ми систематизували відповідно до галузей господарства, у яких вчиняють службові розкрадання, а саме:

дорожньо-технічна (2,6 % і 17,6 %) – пов'язана з визначенням відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам;

дослідження в галузі будівництва – 87,9 % (будівельно-технічна (21,8 %), оціночно-будівельна (10,6 %);

експертизи в кримінальних провадженнях, що стосуються земельних відносин (32,7 % і 10,0 %) (земельно-технічна оціночно-земельна *експертиза з питань землеустрою* (що стосується визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування);

інженерно-екологічна (5,3 % і 13,4 %);

комп'ютерно-технічні експертизи (26,7 % і 33,8 %) (додатки А, Б).

Розглянемо питання призначення та проведення найтиповіших експертиз під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

У вивчених нами кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, дорожньо-технічну експертизу проводили у 17,6 % випадків (додаток Б). Це дослідження пов'язано з визначенням відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам, виявлення цих та інших порушень під час розслідування відповідних зловживань посадових осіб.

Позитивні тенденції розпочатого свого часу будівництва доріг пов'язані з явищами розкрадань, зокрема шляхом вчинення кримінальних правопорушень, розслідування яких буде ефективним тільки в разі використання спеціальних знань. У зв'язку з цим, кількість судових експертиз у сфері будівництва доріг постійно збільшується. Наприклад, Є. О. Півньов наводить такі дані про дорожньо-технічні експертизи й дослідження, що проводили в Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»: 2016 року їх було виконано 38, 2017 року – 61, 2018 року – 89, 2019 року – 102, 2020 року кількість виконаних дорожньо-технічних експертиз становила 168. Слід зауважити, що призначають судові дорожньо-технічні експертизи з усіх регіонів України. Безумовно, така статистика є певним індикатором збільшення кількості правопорушень у сфері будівництва доріг, що зумовлено як розкраданнями державних бюджетних коштів і порушеннями технологічних вимог у цій сфері, так і комплексом зазначених причин [130, с. 233–234].

Основна проблема для сучасної судової, слідчої та експертної практики полягає у встановленні механізму вчинення злочинів у сфері будівництва доріг, а також необхідністю оперативного та своєчасного залучення судових експертів з метою з'ясування фактичних даних й обставин справи з метою встановлення фальсифікації обліку та звітності; внесення змін до документів; заміни або виготовлення фіктивних документів; знищення документів; штатні переміщення; знищення матеріальних слідів злочину тощо. Часто постають питання відповідності розробленої проєктно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва доріг, а також питання визначення відповідності виконаних будівельних робіт і побудованих об'єктів проєктно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва, які можуть бути вирішені за наявності в експерта (експертів) відповідних фахових знань, зокрема з вузько спрямованих питань з проєктування, будівництва й експлуатації доріг з огляду на значний обсяг матеріалів і складність об'єкта та інші його особливості [130, с. 234].

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз й експертних досліджень [150], основними завданнями дорожньо-технічної експертизи є визначення відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам.

Для розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, експерту на вирішення переважно ставлять такі питання: чи відповідали фактичні техніко-експлуатаційні показники (рівність, коефіцієнти зчеплення та шорсткості тощо) автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху; чи відповідали роботи з проведення ремонту, експлуатації та утримання доріг вимогам безпеки дорожнього руху; чи відповідали геометричні параметри автомобільної дороги вимогам нормативної документації [150].

У кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України дорожньо-технічна експертиза супроводжує будівельно-технічне й оціночно-будівельне дослідження. Таке експертне дослідження в галузі будівництва, як оціночно-будівельна експертиза, проводили в 10,6 % вивчених нами кримінальних проваджень про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (додаток Б).

Останніми роками збільшилася кількість судових будівельно-технічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень за ст. 191 КК України, пов'язаних із визначенням виконаних підрядними організаціями обсягів будівельних робіт. Під час проведення судових будівельно-технічних експертиз, пов'язаних із цими питання, перед судовим експертом постає доволі складне завдання з визначення обсягів будівельно-монтажних робіт, унесених до актів форми № КБ-2в. Складність полягає в тому, що на час проведення експертизи будівельно-монтажні роботи завершено, а об'єкт, на якому проводили роботи, здано в експлуатацію. Тобто значну частину будівельно-монтажних робіт під час проведення візуально-інструментального огляду вже не можна оглянути без часткового або повного руйнування [188, с. 333]. На аспектах завищення вартості

будівельних і будівельно-монтажних робіт під час службових зловживань зосереджує увагу Д. Петросьянц, до яких відносить: завищення обсягів виконаних робіт; завищення вартості матеріалів або використання матеріалів, що не відповідають дійсності; невідповідність актів прихованих робіт, тобто можлива взагалі відсутність цих матеріалів; неправильне використання чинних будівельних норм; завищення вартості оренди будівельної техніки; завищення кошторисної заробітної плати; некоректне використання коефіцієнтів виконання робіт [126, с. 236]. Ці питання може вирішити будівельно-технічне дослідження (експертиза).

Завдання будівельно-технічної експертизи. Основними завданнями будівельно-технічної експертизи в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, є визначення відповідності виконаних будівельних робіт і побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проєктно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів і матеріалів проєктно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт і складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проєктно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва [150].

Орієнтовний перелік вирішуваних будівельно-технічною експертизою питань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем такий: чи відповідають виконані будівельні роботи проєктній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності; чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди тощо) проєктно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у

галузі будівництва. Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності; який перелік й об'єми фактично виконаних будівельних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції); яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів; чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам і вартості, визначеним проєктно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва [150].

Проведене нами дослідження надало можливість визначити особливості призначення будівельно-технічної експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України. Питання відповідності розробленої проєктно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва, а також питання визначення відповідності виконаних будівельних робіт і побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проєктно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва *можуть бути вирішені за наявності в експерта (експертів) відповідних фахових знань*, зокрема з вузько спрямованих питань, проєктування, будівництва та експлуатації об'єктів будівництва з огляду на обсяги матеріалів і складність об'єкта й інших його особливостей.

Для вирішення питань: про відповідність розробленої проєктно-кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНіП тощо); відповідність фактично виконаних будівельних робіт проєктній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення переліку й обсягів фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів; визначення вартості фактично виконаних робіт з будівництва об'єктів; визначення відповідності обсягів і вартості фактично виконаних будівельних робіт обсягам та вартості, визначеним проєктно-кошторисною або первинною звітною документацією; відповідності первинної звітної документації з будівництва за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва – експерту необхідно надати договірну документацію (договори підряду й додатки до них,

додаткові угоди тощо), а також проектно-кошторисну та первинну звітну й виробничу документацію (форми КБ-2в, КБ-3, відомості списання матеріалів, журнал виконання робіт, акти огляду прихованих робіт, акти випробувань тощо) на виконання будівельних робіт [130, с. 235].

Для вирішення питань: про відповідність об'єктів нерухомого майна проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) і вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо); відповідність виконаних будівельних робіт (окремих елементів об'єктів, конструкцій, виробів, матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНіП, стандартам, технічним умовам тощо) – експерту необхідно надати проектну та первинну звітну та виробничу документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти й технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів і матеріалів тощо [130, с. 235].

Під час проведення будівельно-технічних експертиз на вирішення експерту часто ставлять питання відповідності виконаних будівельних робіт вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва. Це може стосуватися й будівництва, переобладнання котельних твердопаливними котлами, які нині мають попит у населення. Однак іноді підрядна організація самостійно без узгодження з проєктантом встановлює інше котельне обладнання, яке може бути й однакове за потужністю, але з відмінними від тих, що передбачені в проєкті, технічними характеристиками. Наприклад, у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України передбачено реконструкцію котельні освітнього закладу загальною площею 1800 кв. м., проєктант розробив робочий проєкт із заміною двох старих чавунних твердопаливних котлів $Q=100$ кВт двома сучасними піролізними твердопаливними котлами потужністю 98 кВт ЕкоProfit-98i. У проєкті розробник зазначив опалювальну площу й надав показники котельні як до її реконструкції, так і після, зазначивши очікуваний економічний ефект після її реконструкції. Фактично ж підрядна організація замість піролізних встановила традиційні сталеві

твердопаливні котли «Эталон» КСТО-98 потужністю 98 кВт. Тобто замість підвищення енергоефективності котельні її енергоефективність знизилася порівняно з тією, що була до проведення будівельних робіт [180, с. 161–162].

Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем будівельно-технічні дослідження часто *призначають комплексно* – разом з іншими судовими експертизами. Наприклад, у випадках розслідування фактів службових розкрадань під час будівництва доріг з-поміж питань, які ставили перед експертами, є питання *відповідності вартості (обсягів) фактично виконаних робіт з будівництва (капітального ремонту) автомобільних шляхів державного, місцевого значення вартості (обсягам), визначеним проєктно-кошторисною та/або первинною звітною документацією (акти форми № КБ-2в); вартість фактично виконаних робіт із будівництва об'єктів тощо*. Дослідження питання відповідності виконаних будівельних робіт первинній звітній документації передбачає аналізування актів приймання виконаних будівельних робіт форми № КБ-2в, до яких включено роботи з улаштування дорожнього покриття та відомості щодо його конструктивних шарів (товщина шарів, тип асфальтобетонних сумішей тощо). Для визначення типу асфальтобетонних сумішей необхідно провести лабораторні дослідження фізико-механічних властивостей відібраних зразків дорожнього покриття у вигляді циліндричних або прямокутних кернів, що своєю чергою передбачає залучення сертифікованої лабораторії або проведення *комплексної будівельно-технічної та дорожньо-технічної експертиз* [189, с. 338]. Під час проведення комплексних досліджень для аналізу експертові мають бути надані копія технічного паспорта на об'єкт (вулиця, дорога, стоянка тощо), копія проєкту будівництва на об'єкт (за наявності), акт обстеження пошкоджень і руйнувань об'єкта дорожньої інфраструктури [129, с. 240–241].

Іншим напрямом проведення комплексних інженерно-технічних експертиз є випадки призначення товарознавчої експертизи щодо будівельних матеріалів у межах кримінального провадження за ст. 191 КК України. Складовою вартості будівельних робіт є вартість будівельних матеріалів, виробів і конструкцій,

дослідження з визначення вартості яких доручають судовому експерту-товарознавцю. В одних випадках будівельні матеріали, вироби та конструкції можуть належати до товарів народного споживання; в інших ситуаціях – будівельні матеріали, вироби та конструкції, вартість яких є складовою вартості кінцевого продукту будівельного виробництва, не можуть бути об'єктами судової товарознавчої експертизи, оскільки вони не є товарами народного споживання. З огляду на те, що одним з основних завдань *будівельно-технічної експертизи*, відповідно до п. 5.1 Науково-методичних рекомендацій, є «визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проєктно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва» [150], переважно на досудовому розслідуванні щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем призначають комплексну будівельно-технічну й товарознавчу експертизи.

Отже, будівельно-технічна експертиза в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України тісно пов'язана з використанням товарознавчих знань. Доцільним є призначення *комплексних будівельно-технічних і товарознавчих експертиз* для визначення, перевірки обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проєктно-кошторисній документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва.

Такий комплексний підхід допоможе фахівцям у галузі судових інженерно-технічних (зокрема судових будівельно-технічних і дорожньо-технічних, будівельно-технічних і товарознавчих) експертиз у межах розгляду кримінальних проваджень за ст. 191 КК України отримати об'єктивні результати досліджень, створивши основу їх подальшої правової оцінки в суді [129, с. 241]. Ми визначили перелік документів й інших об'єктів, що надають експерту під час призначення будівельно-технічних експертиз.

Оціночно-будівельна експертиза – це один із видів інженерно-технічної експертизи, сутність якої полягає в дослідженні стану квартир, будинків, споруд, їх

частин та інших об'єктів будівництва, її призначають з метою визначення їх вартості в наявному стані. У висновку експерта оціночно-будівельної експертизи вказують обґрунтовану вартість об'єкта будівництва, яка й визначає матеріальний збиток і впливає на кваліфікацію вчинених протиправних діянь.

Завдання оціночно-будівельної експертизи. Основними завданнями оціночно-будівельної експертизи в кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, є: визначення різних видів вартості поліпшень земельних ділянок (будівель та їх частин, споруд, передавальних пристроїв тощо); визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна (поліпшень земельної ділянки) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам [150].

Перелік вирішуваних питань оціночно-будівельною експертизою. Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем оціночно-будівельна експертиза вирішує такий орієнтовний перелік питань: яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо); яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо); чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна (зазначити об'єкт) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам [150].

Особливості підготовки та проведення оціночно-будівельної експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України. Під час проведення оціночно-будівельної експертизи необхідно провести огляд приміщення, яке оцінюють. Під час винесення та направлення постанови слідчого про призначення оціночно-будівельної експертизи до експертної установи експерт, що проводить дослідження, звертається з клопотанням до слідчого про забезпечення проведення огляду. У випадку, якщо учасники кримінального провадження співпрацюють зі

слідством, вони можуть добровільно написати заяву про проведення огляду, і таку слідчу дію можуть проводити в найстисліші терміни. В іншому випадку слідчому необхідно звернутися з клопотанням про проведення огляду до місцевого суду для отримання відповідної ухвали. У разі задоволення клопотання, слідчий забезпечує проведення слідчої дії – огляду [240]. Крім цього, слідчий має забезпечити проведення огляду, тобто зібрати всіх учасників, зокрема власника та/або осіб, які проводили будівельні роботи й уповноважених осіб, які здійснювали нагляд за проведенням будівництва, тобто зобов'язати всіх бути одночасно у визначеному місці, де проводитимуть огляд [185].

Важливо врахувати той факт, що власники (або користувачі) об'єкта огляду можуть здійснювати перешкоди проведенню огляду в різні способи. Це призводить до вимушеного затягування досудового розслідування, дає час правопорушникам для знищення і приховування ознак злочину або можливість відчужити нерухоме майно. Якщо провести огляд неможливо, то виконання експертизи теж неможливе [185].

Отже, призначення та проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз є невід'ємною частиною досудового розслідування в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України щодо певних порушень у сфері будівництва. За результатами цих експертиз, вивчення висновку експерта можна прийняти законне процесуальне рішення, зокрема встановлення вартості об'єкта дослідження або вартості проведених ремонтних робіт і згодом порівняти, чи відповідають фактично виконані роботи підрядними організаціями роботам, що зазначені в актах виконаних робіт, які підписують посадові особи підприємства. Тобто встановлюють, чи є склад кримінального правопорушення, якщо так, то чи наявні кваліфікуючі ознаки, зокрема завдана шкода у великих або особливо великих розмірах.

У кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, призначали експертизи: земельно-технічна, оціночно-земельна й експертиза з питань землеустрою – у 10,0 % випадків (додаток Б).

Основними завданнями цих експертних досліджень під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є:

визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо); визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації (*земельно-технічна експертиза*);

експертна грошова оцінка земельних ділянок; експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки; визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам (*оціночно-земельна експертиза*);

визначення відповідності розробленої документації із землеустрою та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності фактичного землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки й нормативно-правовим актам; визначення відповідності виконаної нормативної грошової оцінки земель вимогам нормативно-правових актів (*експертиза з питань землеустрою*) [150].

Орієнтовний перелік вирішуваних питань цих експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері земельних відносин такий:

земельно-технічної експертизи:

чи є порушення меж (або накладання) земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів і документації із землеустрою на ці земельні ділянки; які варіанти розподілу земельної ділянки (порядку її користування)

можливі відповідно до часток співвласників (зазначити частки) і вимог нормативно-правових актів;

оціночно-земельної експертизи:

яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) земельної ділянки; яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ тощо) земельної ділянки; яка вартість права користування (зазначити право: постійного користування, оренди тощо) земельною ділянкою; чи відповідає виконана оцінка земельної ділянки (або права користування земельною ділянкою) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам;

експертизою з питань землеустрою:

чи відповідає розроблена документація із землеустрою на земельну ділянку та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності; чи змінено та затверджено цільове призначення земельної ділянки відповідно до вимог земельного законодавства й інших нормативних документів з питань землеустрою та землекористування; якщо ні, то в чому полягають невідповідності; чи відповідає виконана нормативна грошова оцінка земель вимогам нормативно-правових актів [150].

Важливим для слідчого є питання підготовки об'єктів на експертизи в кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, які стосуються земельних відносин. Зокрема, документами, які слідчий має зібрати для надсилання експерту в цих кримінальних провадженнях, можуть бути:

під час призначення земельно-технічної експертизи – відповідна правовстановлювальна й технічна документація, зокрема результати виконання топографо-геодезичних робіт, які проводять відповідні фахівці з використанням відповідного обладнання та бази даних. У разі неможливості експертом самостійно виконати топографо-геодезичні роботи, результати таких робіт мають бути надані на дослідження органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу

(залучив(ла) експерта); правовстановлювальні документи на об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди тощо), що розташовані на земельній ділянці, дані про користування співвласників цими об'єктами або їх частинами, дані про частки співвласників, матеріали технічної інвентаризації;

під час призначення оціночно-земельної експертизи – правовстановлювальна й технічна документація із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату оцінки. У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлювальну документацію на такі об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію;

під час призначення експертизи з питань землеустрою – оригінали або завірнені якісні копії відповідної правовстановлювальної документації та документації із землеустрою на земельні ділянки [150].

Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем інженерно-екологічну експертизу призначали в 13,4 % випадків (додаток Б).

Екологічну експертизу призначають для дослідження явищ, процесів і матеріальних об'єктів, пов'язаних із впливом техногенних факторів на стан екосистем, а також виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків такого впливу; визначення розмірів відшкодування збитків, завданих державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів рослинного і тваринного світу [1, с. 566].

Відповідно до проаналізованої слідчої практики, частими виявилися випадки привласнення і розтрата незаконно вирубаних дерев посадовими особами в лісництвах України. Під час розслідування таких фактів призначали інженерно-екологічні, товарознавчі й деякі інші судові експертизи. Щодо дій службових осіб,

які організували та здійснювали незаконну порубку лісу, встановлення спричинених збитків відбувається з огляду на суми грошових коштів, які вони отримали внаслідок злочинної діяльності, зокрема під час реалізації лісової продукції.

Обсяги незаконного вирубування дерев у різних регіонах України істотно зростають, водночас збільшується кількість інженерно-екологічних експертиз щодо визначення шкоди, заподіяної лісу внаслідок незаконного вирубування та пошкодження дерев і визначення істотності цієї шкоди. Докладний розгляд особливостей істотності шкоди внаслідок незаконного вирубування дерев актуалізує необхідність проведення комплексного застосування знань у галузях інженерної екології та ботаніки з використанням матеріального, екологічного та ландшафтного підходів [97, с. 252].

Предметом судової інженерно-екологічної експертизи під час дослідження шкоди внаслідок незаконної порубки дерев є фактичні дані про обставини проведення незаконної порубки дерев, кількість знищених дерев, їх середній діаметр, видовий склад з прив'язкою до території лісового фонду, період здійснення порубки дерев, особливості розташування дерев (у межах чи поза межами населеного пункту), ступінь пошкодження дерев [97, с. 253].

Крім цього, об'єктом судової інженерно-екологічної експертизи під час дослідження розміру шкоди внаслідок незаконної порубки дерев є документальні матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані справи.

Водночас, зазначає В. Коваленко, судова дендрологічна експертиза завдяки її комплексному характеру є перспективною для встановлення обставин учинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу [58, с. 184–185]. Тому цю експертизу можна призначати й під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненому в лісовому господарстві щодо незаконного вирубування лісу посадовими особами лісництв, лісозаготівельних організацій тощо. У цьому випадку слідчому слід визначитися, до якої установи (або

експертам) надсилати матеріали для проведення судової дендрологічної експертизи.

У кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, комп'ютерно-технічні експертизи проводили у 33,8 % випадків (додаток Б).

До основних завдань комп'ютерно-технічної експертизи (*експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів*) у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України належать: установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розроблення.

Орієнтовний перелік питань під час призначення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, які необхідно встановити під час розслідування злочинів, передбачених ст. 191 КК України: чи міститься на цьому носії інформація стосовно... (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді; чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача; чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації; чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері, чи її перенесено з іншого носія; як інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія); які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст); чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме: встановлене, невстановлене) програмне забезпечення [150].

Вивчення слідчої та судової практики проваджень за ст. 191 КК України надало можливість виокремити найпоширеніші види інженерно-технічних експертиз, які проводять під час розслідування відповідних видів кримінальних правопорушень. Ці експертні дослідження було систематизовано відповідно до галузей господарства, у яких вчиняють службові розкрадання, а саме: а) дорожньо-технічні дослідження; б) дослідження в галузі будівництва; в) експертизи в

кримінальних провадженнях, що стосуються земельних відносин; г) інженерно-екологічна; д) комп'ютерно-технічні експертизи.

У кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України проведення комплексних експертиз (у 26,0 % вивчених кримінальних проваджень, додаток Б) (судових будівельно-технічних і дорожньо-технічних, оціночно-будівельних і товарознавчих тощо) дає змогу отримати об'єктивні результати, які слугують доказами щодо з'ясування низки питань механізму службового розкрадання в певній сфері.

Висновки до розділу 3

1. Судова економічна експертиза є однією з найкваліфікованіших та ефективних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України. Фактично вона є обов'язковою судовою експертизою в цих видах кримінальних проваджень. Від правильності поставлених судовому експерту запитань безпосередньо залежить процес доказування та результат вирішення справи судом.

Підготовка до призначення судової економічної експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України має певні особливості, які стосуються вилучення об'єктів дослідження, відібрання порівняльних зразків, вибір експертної установи, визначення, які саме документи слід надати експерту на дослідження. Перед призначенням судової економічної експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України слідчому слід проконсультуватися з цих питань з відповідним спеціалістом (бухгалтером, економістом, програмістом, фахівцем ІТ сфери тощо).

Головними об'єктами дослідження економічної експертизи в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України є документи. Ці документи класифіковано так: а) посадові інструкції (функціональні обов'язки) керівника, головного бухгалтера, матеріально відповідальних осіб, інших працівників; б) документи

бухгалтерського обліку та звітності (документи первинного обліку (рахунки, накладні), бухгалтерські рахунки тощо); в) документи, які визначають економічну структуру й організаційно-правовий статус підприємства, стан фінансового контролю (свідоцтво про реєстрацію підприємства; статут підприємства; установча угода; реєстр акціонерів тощо); г) документи оперативного обліку та звітності (чорнові записи головного бухгалтера, «чорна бухгалтерія»); д) документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності (ліцензії, патенти); е) документи автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, економіста, плановика, аналітика; ж) документи – матеріали кримінального провадження.

У кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України призначають такі види економічної експертизи: бухгалтерського й податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій. Експертиза бухгалтерського та податкового обліку дає змогу розрахувати суму збитків, заподіяних унаслідок привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; оцінити, чи правильно оформлені бухгалтерські документи, чи відповідає відображення господарських операцій правилам ведення бухгалтерського обліку; чи обґрунтовано здійснено списання товарно-матеріальних цінностей у зв'язку з розслідуванням відповідних порушень. Проведення експертизи фінансово-господарської діяльності надає можливість з'ясувати, чи підтверджено документально постачання товарів, робіт, послуг відповідно до умов укладеного договору; чи підтверджено документально висновки, зазначені в акті ревізії або іншій перевірці контролюючого органу щодо завищення обсягів державної закупівлі товарів, робіт, послуг на певну суму, порівняно з умовами договору. Експертиза фінансово-кредитних операцій досліджує показник фінансової діяльності, ознаки та способи перекручення даних про фінансові показники господарської діяльності підприємства, установи, організації.

Сформульовано рекомендацію не ставити на вирішення судової економічної експертизи правові питання, з огляду на виконуваний експертом аналіз нормативно-правових актів у визначеній сфері господарювання, зокрема під час

перевірки застосування дії норм у часі уповноваженими особами підприємства, установи, організації.

2. Судово-товарознавча експертиза в кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України, має певні особливості. У межах підготовки до призначення судово-товарознавчої експертизи слідчий співвідносить конкретні обставини службового розкрадання та наявність окремих експертних методик щодо дослідження відповідних явищ, процесів, об'єктів; отримує допомогу товарознавця під час консультування щодо можливості вирішення експертизою конкретних питань, правильного їх формулювання.

Запропоновано класифікацію товарознавчих експертиз у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Найпоширенішим об'єктом судових експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України є документ як носій інформації про порушення посадовою особою службових повноважень із розпорядження підконтрольним майном.

У розділі запропоновано класифікацію документів, які надсилають на економічні, товарознавчі й інженерно-технічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

3. Визначено перелік об'єктів, які надають експерту під час призначення інженерно-технічних експертиз. Видами документів, які досліджують у межах інженерно-технічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України, є ті, що відображають: а) технічну характеристику певного об'єкта (технічний паспорт, акт технічного обстеження та введення в експлуатацію тощо); б) право власності на конкретний об'єкт (об'єкт будівництва, земельна ділянка, комп'ютерне устаткування); в) супровідні документи щодо виникнення, зміни й інших процесів щодо об'єкта (проектна документація, акти і звіти попередніх обстежень, досліджень, акт приймання-передачі тощо); г) матеріали кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретико-методологічне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в розробленні наукових засад й удосконаленні криміналістичних рекомендацій з використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Наукові дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вирізняються етапністю в історії судової експертології. Зокрема, досліджено відповідні їх аспекти: під час розгляду загальних питань протидії службовим розкраданням і проведення слідчих дій (з виокремленням у дисертаціях використання слідчим бухгалтерських знань), під час розслідування службових розкрадань у різних сферах господарювання, культури, науки (переважно щодо призначення судових експертиз за вчиненими злочинами у сфері торгівлі, рибної промисловості, під час заготівлі сільгосппродукції, вторинної сировини, у системі громадського харчування, харчовій, легкій промисловості, а також щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у системі культури, науки і спорту); використання спеціальних знань під час дослідження документів у разі вчинення різних видів службових розкрадань (окрема група дисертаційних досліджень).

За часів незалежності України дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здійснювали здебільшого в наукових роботах, що мають обмежений доступ з грифами секретності. В інших дисертаційних дослідженнях висвітлено питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України: 1) у загальних питаннях

методики розслідування розкрадань й окремо – розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 2) під час розслідування розкрадань у таких сферах господарювання та видах фінансово-економічної діяльності, як паливно-енергетичний комплекс, вугільна промисловість, лісове господарство, у сфері житлово-комунального господарства, банківській системі. Окремо досліджено питання використання висновків ревізій у кримінальному провадженні та проведення різних судових експертиз (економічних, товарознавчих, екологічних тощо), що є характерними видами використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 КК України.

2. У кримінальному провадженні формами використання спеціальних знань є процесуальна, непроцесуальна (організаційна) і змішана. Критеріями розмежування цих форм є регламентація в кримінальному процесуальному законодавстві, наявність доказового значення результатів спеціальних знань, суб'єкти їх використання.

Найпоширеніші форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України – процесуальна і змішана.

Видами використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є *у процесуальній формі*: а) залучення експерта для проведення експертизи, а також участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях; б) надання спеціалістом офіційних консультацій, пояснень, довідок, а також письмових роз'яснень; в) допит у суді експерта, допит обізнаного свідка в суді; *у непроцесуальній (організаційній) формі*: а) усні поради та консультації; б) взаємообмін інформацією щодо з'ясування окремих обставин кримінального правопорушення; в) діяльність із перевірки державних реєстрів, інформаційно-пошукових систем правоохоронних органів, криміналістичних обліків; *у змішаній формі використання спеціальних знань*: а) витребування та отримання висновків ревізій, актів перевірок; б) відомчі розслідування; в) відомчі товарознавчі експертні дослідження; г) обстеження (огляд) великогабаритних об'єктів експертизи у фактичному місці їх розміщення.

3. Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем використовують спеціальні знання обізнаних осіб, які класифіковано за різними критеріями:

відповідно до видів судових експертиз: знання з почеркознавства, авторознавства, документознавства, з відео-, звукозапису тощо; знання з інженерно-технічних експертиз; спеціальні економічні знання; спеціальні товарознавчі знання тощо;

відповідно до галузі вчинення кримінального правопорушення – спеціальні знання, які використовують під час розслідування розкрадань: у бюджетній сфері (35,2 %); у торгівлі (4,2 %); у галузі будівництва (18,3 %); у лісовому господарстві (11,3 %); у сфері банківської діяльності (2,1 %); в оборонно-промисловому комплексі (19,7 %).

4. Ревізор й аудитор як посадові особи органу державного фінансового контролю, які в установленому законом порядку проводять планову ревізію або залучені до позапланової виїзної ревізії на підприємстві, в установі, організації, виявляють підроблені документи щодо фінансово-господарської діяльності, факти службових розкрадань або інші ознаки кримінально караних діянь, у встановленому порядку документують їх, є спеціалістами в кримінальному процесуальному значенні. Спеціаліст-ревізор і спеціаліст-аудитор володіють спеціальними економічними, товарознавчими знаннями, спеціальними знаннями в галузі фінансової та бюджетної звітності, знаннями й навичками в галузі криміналістичного документознавства.

Проведення ревізії є окремим видом процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України. До проведення ревізії під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, крім ревізора, рекомендовано залучати інших спеціалістів з метою здійснення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини й матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції тощо.

5. Під час проведення огляду в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України обов'язковими учасниками є такі спеціалісти, як спеціаліст-криміналіст Національної поліції, економіст, комп'ютерник. Встановлено види огляду, які проводять під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: огляд документів, зокрема комп'ютерних даних; огляд приміщень і місцевості; огляд місця події; огляд речей. Також визначено особливості участі відповідних спеціалістів у них.

Специфіка огляду під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, полягає в тому, що він не є першочерговою невідкладною слідчою дією. На початку досудового розслідування такий його вид, як огляд місця події, може бути проведено у випадках, коли заявник звернувся із заявою про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем до органу поліції; коли на підприємстві, установі чи організації нове керівництво виявило розкрадення, вчинені попередніми посадовцями; про злочинну подію стало відомо з медіа.

6. Огляд документів у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 КК України, охоплює дві складові: дослідження документа в техніко-криміналістичному значенні (здійснює залучений спеціаліст) або вивчення документа в логіко-криміналістичному аспекті (може проводити слідчий або залучений спеціаліст).

Узагальнено напрями участі залучених спеціалістів під час огляду документів у межах розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: а) систематизація документів, що підлягають вивченню; б) виявлення документів з інформацією про посадові порушення, ознаками підробки; в) попередній аналіз і дослідження документів; г) підготовка до вилучення (фото-, відеофіксація, надання експертних пакетів, коробок для транспортування тощо); д) безпосереднє вилучення та пакування; е) консультативно-довідкова діяльність щодо подальшого дослідження вилучених документів і використання висновків експертиз у кримінальному провадженні.

7. З'ясовано, що найпоширенішими видами обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, є: обшук виробничих приміщень підприємств, установ, організацій (склади, цехи); обшук житла чи іншого володіння особи; обшук особи (ч. 3 ст. 208 КПК України); обшук місцевості (місця приховання незаконно привласненого майна) (2,7 %). Запропоновано доповнити цю класифікацію окремим видом обшуку – одночасним обшуком за місцем служби, у житлі або іншому володінні службової особи. Такий обшук здебільшого є складовою тактичної операції із затримання посадової особи – розкрадача. Проведення одночасних обшуків на об'єктах, розташованих на великих територіях, за місцем роботи службовця, його житлових приміщень, іншого володіння, обумовлює потребу в залученні до обшуку різних спеціалістів. Висвітлено особливості участі в обшуку комп'ютерників (щодо використання ними спеціального технічного та програмного забезпечення), економістів, бухгалтерів (щодо використання їхньої консультаційної допомоги, а також для вилучення необхідних бухгалтерських документів), технологів, інженерів, лісників (для здійснення організаційно-технічних заходів і надання консультаційної допомоги відповідно до виду вчиненого службового розкрадання) й інших спеціалістів.

8. Розглянуто загальні особливості призначення судових експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, до яких віднесено: комплексний характер проведення судових експертиз у досліджуваній категорії кримінальних проваджень (зокрема, щодо розкрадань під час будівництва різних об'єктів – будівельно-технічних і дорожньо-технічних, оціночно-будівельних і товарознавчих, судово-економічних і товарознавчих тощо); процесуальні питання щодо підготовчого етапу проведення експертиз (використання документів спеціалістів – висновків ревізій, актів перевірок; тимчасові доступи до вилучення документів про товар, зокрема за безпосередньої відсутності товару; огляд об'єкта будівництва в межах надання даних для проведення експертизи тощо).

До обов'язкових видів судових експертиз, які призначають під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, незалежно від предмета злочинного посягання, способу й механізму злочинної діяльності, віднесено судово-економічну і товарознавчу експертизи. На судово-економічну експертизу надсилають документи проведених перевірок фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації (висновки ревізій, акти перевірок), за результатами проведення якої в систему доказування вводять таке джерело доказів, як висновок експерта. Товарознавча експертиза в кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 191 КК України, має обов'язковий характер через імперативну норму, передбачену п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, а саме визначення розміру матеріальних збитків і розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

9. У зв'язку з тим, що найпоширенішим об'єктом судових експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України є документ як носій інформації про порушення посадовою особою службових повноважень щодо розпорядження підконтрольним майном, уперше запропоновано комплексну класифікацію документів, які надсилають на економічні, товарознавчі й інженерно-технічні експертизи під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: 1) документи, що посвідчують право власності на майно; 2) документи, у яких визначено кількісно-якісні характеристики, стан, товарні операції з майном, товаром, які його можуть супроводжувати; 3) документи, що відображають фінансово-господарські операції підприємства, установи, організації; 4) документи щодо виконаних робіт на об'єктах будівництва, роботи з реконструкції тощо; 5) документи щодо характеристик майна, товару, устаткування, речей, інших предметів, які отримані слідчим під час процесуальної діяльності зі збирання доказів; 6) матеріали кримінального провадження, які надсилають на відповідну судову експертизу.

10. Запропоновано криміналістичні рекомендації щодо можливостей судових експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 191 КК України:

судово-економічних: бухгалтерського й податкового обліку, фінансово-господарської діяльності та фінансово-кредитних операцій – для з'ясування фінансово-господарського механізму вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

судово-товарознавчих: товарознавча експертиза промислових товарів, товарознавча експертиза харчових товарів – для з'ясування ідентифікаційних і діагностичних завдань щодо фактичних даних про товари як предмети злочинних посягань під час вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; визначення переліку типових питань, що вирішує експертиза.

11. Систематизовані види судових інженерно-технічних експертиз, які проводять під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: дорожньо-технічні (пов'язана з визначенням відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних і технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам); дослідження в галузі будівництва (будівельно-технічна, оціночно-будівельна); експертизи, що стосуються земельних відносин (земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза з питань землеустрою); інженерно-екологічна; комп'ютерно-технічні експертизи. Окреслено переліки типових питань, які вирішують ці експертизи в кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 черв. 2022 р.) : у 2 т. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 566–569. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20070>.
2. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135–142.
3. Альхамов Н. И. Комплексные товароведческие и трасологические исследования в судебной экспертизе. *Сборник научных трудов Казахского НИИСЭ*. Алма-Ата : Казах. науч.-исслед. ин-т суд. экспертиз, 1967. С. 88–92.
4. Андрейко Ю. О. Тактичні операції та програми розслідування одержання неправомірної вигоди. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 19 лют. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 26–30.
5. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 559 с.
6. Артемова А. Н. Правовые последствия злоупотребления правом при использовании конструкции корпорации контролирующими ее лицами. *Евразийский юридический журнал*. 2020. № 12 (151). С. 143–145. doi: 10.46320/2073-4506-2020-12-151-143-145.

7. Артюх Т. М., Архипов В. В. Методологічні засади судово-товарознавчої експертизи. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2008. № 1. С. 21–28.

8. Атаманчук В. М. Термінологічний апарат криміналістики та судової експертизи: розвиток категорії криміналістичні знання. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, А. А. Саковський, Б. Є. Білозьоров та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 25–29.

9. Багинський В. З. Основні питання методики розслідування розкрадань (ст.ст. 84, 86.1 КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 20 с.

10. Бараняк В. М. Проблеми підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 801. С. 229–233.

11. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, 2003. 502 с.

12. Бахін В. П., Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : наук.-практ. рек. Донецьк : ДЮІ, 2005. 72 с.

13. Бачило Т., Нічік Н. Актуальні проблеми проведення судово-економічних експертиз на деокупованих територіях. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 64–66.

14. Бирюков С. Ю., Шинкарук В. М., Шматов М. А. Организационно-тактические аспекты возбуждения уголовного дела и производства предварительного расследования на первоначальном этапе по фактам причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием,

совершенных в сфере производства, передачи и сбыта электроэнергии. *Правовая парадигма*. 2020. Т. 19. № 1. С. 112–119. doi: <https://doi.org/10.15688/lc.jvolsu.2020.1.16>.

15. Біленчук П. Д., Семаков Г. С. Криміналістика : підручник. Київ : Дактор, 2013. 589 с.

16. Богданюк І. Наукова складова технічного забезпечення судової інженерно-технічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 70–72.

17. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 178 с.

18. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 260 с.

19. Бруссо К. М. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Маріуполь, 2021. 268 с.

20. Бугаєв В. О. Генеза присвоєння, розтрата майна та заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у кримінальному праві України. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Сімферополь, 16–17 квіт. 2010 р.). Сімферополь : Кримнавчпедгіз, 2010. 592 с.

21. Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 519 с.

22. Васьків О., Золбін Д. Відбулось засідання комітету щодо закупівлі зимової форми для ЗСУ, яка під час доставки здорожчала втричі: деталі. *Суспільне*

новини : [сайт]. URL: <https://suspilne.media/556979-skandal-iz-zakupivleu-zimovoi-formi-dla-zsu-v-minoboroni-rozkrili-detali/>.

23. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/185805-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0>.

24. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування : навч. посіб. / Р. І. Благута, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 204 с.

25. Виноградов В. І. Окремі види експертиз при розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15498/%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%20%D0%92.%D0%86..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

26. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с.

27. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва : навч. посіб. / за ред. О. М. Бандурки. Харків : Рубікон, 2000. 269 с.

28. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с.

29. Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей : посібник. Київ : НАВСУ, 2003. 180 с.

30. Гайдар О. Деякі аспекти проведення судово-товарознавчої експертизи під час розслідування таємного викрадення чужого майна. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 101–102.

31. Головка М. Б., Осипенко І. П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навч.-метод. посіб. Чернігів : Черніг. нац. технолог. ун-т, 2015. 126 с.
32. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. Киев : Вища шк., 1980. 160 с.
33. Горлачук О. А. Теоретико-методологічні засади судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 23. С. 300–310. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.23>.
34. Горлачук О. До питання про спеціальні знання судового експерта-економіста. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (24). С. 136–151. doi: [10.32353/khrife.2.2021.09](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.09).
35. Горлачук О. Проблемні аспекти класифікації судових економічних експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 170–187. doi: [10.32353/khrife.4.2022.10](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.10).
36. Джига М. В., Подшибякін О. С., Ухаль А. М. Розслідування посадових злочинів і вимагательства : навч. посіб. Ужгород : Поличка карпат. краю, 1998. 156 с.
37. Джумамуратов Ш. Специалистов-консультантов в прокуратуре следовало бы использовать шире. *Социалистическая законность*. 1990. № 5. С. 34.
38. Дивнич А., Костюк В., Олексієнко Т. Запитання на вирішення судової економічної експертизи: проблемні аспекти формування в контексті функцій первинного документа. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 111–114.
39. Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч.-практ. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 221 с.
40. Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы. Мн. : Белорус. гос. ун-т, 1959. 188 с.

41. Дячук В. І., Климчук М. П., Губська О. А. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних подій : навч. посіб. / за ред. В. І. Дячука. Київ : Інтерсервіс, 2012. 220 с.

42. Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень : метод. посіб. Київ : КНДІСЕ, 1999. 30 с.

43. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.

44. Задорожний О. С. Тактика виїмки (обшуку) і слідчого огляду документів у справах про ухилення від сплати податків. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України*. 2004. № 2. С. 75–84.

45. Заєць О. М., Цільмак О. М., Янковий М. О. Методика досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : лекція до теми № 26 для студ. 2, 4 курсів та курсант. 2, 3, 4 курсів денної форми навч. Одеса : ОДУВС, 2016. 25 с.

46. Запотоцький А. П., Вознюк А. А., Кучменко С. В. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.

47. Запотоцький А. Позапланова виїзна ревізія як спосіб використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері будівництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 5. С. 231–234.

48. Запотоцький А. П. Окремі схеми вчинення злочинів у сфері будівництва. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) / [редкол.: В. В. Черней, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 20–23.

49. Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.

50. Заяць Я. І., Беднарчук М. С., Яровий О. Д., Долинський С. М., Попович Н. І. Актуальні загальнотеоретичні питання сучасної судової товарознавчої експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 617–626. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.63>.

51. Ількова Н. Особливості проведення судово-економічних експертиз із питань дослідження виплат військовослужбовцям. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 130–132.

52. Історія держави і права зарубіжних країн : посібник / [О. М. Джу́жа, Т. А. Третьякова, В. С. Калиновський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 376 с.

53. Іщенко А. В., Карпов Н. С., Кондратьєв Я. Ю. Наукове забезпечення протидії злочинності : посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 224 с.

54. Камишанський О. Ю. Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Сєвєродонецьк, 2018. 281 с.

55. Камлик М. І. Судова бухгалтерія : підручник. Вид. 4-те, доповн. та переробл. Київ : Атіка, 2003. 592 с.

56. Ким О. Д. Проблемы и пути совершенствования расследования дорожно-транспортных происшествий на основе научных знаний (на материалах следственной и экспертной практики Кыргызстана) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Бишкек, 1998. 351 с.

57. Кірін Р. С. Поняття «стажування» у судово-експертній діяльності. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики*

XXI століття : тези доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 19 черв. 2020 р.). Харків : НДІ ППСН, 2020. С. 152–154.

58. Коваленко В. Призначення судової дендрологічної експертизи під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики» з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 листоп. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 184–185.

59. Ковальов К. М. Застосування фото та відеозйомки при проведенні огляду місця події : метод. посіб. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2006. 53 с.

60. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Обыск: тактика и психология : учеб. пособие. Харьков : Гриф, 1997. 80 с.

61. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 244 с.

62. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 481 с.

63. Косиченко О., Максимова М. Особливості захисту та шляхи запобігання фальсифікації документів, що посвідчують особу, під час перетину державного кордону України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 275–279.

64. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Запахові сліди та їх властивості : метод. рек. Київ : КИЙ, 2010. 52 с.

65. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 19 с.

66. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.

67. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.

68. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

69. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних проступків : практ. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. В. В. Чернея. Київ : 7БЦ, 2022. 180 с.

70. Кримінальна справа № 127/929/16-к Вінницького міського суду Вінницької області від 5 лют. 2016 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55496390>

71. Кримінальна справа № №127/11690/23 Вінницького міського суду Вінницької області від 26 квітня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110459353>

72. Кримінальна справа № 127/3785/16-к Вінницького міського суду Вінницької області від 2 берез. 2016 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56244156>.

73. Кримінальна справа № 127/3790/16 Вінницького міського суду Вінницької області від 1 берез. 2016 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56180968>

74. Кримінальна справа № 127/9504/17 Апеляційного суду Вінницької області від 25 трав. 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66753927>

75. Кримінальна справа № 152/833/19 Шаргородського районного суду Вінницької області від 5 серп. 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83432495>

76. Кримінальна справа № 607/17150/19 Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 22 лип. 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83158653>.

77. Кримінальна справа № №607/15759/19 Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 2 лип. 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82781459>.

78. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

79. Кримінальний кодекс Української РСР. Офіційний текст із змінами та доповненнями за станом на 1 березня 1968 року і постатейними матеріалами. Київ : Політвидав, 1968. 238 с.

80. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

81. Кудрявцева А. В. Проблемы использования судебно-медицинских познаний в расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Алма-Ата, 1993. 16 с.

82. Кулик І. Я. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків при розслідуванні злочинів, учинених транснаціональними злочинними угрупованнями. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 322–328.

83. Кулик С. С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 232–240. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/87d89b40-ae7c-4916-be06-c59451d4658b/content>.

84. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 154 с.

85. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 22 с.

86. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 222 с.

87. Ленська Л. В. Історико-правові аспекти грабежу як суспільно-небезпечного явища. *Право і суспільство*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 125–130.

88. Лисенко В. В. Особливості використання спеціальних знань у ході проведення податковою міліцією виїмки (обшуку) та слідчого огляду документів. *Вісник прокуратури*. 2003. № 12. С. 109–115.

89. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 499 с.

90. Лисенко В. В. Проблеми призначення позапланових ревізій (перевірок) у ході досудового розслідування: за матеріалами судової практики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 1 (97). С. 230–246.

91. Ліпін Ю. О. Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 311 с.

92. Літературно-письмовий твір учбового характеру «Методика взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами державної аудиторської служби під час призначення та проведення ревізій у кримінальному провадженні» / С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, О. М. Брисковська, А. П. Запотоцький, О. С. Осетрова, Ю. О. Єрмаков, С. О. Павленко. 2019. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13795>.

93. Літературно-письмовий твір учбового характеру «Методика розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва» / С. С. Чернявський, А. П. Запотоцький, А. А. Вознюк, С. В. Кучменко. 2018. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6728>.

94. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Використання спеціальних знань за новим КПК України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип. 58. Ч. 1. С. 61–69.

95. Лук'янчиков Є. Д. Форми використання спеціальних знань за новим КПК України. Київ : КПІ, 2014. С. 206–207.

96. Любич М. С., Антощук А. О. Техніко-криміналістичне дослідження документів. *Національна юридична освіта й наука в європейському та євроатлантичному вимірах* : зб. наук.-теор. конф. (Київ, 17 трав. 2019 р.). Київ : НАВС, 2019. С. 130–133.

97. Макаренко Н. Особливості проведення інженерно-екологічної експертизи при дослідженні істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного порубу дерев. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 12 жовт. 2023 р.). Кропивницький : Центр.-Укр. вид-во, 2023. С. 252–257.

98. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.

99. Меденцев А. М. Експертизи при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 13. Т. 2. С. 109–111. (Серія «Юриспруденція»).

100. Методика визначення вартості майна / авт. кол. : А. І. Лозовий, О. С. Донцова, С. М. Бобрицький, О. І. Стебіх. Харків : ХНДІСЕ ; Данюк Л. І., 2004. 112 с.

101. Методика дактилоскопічної експертизи / [авт. кол. : І. І. Жолтанська, В. А. Кузнєцов, А. В. Щавелєв та ін.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.

102. Методика ідентифікаційного дослідження рукописних текстів виконаних незмінним почерком / авт. кол. : З. С. Меленевська, К. М. Ковальов, Н. Г. Шпакович. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 85 с.

103. Методика проведення судово-економічних досліджень операцій з надання послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності : звіт про наук.-дослід. роботу від 20 груд. 2011 р. / авт. кол. : В. Федчишина, К. Липська, О. Борисенко, Т. Жижонюк. Київ : КНДІСЕ, 2011. 127 с.

104. Методика проведення судово-економічної експертизи з питань обліку та оподаткування операцій з біологічними активами : звіт про наук.-дослід. роботу

від 15 груд. 2014 р. / [авт. кол. : В. В. Федчишина, А. П. Чередніченко, І. В. Сивова та ін.]. Київ : КНДІСЕ, 2014. 144 с.

105. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / авт. кол. : К. М. Ковальов, О. О. Давидова, Т. В. Тимофєєва. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2007. 22 с.

106. Мирошніченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за ред. М. Г. Щербаковського. Харків : ХНУВС, 2022. 97 с.

107. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#top>.

108. Мороз Ю. Призначення судових експертиз при розслідуванні злочинів, скоєних в умовах воєнного стану. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 12 жовт. 2023 р.). Кропивницький : Центр.-Укр. вид-во, 2023. С. 223–225.

109. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2011. 17 с.

110. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : посібник. Київ : Київ. нац. екон. ун-т, 2003. 202 с.

111. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. Київ : Ін Юре, 2003. 720 с.

112. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв, С. С. Яценко. Київ : Поліграфкнига, 1994. 800 с.

113. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

114. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 292 с.

115. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі та іншому володінні особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 219 с.

116. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

117. Омельчук Л. В., Лазаренко А. С. Призначення позапланової податкової перевірки у кримінальному провадженні та її оскарження. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 1. С. 242–245.

118. Омельчук Л. В., Федоренко Є. В. Напрями вдосконалення визначення предмета та меж доказування в кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 302–308. doi: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.16.39>.

119. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия : метод. рек. / отв. ред. В. С. Зеленецкий. Харьков : НИИ ИПП АПрНУ, 1999. 10 с.

120. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини : метод. рек. / авт. кол. : Я. В. Фурман, В. В. Юсупов, Л. Т. Котляренко, Р. С. Дмитрук. Київ : НАВС, 2016. 44 с.

121. Парфентій Л. А. Судова економічна експертиза при розслідуванні корупційних злочинів. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 13–23. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.4.01>.

122. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 335 с.

123. Первозова І. В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3 (8). С. 97–105.

124. Перцова-Тодорова Л. М. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 246 с.

125. Петрова І. А. Особливості дослідження експертом-товарознавцем якості продовольчих товарів. *Хімія, біо- і нанотехнології, екологія та економіка в харчовій і косметичній промисловості* : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 112–118.

126. Петросьянц Д. Способи завищення вартості будівельних робіт, які визначають під час проведення судової будівельно-технічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 235–236.

127. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

128. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. 140 с.

129. Півньов Є. До проблем методичного забезпечення судової дорожньо-технічної експертизи під час війни. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19 трав. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 239–241.

130. Півньов Є. О. До питання експертного забезпечення розслідування злочинів у сфері будівництва доріг. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 груд. 2021 р.) / за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор. Київ : Ліра-К, 2021. С. 232–236.

131. Пілюков Ю. О. Залучення спеціаліста до огляду при розслідуванні розкрадань майна шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2 (30). С. 142–147. doi: 10.35774/app2022.02.142.

132. Полєнніков М. О., Бугаєнко О. Д. Проблемні питання економічної експертизи в кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 903–917. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.84>.

133. Політова А. С. Зловживання владою або службовим становищем: корупційний злочин чи злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 2. С. 136–145.

134. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. Харків : Інжен, 2005. 231 с.

135. Попелюшко В. О. Спеціальні знання в кримінальному процесі та захист. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. Вип. 3 (7). С. 71–81.

136. Попко В. П. Інформаційна база проведення економічної експертизи фінансово-кредитних операцій підприємств. Тернопіль, 2017. 34 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21346/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BA%D0%BE.pdf>.

137. Попович Є. М. Єдність науки та практики в судово-експертній діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 19. № 1. С. 158–172. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.012>.

138. Попович І. І. Криміналістичне забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 218 с.

139. Порядок взаємодії між органами внутрішніх справ, Служби безпеки України, органами прокуратури та державної контрольно-ревізійної служби : наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19 жовт. 2006 р. № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text>.

140. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі № 755/6685/17 від 13 лют. 2020 р. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/87760561?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01.

141. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі № 640/2449/16-к від 22 трав. 2019 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82001802>.

142. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі № 380/157/14-к від 19 берез. 2019 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80681410>.

143. Про вищу освіту : Закон України від 28 груд. 2014 р. № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

144. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

145. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n10>.

146. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top>.

147. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2018-%D0%BF#Text>.

148. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період 2020–2023 років : статистика Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

149. Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листоп. 2018 р. № 992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2018-%D0%BF#Text>.

150. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з

питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

151. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

152. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>.

153. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лют. 2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>.

154. Про затвердження Положення про порядок проведення перевірки діяльності аварійно-рятувальних служб та їх готовності до реагування на надзвичайні ситуації : наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи від 5 берез. 2002 р. № 61. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0309-02>.

155. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#n223>.

156. Про затвердження Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, органів внутрішніх справ і Служби безпеки України : наказ Головного контрольно-ревізійного управління, МВС України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19 жовт. 2006 р. № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text>.

157. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами : постанова Кабінету

Міністрів України від 20 квіт. 2006 р. № 550. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-п>.

158. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>.

159. Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 верес. 1981 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-81#Text>.

160. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top>.

161. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

162. Про судову експертизу у кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>.

163. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

164. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

165. Проблеми методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів : монографія / П. В. Цимбал, І. О. Завидняк, В. І. Завидняк, А. В. Тарасюк. Ірпінь : ДПУ, 2022. 150 с.

166. Проведення судових будівельно-технічних експертиз з визначення категорії приміщень в залежності від функціонального призначення : метод. рек. / авт. кол. : О. І. Буратевич, О. С. Лисак, О. М. Сверида. Київ : КНДІСЕ, 2012. 56 с.

167. Програма підготовки працівників Експертної служби МВС України як судових експертів за експертною спеціальністю 11.3 «Дослідження документів

фінансово-кредитних операцій» / [уклад. : К. В. Дубонос, Ю. О. Чечіль, О. М. Сбитнева та ін.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2017. 51 с.

168. Програма підготовки працівників Експертної служби МВС України як судових експертів за експертною спеціальністю 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій» / [уклад. : К. В. Дубонос, Ю. О. Чечіль, О. М. Сбитнева та ін.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2017. 51 с.

169. Програма підготовки працівників Експертної служби МВС України як судових експертів за експертною спеціальністю 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» [уклад. : К. В. Дубонос, Ю. О. Чечіль, О. М. Сбитнева та ін.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2017. 55 с.

170. Програма підготовки працівників Експертної служби МВС України як судових експертів за експертною спеціальністю 10.6 «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів» / [уклад. : К. В. Дубонос, Ю. О. Чечіль, О. М. Сбитнева та ін.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2017. 53 с.

171. Програми підготовки (стажування) судових експертів. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: https://minjust.gov.ua/legal_expertise/program_sudexpert.

172. Протидія економічній злочинності : монографія / [П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін.]. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.

173. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 568 с.

174. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/6>.

175. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. 604 с.

176. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2021. 215 с.

177. Садченко О. О., Шевченко О. В. Класифікації судово-товарознавчих експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 596–606. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.61>.

178. Саковський А. А. Роль і значення оперативно-розшукової характеристики в протидії корупційним правопорушенням. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]* : матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 2. С. 271– 273.

179. Салтевський М. В., Глібко В. М. Запахові сліди у слідчій практиці. Київ : НМК ВО, 1992. 56 с.

180. Сегейченко О. Деякі питання визначення відповідності виконаних робіт з реконструкції котельних вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 12 жовт. 2023 р.). Кропивницький : Центр.-Укр. вид-во, 2023. 365 с.

181. Селина Е. Формы применения специальных познаний в уголовном процессе. *Законность*. 2002. № 5. С. 23–26.

182. Семенюк О. А. Залучення спеціаліста до проведення огляду під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 333–336.

183. Семенюк О. А. Актуальні питання проведення товарознавчих експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 373–376.

184. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 639–643. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.112.

185. Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23.

186. Семенюк О. А. Розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України: види спеціальних знань і окремі елементи криміналістичної характеристики. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. доп. наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 207–209.

187. Семенюк О. А. Форми і види використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 297–301.

188. Сидоренко О. Окремі питання, що виникають під час визначення обсягів будівельно-монтажних робіт. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 листоп. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 333–335.

189. Симоненко В., Демузенко І. Щодо застосування методик під час проведення будівельно-технічних експертиз. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 листоп. 2023 р.). Харків : ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2023. С. 337–339.

190. Сівчук І. Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 188–202. doi: 10.32353/khrife.4.2022.11.
191. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків : Право, 2016. 456 с.
192. Слабченко О. А. Кримінально-правова характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 20 с.
193. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1979. Т. 10. 658 с.
194. Смірнов О. С. Обшук у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 205 с.
195. Соловей О. В. Особливості професійної підготовки працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 20. № 2. С. 231–240. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.17>.
196. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.
197. Стрілець С. О., Кузнєцов Р. В. Шляхи вдосконалення підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів Експертної служби МВС. *Молодий вчений*. 2020. № 8 (84). С. 236–241. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-9-85-51>.
198. Судова експертиза у кримінальному процесі : навч.-практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 233 с.
199. Судові експертизи у процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с.

200. Тимошенко О. А., Кравчук П. Ю. Корупція в Україні як загроза розвитку держави та стабільності суспільства. *Європейський правовий часопис*. 2023. Вип. 1. С. 46–52. doi: 10.36919/ELJ.1.2023.46.

201. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 438 с.

202. Трасологічні дослідження : курс лекцій / А. В. Кофанов, О. Г. Волошин, О. В. Літвінова. Київ : BeeZone, 2010. 350 с.

203. Узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки). Київ : ВАКС, 2021. 41 с.

204. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник / [М. В. Нечеснюк, І. В. Білоус, А. О. Полтавський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 130 с.

205. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.

206. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / [Є. Ю. Свобода, А. В. Кофанов, А. В. Самодін та ін.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 432 с.

207. Федчишина В. В. Облікове забезпечення експертного дослідження розрахунків з податку на додану вартість : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2011. 20 с.

208. Федчишина В. В. Основи судової бухгалтерії : навчальний посібник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 216 с.

209. Федчишина В. В. Процесуальні аспекти призначення судово-економічних експертиз при розслідуванні податкових правопорушень. *Міжнародний юридичний вісник: зб. наук. праць Нац. ун-ту держ. податк. служби України*. Вип. 1(3). 2016. С. 72–78.

210. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернеї, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

211. Хабло О. Ю. Баланс інтересів учасників кримінального провадження як підстава диференціації кримінальної процесуальної форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 437–441. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/109>.

212. Хавронюк М. І. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : практич. посіб. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

213. Цивінський О. І. Відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2023. 310 с.

214. Цимбал П. В., Лисеюк А. М. Поняття та сутність публічно-правової охорони інформаційної безпеки. *Європейський правничий часопис*. 2023. Вип. 1. С. 21–26. doi: [10.36919/ELJ.1.2023.21](https://doi.org/10.36919/ELJ.1.2023.21).

215. Цимбал П. В. Податкові злочини: виявлення, розкриття, розслідування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 39 с.

216. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

217. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 34 с.

218. Черняхівський Б. В., Юсупов В. В. Проведення обшуку під час розслідування несанкціонованого доступу до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 52 с.

219. Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 268 с.

220. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 265 с.

221. Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 445–449. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/105>.

222. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

223. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 317 с.

224. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. О. О. Садченка. Київ : Талком, 2018. 246 с.

225. Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 30. С. 176–181. (Серія «Економіка і право»). URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18935/Shevchenko.pdf?sequence=1>.

226. Шендрик Ю. Окремі аспекти застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 берез. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 423–425.

227. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.

228. Шрамко О. М. Проведение ревизий и проверок как виды использования специальных знаний при расследовании коррупционных преступлений в Украине. *Leges et viae*. 2020. Вып. 10–11. С. 59–65.

229. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2020. 560 с.

230. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 556 с.

231. Юсупов В. В. Проведення експертизи військового майна під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 лют. 2021 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2021. С. 304–307.

232. Юсупов В. В., Антощук А. О. Збирання запахових слідів на місці події: шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 478–481. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/110>.

233. Юхименко А. В., Волоков В. О. Узагальнення експертної практики з оцінки окремих видів військового майна – бронежилетів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 772–783. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.72>.

234. Яценко І. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 64–97. doi: [10.32353/khrife.3.2022.05](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.05).

235. Chornous Yu., Leliuk T. Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 13. Issue 2. P. 50–62. doi: [10.56215/naia-chasopis/2.2023.50](https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50).

236. Deborah D. S., Kimberly C. G., Yezen H. K. Auditor liability and excess cash holdings: Evidence from audit fees of foreign incorporated firms. *International Review of Financial Analysis*. 2021. Vol. 78. doi: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101947>.

237. Gangwani M. Suitability of forensic accounting in uncovering bank frauds in India: an opinion survey. *Journal of Financial Crime*. 2020. Vol. 28. No. 1. P. 284–299. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-07-2020-0126>.

238. Kaban İ. Central Audit Activities as a Continuous Audit Approach in the Turkish Banking Sector: A Case Study about Frauds in Savings Accounts. *Öneri Dergisi*. 2020. Vol. 15. Issue 53. P. 254–275 doi: <https://doi.org/10.14783/maruoneri.676406>.

239. Khablo O., Pysmennyi D., Halahan O., Nykonenko M., Kubareva O. Detection and Extraction of Electronic Information During Investigative (Search) Actions Under Ukrainian Legislation. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. No. 70. P. 674–695. (Web of Science). doi: 10.46398/cuestpol.3970.40.

240. Pogoretskyi M. A., Serhieieva D., Pogoretskyi M. M., Lysachenko Y., Denysenko G. Human rights guarantees in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2023. No. 12. Issue 64. P. 249–256. doi: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.24>.

241. Pohoretskyi M., Cherniak A., Serhieieva D., Chernysh R., Toporetska Z. Detection and proof of cybercrime. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Issue 53. P. 259–269. doi: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.26>.

242. Semeniuk O. A. Conducting an audit as a type of use of special knowledge in the investigation of misappropriation, embezzlement of property, or taking possession of it by abuse of official position. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. Vol. 26. Issue 3. P. 35–47. doi: 10.33270/01211203.35.

243. Serhieieva D., Kulyk M., Antoniuk P., Marko S., Isagova N. Firearms as a means of committing criminal offenses. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. Issue 74. doi: 10.46398/cuestpol.4074.07.

ДОДАТКИ

Додаток А

ТАБЛИЦЯ

узагальнених підсумків проведеного анкетування слідчих
Національної поліції України (216 слідчих) та судових експертів (130 осіб)

	Запитання	Слідчі, к-сть відп.	Експерти*, к-сть відп.	Відсотки, загальні
1	Ваш загальний стаж слідчої/експертної роботи:			
	до 3 років	27	17	12,9
	від 3 до 5 років	40	24	18,1
	від 5 до 10 років	65	39	30,2
	понад 10 років	84	50	38,8
2	Чи Ви маєте (мали) спеціалізацію (досвід роботи) з розслідування злочинів у сфері господарської та службової діяльності:			
	так	163		75
	ні	53		25
3	Які складнощі постають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:			
	а) брак окремої криміналістичної методики	41		18,9
	б) недостатня кількість відповідних літературних джерел	27		12,1
	в) проблеми з отриманням інформаційно-довідкових даних	79		36,2
	г) проблеми під час призначення і проведення судових експертиз	55		25,0
	д) складнощі організаційного характеру (неналагодження належної взаємодії між слідчими й оперативними працівниками, складнощі взаємодії слідчих і спеціалістів, значне навантаження)	79		36,1
	е) інше	13		6,0

* У цій графі позначено лише відповіді на ті запитання, що ставили експертам; якщо певну відповідь у запитанні не пропонували в анкеті, то поставлено «—».

4	Які, на Вашу думку, найрезультативніші заходи перевірки інформації про службове розкрадання:			
	а) залучення ревізора (спеціаліста) Держаудитслужби для проведення ревізії або іншої перевірки окремих питань фінансово-господарської діяльності підприємства	117		53,4
	б) залучення ревізора (спеціаліста) Держаудитслужби для проведення ревізії з одночасною зустрічною звіркою суб'єкта господарювання, який є іншою стороною фінансово-господарської операції, яку досліджують	134		61,2
	в) дослідження спеціалістом документів, які відображають сумнівні операції	39		17,7
	г) здійснення слідчим самостійно порівняльного аналізу (огляду) документів, що вилучені з різних підприємств, установ та організацій	25		11,2
	д) опитування осіб підприємства, зокрема матеріально відповідальних осіб	23		10,3
	е) опитування ревізорів, які проводили попередню перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства	19		8,6
	ж) інше	4		1,7
5	У провадженні за ст. 191 КК для вирішення питань у межах кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю доцільно використовувати види спеціальних знань за такими основними видами (підвидами) експертизи:			
	а) криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів, відео-, звукозапису	80	47	36,2
	б) інженерно-технічна: будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна	85	50	38,8

	в) економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій	153	91	69,8
	г) товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння	53	19	24,1
	д) психологічна	4	2	1,7
	е) військова	6	3	2,6
	ж) інші види експертиз	4	0	2,0
6	Які форми спеціальних знань Ви використовуєте під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України:			
	а) процесуальна форма (проведення експертизи; участь спеціаліста в кримінальному провадженні; допит експерта в суді)	131	77	59,5
	б) непроцесуальна форма (усна консультаційна діяльність; взаємообмін інформацією з питань кримінального провадження; технічна допомога тощо)	38	22	17,2
	в) змішана форма (витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок; перевірка інформації за державними реєстрами, інформаційно-пошуковими системами правоохоронних органів, криміналістичними обліками)	116	68	52,6
7	Чи здійснюєте Ви взаємодію з працівниками Бюро економічної безпеки під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, або інших злочинів економічного спрямування:			
	а) так	86		39,6
	б) ні	123		56,9
	в) інше	7		3,5
8	Які види протидії розслідуванню траплялися під час розслідування?			

	а) посадовці перешкоджали видачі документів (предметів або інших об'єктів) на відповідні запити	172	0	78,4
	б) відмова надавати зразки для порівняльного дослідження	119	71	54,3
	в) заперечення здійснення підробки на користь певної особи	40	0	18,1
	г) заява про незнання незаконності документа під час його підписання	30	0	13,8
	д) експерт готує упереджений висновок, який на користь лише одній зі сторін кримінального провадження	17	—	7,7
	е) захисник проводить експертизу на договірних умовах із завчасно заготовленими відповідями на питання експерту	13	8	6,0
	ж) неякісне виконання консультаційної, технічної або іншої допомоги спеціалістом під час проведення огляду, обшуку або інших процесуальних дій	16	9	7,1
	ж) інше	18	0	0,8
9	Чи вважаєте Ви спеціалістом (у розумінні ст. 71 КПК України) ревизора Державної аудиторської служби України (ДАСУ):			
	а) так	193	117	89,6
	б) ні	21	13	9,5
	в) інше	2	0	0,9
10	Чи вважаєте Ви спеціалістом (у розумінні ст. 71 КПК України) аудитора:			
	а) так	193	119	91,4
	б) ні	19	10	7,7
	в) інше	4	1	0,9
11	Кого доцільніше залучати як спеціаліста для проведення перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України:			
	а) ревизора	138	82	62,9

	б) аудитора	178	105	81,0
	в) нікого не доцільно	4	0	1,7
	інше	6	0	2,6
12	Чи належно врегульовано нормативні підстави щодо можливості органу досудового розслідування призначати ревізії та документальні перевірки підприємств, установ, організацій (витребувати й використовувати результати таких перевірок):			
	так	72	43	32,7
	ні	134	82	62,9
	інше	10	5	4,4
13	До яких процесуальних дій найчастіше залучають спеціаліста в кримінальному провадженні за ст. 191 КК України:			
	а) огляд місця події, приміщення, речей, документів, комп'ютерних даних	119		54,3
	б) допит	23		10,3
	в) слідчий експеримент	9		4,3
	г) обшук	51		23,3
	д) отримання зразків для експертизи	42		18,9
	е) ревізії та інші перевірки фінансово-господарської діяльності	152		68,9
	ж) інше	18		0,8
14	Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем які види слідчого огляду найчастіше проводять:			
	а) огляд місця події	66		30,2
	б) огляд місцевості (огляд місця фактично виконаних робіт відповідно до укладених документів)	112		50,8
	в) огляд приміщень юридичних осіб різної форми власності	32		14,6
	г) огляд речей	46		20,7
	д) огляд документів, зокрема комп'ютерних даних	138		62,9

15	Яких спеціалістів найчастіше Ви залучаєте до проведення обшуку та/або огляду в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України:		
	а) бухгалтери	53	24,1
	б) економісти	64	29,3
	в) технологи	7	3,4
	г) програмісти (комп'ютерники)	30	13,8
	д) ревізори	46	20,7
	е) інженери	15	6,9
	ж) спеціалісти-криміналісти Національної поліції України	114	51,7
	и) судові експерти	66	30,2
	к) інші спеціалісти	6	2,6
16	Які сліди найчастіше виявляють (є типовими) під час проведення обшуку та/або огляду у кримінальному провадженні за ст. 191 КК України:		
	а) сліди-документи	199	92,2
	б) сліди-речовини	7	3,4
	в) сліди-предмети	28	12,9
	г) сліди трасологічного походження (сліди рук, сліди ніг, частини цілого тощо)	6	2,6
	д) цифрові сліди (електронні докази)	76	35,3
	е) інше	1	0,8
17	Які документи вилучають на початковому етапі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:		
	а) посадові інструкції (функціональні обов'язки) керівника, головного бухгалтера, матеріально відповідальних осіб, інших працівників	163	74,1
	б) документи, які визначають економічну структуру й організаційно-правовий статус підприємства, стан фінансового контролю (свідоцтво про реєстрацію підприємства; статут підприємства; установча угода; реєстр акціонерів)	80	36,2
	в) документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності	47	21,5

	(ліцензії; патенти)		
	г) документи бухгалтерського обліку та звітності (документи первинного обліку (рахунки, накладні), бухгалтерські рахунки тощо)	146	66,4
	д) документи оперативного обліку та звітності (чорнові записи головного бухгалтера, «чорна бухгалтерія» тощо)	64	29,3
	е) документи автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, економіста, плановика, аналітика	40	18,1
	ж) інше	2	0,8
18	Які види обшуку Ви найчастіше проводите під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:		
	а) обшук житла чи іншого володіння особи	123	56,0
	б) обшук службових і виробничих приміщень підприємств, установ, організацій	161	73,3
	в) обшук місцевості	6	2,7
	г) обшук особи	9	4,3
	д) інше	4	1,7
19	Чи виникала необхідність отримання консультацій перед призначенням судових експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України:		
	а) так, майже завжди	137	62,9
	б) так, тільки під час призначення окремих видів судових експертиз	47	21,5
	в) ні, але потім від експерта надходило клопотання про необхідність додаткових матеріалів	19	8,6
	г) ні	11	5,2
	д) інше	2	0,8
20	Під час призначення судово-економічних експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України Ви переважно звертаєтесь до:		
	а) державної судово-експертної установи	197	89,6

	(інституту судових експертиз, експертно-криміналістичного центру)			
	б) експертної установи комунальної форми власності	4		1,4
	в) судових експертів, які не є працівниками державних установ	7		2,7
	г) інших фахівців (експертів) в економіці та інших видах спеціальних знань	7		2,6
	д) інше	1		0,6
21	Які чинники стають на заваді проведенню судово-економічних експертиз:			
	а) надання копій офіційних документів, а не оригіналів	72	43	32,7
	б) надання чернеток, а не офіційно оформлених документів з відповідними підписами та печатками	23	13	10,3
	в) ненадання документів та/або їх копій у зв'язку з відсутністю, переданням на зберігання адвокату тощо	140	83	63,8
	г) надання документів у вигляді рапортів, протоколів, постанов, аудіозаписів, а не офіційних фінансових документів	19	11	8,6
	д) інше	7	4	3,4
22	Який вид судово-товарознавчої експертизи Ви найчастіше призначаєте під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:			
	а) товарознавча експертиза машин, обладнання, сировини та споживчих товарів	172	102	78,4
	б) транспортно-товарознавча експертиза	34	20	15,5
	в) товарознавча експертиза військового майна, техніки й озброєння	15	8	6,9
23	Які судові інженерно-технічні експертизи Ви найчастіше призначаєте в кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України:			
	а) будівельно-технічні й оціночно-	193	114	87,9

	будівельні			
	б) комп'ютерно-технічні та телекомунікаційні	59	35	26,7
	в) автотехнічні	4	2	1,7
	г) транспортно-трасологічні	6	3	2,6
	д) дорожньо-технічні	6	4	2,6
	е) земельно-технічні й оціночно-земельні, експертизи з питань землеустрою	72	43	32,7
	ж) пожежно-технічні	2	0	0,8
	и) безпеки життєдіяльності	7	0	3,4
	к) екологічні	11	7	5,2
	л) інші	3	2	1,6
24	Чи характерно призначення комплексних судових експертиз під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України:			
	а) так	164	99	75,8
	б) ні	46	28	21,5
	в) інше	6	3	2,7
25	Якщо так, то які види комплексних судових експертиз призначають у цих кримінальних провадженнях:			
	а) почеркознавча й технічна експертизи документів	140	83	63,8
	б) почеркознавча й економічна	72	43	32,7
	в) почеркознавча й будівельно-технічна	61	36	27,6
	г) почеркознавча й товарознавча	21	12	9,5
	д) будівельно-технічна й оціночно-земельна	93	56	43,1
	е) інші	11	7	5,2
26	Які складнощі виникають під час проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України:			
	а) порушення вимог нормативно-правових актів і методики проведення	40	—	18,1
	б) затягування строків виконання експертизи	74	—	33,6
	в) ненадання на дослідження необхідної	101	59	45,7

	кількості документації (речових доказів)			
	г) визнання висновку експерта недопустимим доказом унаслідок використання експертом документів (довідок, актів.), отриманих у порядку, не передбаченому КПК України	23	—	10,3
	д) незабезпечення доступу до об'єкта дослідження	25	15	11,2
	е) необхідність призначення повторних експертиз через відсутність комплексу вирішуваних питань або комісійних експертиз через розбіжності у висновках	38	22	17,2
	ж) відсутність комплексу вирішуваних питань через розбіжності з висновками попередніх експертиз	13	8	6,0
	и) відсутність відповідного експерта в спеціалізованій державній установі, що здійснює судово-експертну діяльність	23	—	10,3
	к) інше	4	0	1,7

Додаток Б

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ

за результатами вивчення кримінальних проваджень щодо розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (142 кримінальні провадження), здійснюваного органами досудового розслідування Національної поліції України протягом 2016–2023 років

№ з/п	Питання анкети	Кількість у провадженнях	Відсотки (%)
1	Що стало підставою для внесення даних в ЄРДР:		
	заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення, які надійшли від громадян	11	7,8
	матеріали, отримані з оперативних джерел	73	51,4
	повідомлення, отримані з медіа	6	4,2
	повідомлення, отримані від громадських формувань та організацій	0	0
	матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень	2	1,4
	інформація, отримана від СБУ та інших правоохоронних органів	19	13,4
	інформація, отримана від ДАСУ або інших контролюючих органів після перевірок	31	21,8
	інше	0	0
2	Правова кваліфікація кримінального правопорушення (норма ст. 191 КК України):		
	частина 1	0	0
	частина 2	2	1,4
	частина 3	68	47,9
	частина 4	60	42,2
	частина 5	12	8,5
3	Наявність інших складів злочинів (сукупність злочинів):		
	ні	80	56,3
	так	62	43,7
4	Кримінальне провадження:		
	направлено до суду	45	31,7
	закрито на стадії досудового розслідування	97	68,3
5	Стать особи, яка вчинила злочин:		
	чоловіча	105	74,0
	жіноча	37	26,0

6	Вік особи, яка вчинила злочин:		
	18–25 років	5	3,5
	26–35 років	14	9,9
	36–45 років	38	26,8
	46–50 років	61	42,9
	понад 50 років	24	16,9
7	Освіта підозрюваного:		
	повна загальна середня освіта	0	0
	професійна (професійно-технічна) освіта	18	12,7
	вища освіта	123	86,6
	наявність наукового ступеня	1	0,7
8	Місце служби та місце фактичного проживання підозрюваного:		
	в одному населеному пункті	135	95,1
	в різних населених пунктах	7	4,9
9	Злочин вчинено:		
	однією особою	55	38,7
	у співучасті	87	61,3
10	У якій сфері господарювання вчинено злочин:		
	у бюджетній сфері	50	35,2
	у торгівлі	6	4,2
	у галузі будівництва	26	18,3
	у лісовому господарстві	16	11,3
	у сфері надання освітніх послуг	8	5,6
	у сфері банківської діяльності	3	2,1
	в оборонно-промисловому комплексі	28	19,7
	інше	5	3,6
11	Типовими слідами злочину були:		
	сліди-документи	142	100,0
	сліди-речовини	6	4,2
	сліди-предмети	55	38,7
	сліди трасологічного походження (сліди рук, сліди ніг, частини цілого тощо)	31	21,8
	цифрові сліди (електронні докази)	86	60,6
	інше	0	0
12	Яких спеціалістів залучали до розслідування злочину:		
	бухгалтерів	62	43,7
	економістів	55	38,7
	технологів	7	4,9
	програмістів (комп'ютерників)	26	18,3
	ревізорів (аудиторів)	106	74,6

	інженерів	12	8,4
	спеціалістів-криміналістів НП	49	34,5
	судових експертів	44	31,0
	інших	9	6,3
13	Які види огляду проводили у справі:		
	огляд документів (зокрема комп'ютерних даних)	135	95,0
	огляд місцевості (огляд місця фактично виконаних робіт відповідно до укладених документів)	37	26,0
	огляд місця події	13	9,1
	огляд речей	43	30,3
	огляд приміщень юридичних осіб	31	21,8
14	Який обшук проводили у справі:		
	обшук приміщень (житла чи іншого володіння особи)	116	81,7
	обшук виробничих приміщень підприємств, установ, організацій	44	31,0
	обшук місцевості (місця приховання незаконно привласненого майна)	9	6,3
	обшук особи	18	12,7
15	Чи проводили одночасні обшуки (за місцем служби, у житлі службової особи й інших місцях):		
	так	123	86,6
	ні	19	13,4
16	Які судові експертизи призначали під час досудового розслідування:		
	економічні	105	73,9
	товарознавчі	55	38,7
	будівельно-технічні	31	21,8
	оціночно-будівельні	15	10,6
	комп'ютерно-технічні (телекомунікаційні)	48	33,8
	дорожньо-технічні	25	17,6
	транспортно-трасологічні	4	2,8
	земельно-технічні й оціночно-земельні, експертизи з питань землеустрою	14	10,0
	екологічні	19	13,4
	криміналістичні (почерк, ТЕД, трасологія тощо)	65	45,8
	психологічні	0	0
	інші	4	2,8

17	На які судові експертизи надсилали копії матеріалів справи:*		
	економічні	80	59,3
	товарознавчі	38	28,1
	криміналістичні	0	0
	інженерно-технічні	17	12,6
	інші	0	0
18	Чи призначались комплексні судові експертизи:		
	так	37	26,0
	ні	105	74,0

* Не в усіх 142 кримінальних провадженнях призначали ці експертизи.

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник Голови
 Національної поліції України – начальник
 Головного слідчого управління,
 доктор юридичних наук, професор,
 заслужений юрист України,
 генерал поліції третього рангу

Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

13 лютого 2024 року

АКТ № 24058

Про впровадження у практичну діяльність
 Головного слідчого управління Національної
 поліції України матеріалів дисертаційного
 дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

заступника начальника Головного слідчого
 управління Національної поліції України –
 начальника управління організації роботи
 та методичного забезпечення, доктора
 юридичних наук, професора, заслуженого
 юриста України, полковника поліції
 Артема Шевчишена

членів комісії:

начальника відділу методичної роботи та
 правового забезпечення Головного слідчого
 управління Національної поліції України,
 кандидата юридичних наук, полковника
 поліції Владислава Бурлаки

старшого слідчого в особливо важливих
 справах відділу методичної роботи та
 правового забезпечення Головного слідчого
 управління Національної поліції України,
 капітана поліції Аліни Віткалової

комісія відповідно до доручення Національної поліції України
 № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури
 видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів
 досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт,
 щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного
 дослідження здобувачки освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Національної академії внутрішніх справ Семенюк Оксани Анатоліївни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» зі спеціальності 081 (Право).

Комісією встановлено, що висновки, які містяться в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час залучення спеціалістів і призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих за статтею 191 Кримінального кодексу України.

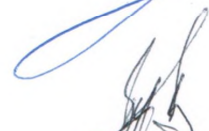
Матеріали викладені в висновках до дисертаційного дослідження можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування Національної поліції України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Артем ШЕВЧИШЕН

Члени комісії:

Владислав БУРЛАКА

Аліна ВІТКАЛОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
Головного управління
Національної поліції
у Вінницькій області
начальник слідчого управління
полковник поліції

О.Б. Солдатов**АКТ**

про впровадження в практичну діяльність слідчого управління ГУНП у Вінницькій області матеріалів дисертаційного дослідження аспірантки Національної академії внутрішніх справ майора поліції Семенюк Оксани Анатоліївни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»

Комісія у складі: т.в.о.начальника відділу розслідування особливо тяжких злочинів слідчого управління ГУНП у Вінницькій області підполковника поліції Старосуда Вадима Віталійовича, т.в.о. начальника відділу розслідування злочинів у сфері господарської та службової діяльності слідчого управління ГУНП у Вінницькій області майора поліції Цимбалюка Ярослава Олександровича, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспірантки Національної академії внутрішніх справ майора поліції Семенюк Оксани Анатоліївни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», опубліковані у наукових статтях та тезах доповідей на конференціях і засіданнях круглих столів, можуть бути використані у практичній діяльності слідчого управління ГУНП у Вінницькій області під час призначення судових експертиз та залучення спеціалістів до участі у розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України.

**Т.в.о.начальника відділу розслідування ОТЗ
СУ ГУНП у Вінницькій області –
підполковника поліції**

Вадим СТАРОСУД

**Т.в.о.начальника відділу розслідування злочинів
у сфері господарської та службової діяльності
СУ ГУНП у Вінницькій області –
майор поліції**

Ярослав ЦИМБАЛЮК

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Тернопільського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру
МВС України
доктор філософії галузі знань «Право»

Олександр ШРАМКО

А К Т

про впровадження в практичну діяльність Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України матеріалів дисертаційного дослідження аспірантки Національної академії внутрішніх справ Семенюк Оксани Анатоліївни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань «Право»

Комісія у складі: заступника завідувача відділу забезпечення діяльності центру Поліщука С.А., провідного фахівця відділу забезпечення діяльності центру, кандидата юридичних наук, доцента Пілюкова Ю.О. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспірантки Національної академії внутрішніх справ Семенюк Оксани Анатоліївни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», опубліковані у наукових статтях та тезах доповідей на конференціях і засіданнях круглих столів, можуть бути використані у практичній діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступник завідувача відділу
забезпечення діяльності
Тернопільського НДЕКЦ МВС України

Сергій ПОЛІЩУК

Провідний фахівець відділу
забезпечення діяльності
Тернопільського НДЕКЦ МВС України
кандидат юридичних наук, доцент

Юрій ПІЛЮКОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Хмельницького
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру
МВС України
кандидат технічних наук, доцент

Андрій ГАНЗЮК

А К Т

про впровадження в практичну діяльність Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України матеріалів дисертаційного дослідження аспірантки Національної академії внутрішніх справ Юсупової Катерини Олександрівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх» на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань «Право»

Комісія у складі: Кравчука Олега Вікторовича, доктора наук з державного управління, кандидата юридичних наук, професора, заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького НДЕКЦ МВС; Циганюк Юлії Володимирівни, доктора юридичних наук, доцента, провідного юрисконсульта сектору юридичного забезпечення Хмельницького НДЕКЦ МВС; Гордєєва Анатолія Івановича, доктора технічних наук, професора, фахівця відділу забезпечення діяльності Хмельницького НДЕКЦ МВС, професора кафедри технології машинобудування Хмельницького національного університету, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспірантки Національної академії внутрішніх справ Юсупової Катерини Олександрівни на тему: «Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи участі захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх», опубліковані у наукових статтях та тезах доповідей на конференціях і засіданнях круглих столів, можуть бути використані у практичній діяльності Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

**Заступник директора центру – завідувач
відділу криміналістичних видів досліджень,
доктор наук з державного управління,
кандидат юридичних наук, доцент**

Олег КРАВЧУК

**Провідний юрисконсульт сектору
юридичного забезпечення,
доктор юридичних наук, доцент**

Юлія ЦИГАНЮК

**Фахівець відділу забезпечення діяльності,
доктор технічних наук, професор**

15.03.2023

Анатолій ГОРДЄЄВ

Додаток Ж

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

2024

АКТ

12.02. 2024

м. Київ

№ 1-017

Впровадження результатів дисертації
Семенюк Оксани Анатоліївни на тему
«Використання спеціальних знань під час
розслідування привласнення, розтрата майна
або заволодіння ним шляхом зловживання
службовим становищем» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступник начальника навчально-методичного відділу НАВС, кандидат юридичних наук, капітан поліції Бистрицький Б.Ю.;
- начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, підполковник поліції Корольчук В.В.;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Містюк А.П.;
- директор навчально-наукового інституту № 2, доктор юридичних наук, професор, підполковник поліції Саковський А.А.;
- завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції Атаманчук В.М.;
- завідувач загальної бібліотеки Гайдар Л.Г.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспірантки кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ Семенюк Оксани Анатоліївни за темою «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом

зловживання службовим становищем».

Проаналізовано основні результати дослідження Семенюк О.А., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Semeniyuk O. A. Conducting an audit as a type of use of special knowledge in the investigation of misappropriation, embezzlement of property, or taking possession of it by abuse of official position. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. 26(3). P. 35–47. doi: 10.33270/01211203.35

2. Семенюк О. А. Форми і види використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys>

3. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. URL: www.app-journal.in.ua.

4. Семенюк О. А. Судова економічна експертиза у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. № 69. URL: Збірник "Криміналістика і судова експертиза" – Міжвідомчий Науково-методичний збірник (kndise.gov.ua)

5. Семенюк О. А. Залучення спеціаліста до проведення огляду під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. ; Ташкент. держ. юрид. ун-т. Харків : ХНУВС, 2021. С. 333–336.

6. Семенюк О. А. Розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України: види спеціальних знань і окремі елементи криміналістичної характеристики. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 207–209.

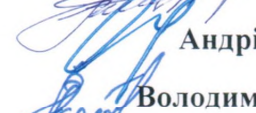
7. Семенюк О. А. Актуальні питання проведення товарознавчих експертиз під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 373–376.

8. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) /

[редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Семенюк О.А. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Богдан БИСТРИЦЬКИЙ
 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Андрій САКОВСЬКИЙ
 Володимир АТАМАНЧУК
 Людмила ГАЙДАР

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ
ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Героїв Майдану вул., буд. 8, м. Хмельницький, 29013. тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
e-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35426001003979 в ГУДКУ у Хмельницькій області
МФО 815013. Код ЄДРПОУ 14163438

12.02.2024 № 0163/24

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор університету,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

**здобувачки ступеня доктора філософії Національної академії внутрішніх
справ Семенюк Оксани Анатоліївни на тему «Використання спеціальних
знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або
заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»
в освітній процес Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Сергія КРУШИНСЬКОГО, професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента, Заслуженого юриста України Юрія ТУРОВЦЯ та професора кафедри кримінального права та процесу, доктора наук з державного управління, кандидата юридичних наук, доцента Володимира КОПАНЧУКА, склала цей акт про те, що теоретичні, методологічні та практичні положення й висновки дисертаційного дослідження Семенюк О.А. впровадились Хмельницьким університетом управління та права імені Леоніда Юзькова.

Рекомендації авторки використовуються у освітньому процесі, навчально-методичних та довідкових матеріалах для студентів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Теорія та практика кримінального судочинства».

Зокрема, враховано результати досліджень, викладених у наукових працях Семенюк О.А. при підготовці навчально-методичного забезпечення проведення відповідних занять використовуються такі публікації:

1. Semeniyuk O. A. Conducting an audit as a type of use of special knowledge in the investigation of misappropriation, embezzlement of property, or taking possession of it by abuse of official position. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. 26(3). P. 35–47. doi: 10.33270/01211203.35

2. Семенюк О. А. Форми і види використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys>

3. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. URL: www.app-journal.in.ua.

4. Семенюк О. А. Судова економічна експертиза у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. № 69. URL: Збірник "Криміналістика і судова експертиза" – Міжвідомчий Науково-методичний збірник (kndise.gov.ua)

5. Семенюк О. А. Залучення спеціаліста до проведення огляду під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. ; Ташкент. держ. юрид. ун-т. Харків : ХНУВС, 2021. С. 333–336.

6. Семенюк О. А. Розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України: види спеціальних знань і окремі елементи криміналістичної характеристики. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 207–209.

7. Семенюк О. А. Актуальні питання проведення товарознавчих експертиз під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 373–376.

8. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

Члени комісії:

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

Юрій ТУРОВЕЦЬ

Володимир КОПАНЧУК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Semeniyuk O. A. Conducting an audit as a type of use of special knowledge in the investigation of misappropriation, embezzlement of property, or taking possession of it by abuse of official position. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 26 (3). P. 35–47. doi: 10.33270/01211203.35.

2. Семенюк О. А. Форми і види використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 297–301.

3. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 639–643. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.112.

4. Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Семенюк О. А. Залучення спеціаліста до проведення огляду під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 333–336.

6. Семенюк О. А. Розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України: види спеціальних знань і окремі елементи криміналістичної характеристики. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. доп. наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУВС, 2023. С. 207–209.

7. Семенюк О. А. Актуальні питання проведення товарознавчих експертиз під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 373–376.

8. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.